

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

Magisterské / kombinované studium

2010 – 2012

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lukáš Dzoba

Volební systémy a politická stabilita

Praha 2012

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc.

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Master / Combined (Part-Time) Studies

2010 – 2012

DIPLOMA THESIS

Lukáš Dzoba

Electoral systems and political stability

Prague 2012

The Diploma Thesis Work Supervisor:

doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 12. 3. 2012

Lukáš Dzoba

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Radomíru Havlíkovi, CSc. za odborné vedení a pomoc při zpracování této práce.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá problematikou volebních systémů, jejich historií a charakteristickými vlastnostmi, v kontextu s otázkou politické stability. Přináší popis principů fungování nejpoužívanějších volebních systémů, na který navazuje praktický přehled voleb konaných na území České republiky, se stručným komentářem. Závěrečná část práce je věnována aktuální diskuzi o reformě volebního systému do Poslanecké sněmovny Parlamentu a jako vnější reflexe tohoto problému slouží komparace s politickým a volebním systémem Velké Británie.

Klíčová slova

absolutní většina, hlasování, politická stabilita, poměrný volební systém, prostá většina, reprezentace, volební právo, volební dělitel, volební kvóta, volební systém, většinový volební systém

Annotation

This diploma thesis concerns with a problem of electoral systems, their history and features in connection with a problem of political stability. It brings a description of the most widely used operating principles of Votic systems. The description is followed by a practical review of elections realized in the territory of the Czech Republic, with a short comment. The final part is devoted to a current discussion about a change of the Votic system to The Chamber of Deputies of the Parliament and a comparison with the political and electoral system of the United Kingdom.

Key words

absolute majority, election quota, election divisor, electoral system, electoral laws, majority voting method, proportional voting method, political stability, representation, simple majority, voting

Obsah

<i>Úvod</i>	9
1. Demokracie a volby	10
1.1. Demokracie a její základní principy	10
1.2. Volební právo	11
1.3. Funkce voleb	16
2. Přehled nepoužívanějších volebních systémů	19
2.1. Stručný historický exkurz	19
2.2. Většinové volební systémy	21
2.3. Poměrné volební systémy	24
2.4. Smíšené volební systémy	32
3. Parlamentní volby v předválečném Československu	34
3.1. Švehlův klíč – zrod zastupitelské demokracie v Československu	35
3.2. Demokratické volby první republiky	36
3.3. Vývoj a stabilita politického systému první republiky	38
4. Československé parlamentní volby v období 1945 – 1989	39
4.1. Volby 1946 – počátek ústupu demokratického pluralismu	39
4.2. Rok 1948 – komunistický převrat a konec parlamentní demokracie	41
4.3. Volební reforma roku 1954.....	42
4.4. Rok 1968 - federalizace Československa	43
4.5. Politická stabilita totalitního Československa – nezávislá na procesu voleb	44
5. Volby v tuzemské politice po roce 1989	46
5.1. Volby a volební systémy ve federativním Československu	46
5.2. Volby a volební systémy v samostatné ČR	52
5.3. Vývoj volebního systému v demokratické ČR	67
5.4. Aktuální perspektivy vývoje volebního systému ČR	69
6. Politický a volební systém Velké Británie	74
6.1. Vývoj historické tradice britského parlamentarismu.....	74
6.2. Politický systém Velké Británie	75
6.3. Volební systém.....	79
6.4. Stranický systém	80
6.5. Perspektiva vývoje – neúspěšné referendum o změně volebního systému	82

7. Komparace současných politických a volebních systémů ČR a Velké Británie	84
7.1. Většinové systémy – anglosaská konzervativní tradice	84
7.2. Poměrné systémy – záruka demokratických hodnot mladých demokracií.....	85
7.3. Většinový versus poměrný volební systém – přednosti a nedostatky	87
Závěr.....	89
Seznam použité literatury a pramenů	91
Seznam tabulek a grafů	92

Úvod

Téma politické stability je v moderní historii České republiky velmi aktuální. Stabilita politického systému, kontinuita jeho vývoje, čitelnost a předvídatelnost chování aktérů politického života, jejich věrohodnost pro vlastní občany i pro nejrůznější partnery v zahraničí - to jsou hodnoty, kterých tuzemská politická scéna dosahuje jen velmi těžko. Česká společnost prožívá již třetí desetiletí demokratického vývoje, nicméně při bližším pohledu je zřejmé, že k vyspělosti a zralosti má ještě daleko. Výmluvná je frekvence střídání vlád, existence dvou úřednických vlád, charakter volebních kampaní i okolnosti, za kterých vlády v ČR získávají důvěru Parlamentu.

V souvislosti s tímto neutěšeným stavem se často diskutuje o příčinách relativní nestability tuzemské politické scény a jedním z evergreenů politologických debat je problém reformy volebního systému a jeho vlivu na politickou stabilitu. Rok 2012, v němž vznikla tato práce, je sice obdobím, kdy v ČR vládne koalice s parlamentní většinou, na místní poměry nebývale výraznou, ale o stabilitě nelze hovořit. Aktuální hospodářská krize, složité zahraničněpolitické otázky dalšího směřování státu v rámci EU nebo výzvy k dlouhodobým ekonomickým reformám – to jsou problémy, se kterými se současná reprezentace potýká poněkud rozpačitě. I dnes se tedy vrací perspektivní otázka: jak reformovat volební systém, aby v budoucnosti generoval stabilní vlády a současně respektoval demokratické hodnoty?

Hlubší a smysluplnou úvahu o volebním systému a zejména o jeho vlivu na politickou stabilitu je nezbytné opřít o dobrou znalost technických parametrů jednotlivých typů voleb a rovněž o praktické zkušenosti z jejich aplikace. Cílem této práce je přinést takový přehledný souhrn nejpoužívanějších volebních systémů, zhodnotit moderní volební historii a přispět tak k debatě o možnostech dalšího vývoje.

V prvních dvou kapitolách text přináší stručný úvod do některých důležitých výchozích pojmů a následně pak prostou deskriptivní metodou zpracovaný přehled nejběžnějších volebních systémů s popisem jejich technických parametrů, výhod a limitů i převažujícího charakteru. Další tři kapitoly jsou věnovány třem obdobím moderní historie tuzemských voleb, období první republiky, poválečného Československa do roku 1989 a zejména pak období současnému, po listopadu '89. Tato část textu se opírá jak o prostý popis jednotlivých volebních aktů, tak o analýzu statistických dat a komparaci jednotlivých etap. Vnější reflexi problému pak obsahuje kapitola o politickém a volebním systému Velké Británie a zejména pak následující kapitola komparace systému britského a českého.

1. Demokracie a volby

Východiskem pro úvahy o volebních systémech, jejich charakteristikách a dopadech na fungování správy veřejných věcí ve společnosti jsou jisté elementární pojmy a jejich interpretace. Spadají sem jak pojmy ryze technické povahy, jako například *volební právo* nebo *funkce voleb*, ale rovněž i jiné, kupříkladu *svoboda* či *demokracie*, které mají hlubší povahu a zásadní význam. V souvislosti s volebními systémy není nezbytné tyto pojmy rozsáhle analyzovat, nicméně je užitečné je alespoň stručně přiblížit.

1.1. Demokracie a její základní principy

„Demokracie je tou nejhorší formou vládnutí, nepočítáme-li všechny ostatní, které se čas od času zkoušely.“¹ Tímto populárním výrokiem komentoval W. Churchill v roce 1947 složitou povahu tohoto společenského zřízení. Podstata a charakter demokracie je neustále diskutovaným problémem a explicitní definice tohoto pojmu patrně neexistuje. Nezbývá než vystačit s intuitivními, více či méně výstižnými opisy, jimiž se taxativně vypočítávají charakteristiky společenského zřízení, které je v daném kulturním kontextu a dané souvislosti vnímáno jako demokratické. Pro účel textu o volebních systémech se lze přidržit takového vymezení pojmu, které přihlíží ke způsobu uchopení a legitimizace moci ve společnosti.

V této souvislosti lze říci, že demokracie je takové společenské zřízení, kde „stávající vláda dává svým politickým odpůrcům neomezenou volnost použití stejných prostředků k nabytí moci, jakých sama použila k jejich získání... Politická menšina musí mít plně zajištěno právo a možnost stát se většinou.“² Jak je uvedeno dále (v části o svobodném volebním právu), tento princip není v demokratické společnosti založen na libovůli momentálně vládnoucí elity, ale na všeobecném společenském konsensu, který je zakotven v právním řádu.

Předcházející definice vychází z úhlu pohledu volené elity. Na problém však lze nahlížet i z pohledu voličů: „Jednu z možností nabízí ve své rozsáhlé práci ‚Teorie demokracie‘ italský politolog G. Sartori. Konfrontuje dvě možná interpretační hlediska:

- a) do jaké míry je s demokracií slučitelný většinový princip (demokracie jako vláda většiny)

¹ HEYWOOD, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 87, IBSN 978-80-86432-95-5

² KRUPÍČKA, J. *Renesance rozumu*. Praha: Český spisovatel, 1996, str. 274, IBSN 978-80-202-0618-3

- b) do jaké míry je nutné, aby většinový princip byl současně spojen s ochranou práv menšin (demokracie jako vláda většiny omezená právy menšin).³

Právo většiny rozhodovat o veřejných věcech je pro demokratickou společnost zcela dominantní předpoklad. Samotné slovo *demokracie*, ve svém doslovném překladu *vláda lidu*, tento princip vystihuje. Pouhý překlad slova sice podstatu pojmu nijak zásadně nevysvětluje, protože pouze přesouvá problém pochopení na otázky *Co je lid?* nebo *Co je vláda lidu?*, nicméně již z pouhého názoru je zřejmé, že rozhodující roli zde hraje vůle početní většiny. Tato většina uplatňuje svou dominantní roli formou skupinového rozhodování, jehož praktickým výrazem je volební akt. Vzhledem k tomu, že společenské procesy a správa veřejných věcí jsou velmi komplikované problémy, obvykle většina nerozhoduje přímo, ale za účelem přímého výkonu moci si volí své zástupce. Tito zástupci se pak stávají vládnoucí elitou, která je však svým voličům odpovědná, přinejmenším do okamžiku příštích voleb.

Dominance většiny však v demokratické společnosti neznamena tyranii na menšinách. Jednak se současná politická menšina může v budoucnu stát většinou, jak bylo uvedeno výše, a jednak je respekt k názorům, třeba i trvale minoritním, známkou vyspělosti a kultivovanosti společnosti. Jedním z nástrojů k zajištění přiměřené reprezentace menšin je kupříkladu kolektivní forma rozhodujících institucí státní moci, do které lze promítnout širší názorové spektrum celé společnosti.

Pro účely následujícího textu lze tedy demokracii definovat nikoli na základě hlubších filozofických úvah, ale pragmaticky, pomocí intuitivně chápaných parametrů svobodných voleb: „*Demokratické je takové společenské zřízení, kde se periodicky, prostřednictvím voleb, rozhoduje o většinovém názoru, zejména o obsazení vládních a zákonodárných institucí ve státě. Tyto volby musí být všemi účastníky chápány a realizovány jako svobodné, legitimizující status dočasných držitelů moci, respektující postoje a zájmy menšin a zajišťující zpětnou vazbu vůči existujícím elitám.*“⁴ Tato definice jistě není vyčerpávající, ale postačí s ohledem na zaměření následujícího textu, který se zabývá právě systémem voleb, coby jednoho z nástrojů demokracie. Některé další aspekty této problematiky přibližují následující odstavce o volebním právu a funkcích voleb.

1.2. Volební právo

„Volební právo stanoví formou právních předpisů způsob a proceduru výběru reprezentativních orgánů (volební systém) na jedné straně, na straně druhé pak podmínky, na

³ ŘÍCHOVÁ, B. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2007, str. 33, IBSN 978-80-7367-348-2

⁴ DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 12

základě kterých se mohou obyvatelé účastnit voleb.“⁵ V tomto smyslu lze tedy rozlišit objektivní a subjektivní volební právo. Předmětem *objektivního* volebního práva jsou procedurální předpisy, upravující základní principy fungování a technické parametry volebních systémů, jako jsou konkrétní metody volby, přepočítání odevzdaných hlasů na získané mandáty, časové lhůty a další. Naproti tomu *subjektivní* volební právo upravuje podmínky účasti ve volbách pro jednotlivce, ať už voliče, či kandidáta. V této souvislosti lze dále rozlišit volební právo *aktivní*, tj. právo občana hlasovat, a volební právo *pasivní*, tj. právo ve volbách kandidovat a být volen.

Principiálním předpokladem demokratické volby je *svobodné, všeobecné a rovné volební právo realizované v přímém a tajném hlasování*.

1.2.1. Svobodné volební právo

Jen nemnohý pojem je tolik diskutovaný a současně tak nejednoznačný a nepochopený, jako je pojem svobody. „Svobodu dosud nikdo rozumně nedefinoval. Fráze jako ‚svoboda je poznána nutností‘ jsou jen frázemi. Proto se deklarace, listiny a charty uchylují ke specifickému vyjmenování jednotlivých svobod a práv.“⁶ Přesto lze intuitivně chápat, že lidská svoboda je základním principem fungování novodobé západní společnosti. Moderní kořeny tohoto pojetí lidského společenství lze spatřit již v osvícenských ideálech, uceleně formulovaných 26. srpna 1789 v *Deklaraci práv člověka a občana*: „Lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech... Účelem každého politického společenství je zachování přirozených a nezadatelných práv člověka. Tato práva jsou: svoboda, vlastnictví, bezpečnost a právo na odpor proti útlaku... Svoboda spočívá v tom, že každý může činit vše, co neškodí druhému.“⁷ Na tato historická východiska pak navazují moderní aplikace pojmu svobody, kupříkladu *Ústava České republiky* ve svém prvním článku deklaruje: „Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.“⁸ Podobně je pojem svobody základním kamenem všech současných definic základů demokratických společností.

Z výše uvedeného plyne, že navzdory nejednoznačnosti definice, je svoboda voleb prvním a nejvýznamnějším atributem demokratického uspořádání společnosti. Všechny další aspekty demokratické volby, které dále rozvádí následující text, jsou nevyhnutelným důsledkem základního požadavku na svobodu volby. Pro účel dalšího textu lze zjednodušeně

⁵ CABADA, L. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 270, ISBN 978-80-86432-63-7

⁶ KRUPIČKA, J. *Renesance rozumu*. Praha: Český spisovatel, 1996, str. 293, ISBN 978-80-202-0618-3

⁷ *Deklarace práv člověka a občana*, 24. 8. 2009, [cit. 10.2.2012] dostupné z: <http://icv.vlada.cz>

⁸ *Ústava České republiky*, 16. 12. 1992 [cit. 10.2.2012] dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws>

popsat svobodu volby, s přihlédnutím k aktivní a pasivní stránce volebního práva, takto: *Svobodně volí ten volič, jemuž navzdory nevyhnutelným vnějším vlivům byla ponechána možnost nezávisle a racionálně zvážit své rozhodnutí a projevit svou vůli bez toho, aby pocítil rozpor mezi svým vnitřním přesvědčením a vnějším projevem své volby. Současně je podmínkou svobody volby rozhodnutí kandidáta neusilovat o své zvolení za každou cenu, třeba i na úkor svobody voliče.*

Z této intuitivní definice plynou dva důležité důsledky. Jednak, svoboda volby musí být založena na dobrovolném konsenzu převážné většiny společnosti. Jak voliči, tak kandidáti (a rovněž i státní moc, která dává volbám institucionální rámec) musí vnímat princip svobody voleb jako nezpochybnitelný. Žádný formální mechanismus na obranu lidské svobody nezaručí, že se společnost nevydá na cestu k nesvobodě. Příkladem mohou být případy předválečného Německa nebo poválečného Československa, kde se totalitní režimy dostaly k moci formálně demokratickou cestou.

Druhým důsledkem je nutnost nastolení jistého souladu mezi subjektivním vnímáním voliče - jednotlivce a objektivní realitou. Definice požaduje bezrozpornost vnějšího projevu vůle a vnitřního přesvědčení. Dlužno však dodat, že tohoto stavu lze dosáhnout i jinak než respektem kandidáta ke svobodě voliče. Nelichotivý fakt omezené racionality velké části společnosti může být (a bývá) pro některé kandidáty motivací k sofistikované manipulaci s veřejným míněním a k využívání dalších technik, které mají vyvolat ve voličích *iluzi svobodné volby*. Tento stav pak může vést k volbě, kterou voliči subjektivně vnímají jako svobodnou, ale za normálních okolností (tj. např. za plné informovanosti) by volili jinak.

Zde vstupuje do hry již zmíněná nutnost konsenzuálního pojetí svobody voleb. Četné historické příklady jsou důkazem, že tam, kde kandidát dokáže zmobilizovat dostatečné prostředky k ovlivnění veřejného mínění a zároveň dostatečně potlačit demokratickou názorovou soutěž, mohou si voliči „svobodně“ zvolit nesvobodu nebo i teror. Zmíněné příklady nacistické a komunistické totality jsou extrémními případy, ale podobné principy fungují i dnes, kdy moderní média ovlivňují nazírání na realitu natolik, že často přímo omezují racionální svobodu volby názoru a přesvědčení.

1.2.2. Všeobecné volební právo

Všeobecnost volebního práva je druhou, neméně důležitou podmínkou moderních demokratických voleb. Historicky poprvé bylo všeobecné volební právo pro muže uplatněno „při volbě třetího stavu ve Francii v roce 1789 a nejdelší nepřerušenu tradici na národní úrovni má od roku 1848 Švýcarsko. V průběhu 19. století se všeobecné volební právo pro

muže postupně rozšiřovalo, v některých zemích ovšem přetrvávala různá omezení (rasová apod.) dlouho do 20. století.⁹

V této souvislosti je třeba zmínit termín *volební cenzus*. Jedná se o jisté omezení volebního práva na určité skupiny obyvatelstva, tj. jde o protiklad všeobecnosti práva volit. Tato omezení byla v minulosti uplatňována na základě nejrůznějších atributů, jako například národnostní, rasová nebo náboženská příslušnost, pohlaví nebo majetkové poměry. Volební právo žen, resp. jeho absence, je typickým příkladem volebního cenzu. V podstatě všechny společnosti, moderní západní demokracie nevyjímaje, dospívaly k přiznání volebního práva ženám až postupně. „Primát v tomto významném posunu k demokratizaci volebního práva náleží Wyomingu, jednomu ze států USA; ten přiznal volební právo ženám roku 1890. Následoval Nový Zéland roku 1893 a Jižní Austrálie v roce 1895... V Evropě patří prvenství při zavádění volebního práva pro ženy Skandinávii – Finsko tak učinilo roku 1906.“¹⁰ Dnes je rovnost mužů a žen v tomto ohledu považována za samozřejmou, nicméně existují regiony, kde se jedná o naprostou novinku. V Saúdské Arábii se budou konat první volby za účasti žen až v roce 2015. „Král Abdalláh připustil i zapojení žen do takzvané konzultativní rady, tedy poradního shromáždění, které sám jmenuje. Změny zdůvodnil tvrzením, že Saúdská Arábie odmítá vytěsňovat ženy na okraj společnosti. Abdalláh tak vyšel vstříc klíčovým požadavkům liberálních aktivistů. Ti už dlouhá léta poukazují na to, že saúdskoarabské ženy nemohou cestovat, pracovat nebo podstupovat operace bez souhlasu svých mužských příbuzných.“¹¹

Pro moderní demokratickou společnost je typická minimalizace volebních cenzů a všeobecnost volebního práva je jedním z měřítek rozvoje demokracie. Ani zde však není volební právo zcela a absolutně všeobecné. Při výkonu aktivního volebního práva se obvykle uplatňuje podmínka zletilosti, státní příslušnosti a způsobilosti k právním úkonům.

1.2.3. Rovné volební právo

Dalším důležitým prvkem demokratických voleb je *rovnost volebního práva*. Zde se nejedná o vzájemnou rovnost sociálních skupin, jako je tomu u volebních cenzů. V případě rovnosti volebního práva jde o požadavek na rovnost váhy každého jednotlivého hlasu. „V ideální podobě by každý hlas měl mít při volbě určitého orgánu stejnou váhu (stejný počet voličů připadající na jednoho zástupce a stejný praktický význam každého hlasu při přidělování mandátů...). V praxi je tento požadavek nerealizovatelný (stěží lze vymezit

⁹ CHYTÍLEK, R. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, str. 15, ISBN 978-80-7367-548-6

¹⁰ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 96, ISBN 978-80-86946-01-0

¹¹ TUREČEK, B. *Saúdské ženy budou moci za čtyři roky volit, zatím jen v obcích*, 25. 9. 2011 [cit 2. 1. 2012] dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/zpravy>

dokonale stejné volební obvody a různou váhu bude mít hlas pro úspěšného a neúspěšného kandidáta nebo stranu).¹² Běžná a nevyhnutelná je jistá nerovnost hlasů, vyplývající z konkrétních technických parametrů volebního systému. Na druhou stranu je záměrná manipulace s těmito parametry, vedoucí ke zvýhodnění či znevýhodnění některých skupin voličů, známkou nedemokratičnosti voleb a v jistém smyslu jde o nebezpečí tím více reálné, čím složitější a nepřehlednější volební systém je.

1.2.4. Přímé hlasování

Přímost hlasování není zdaleka tak jednoznačným aspektem, jako výše uvedené. Obecně se nepovažuje za nedemokratické, jsou-li některé volební akty prováděny formou přímého hlasování a jiné nepřímou. Obecným požadavkem je, aby instituce (obvykle kolektivní povahy), které mají rozhodující podíl na moci, byly voleny přímo. Nejčastěji jde o dolní komoru parlamentu a její ekvivalent na nižší, samosprávné úrovni, tedy regionální a obecní zastupitelstvo. Tyto instituce pak následně volí, nyní již nepřímou, další orgány, které mají často povahu individuální, kupříkladu hlavu státu, hlavu místní samosprávy a jiné.

1.2.5. Tajné hlasování

„Naprostou nekontroverzním rysem volebního aktu je v dnešní době již plně akceptovaný tajný způsob voleb... Historicky první tajné volby proběhly již na sklonku 18. století ve Francii.“¹³ Tato podmínka demokratických voleb má sice ryze technický charakter, ale přesto má nezanedbatelný vliv na míru svobody hlasování. „Lidská společnost je mocensky a majetkově strukturovaná, většina lidí je v té či oné podobě závislá na vůli svých nadřízených či vlastníků prostředků pro jejich práci. Proto úkol zabezpečit svobodný výkon volebního práva je spojen s povinností organizátora voleb zajistit podmínky, znemožňující zjišťovat a zjistit, kdo jak hlasoval – tedy zabezpečit tajný způsob voleb.“¹⁴ Uplatnění tohoto principu je zcela nezbytné v případě přímé volby. „Jinak se to může jevit u nepřímých voleb, kdy občané - voliči mají legitimní zájem na kontrole svých volených zástupců, zda tito v důležitých nepřímých volbách hlasují v souladu se svým programem, na jehož základě byli zvoleni. Z tohoto důvodu bývá veřejné hlasování v zásadních nepřímých volbách všeobecně přijímanou praxí, která se nevnímá jako nedemokratická. V České republice je takovým příkladem hlasování Poslanecké sněmovny parlamentu o důvěře vládě.“¹⁵

¹² CHYTÍLEK, R. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, str. 17, ISBN 978-80-7367-548-6

¹³ ŘÍCHOVÁ, B. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2007, str. 138, ISBN 978-80-7367-348-2

¹⁴ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 97, ISBN 978-80-86946-01-0

¹⁵ DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 16

1.3. Funkce voleb

Demokratické volby naplňují některé základní principy fungování demokratické společnosti, které byly výše uvedeny, ale mají rovněž jisté konkrétní funkce, spíše praktické, technické a administrativní povahy. Volby zajišťují:

- vznik politické reprezentace
- shodu mezi výkonem moci a očekáváním občanů
- politickou stabilitu

1.3.1. Vznik politické reprezentace

Velmi malé skupiny mohou fungovat tak, že o všech společných záležitostech rozhodují jejich členové přímo. V celospolečenském měřítku se však tento princip v současnosti nevyskytuje ani na úrovni nejmenších obcí a regionů. „Z důvodu zajištění fungující správy veřejných věcí vznikají na všech úrovních politické reprezentace, tedy skupiny vybraných zástupců, kteří jsou do svých funkcí dosazeni volbou, reprezentují zájmy svých voličů a jsou jim rovněž odpovědní. V různých jiných skupinách (v sociologickém smyslu) existují i další legitimní způsoby vzniku reprezentace jako např. dosazením, dědictvím, jmenováním, konkurzem, aklamací, kooptací, losováním atd.“¹⁶ Dá se říci, že vznik politické reprezentace volbou podle výše uvedených zásad volebního práva je podmínkou demokratické povahy společnosti. Současně platí, že primární funkcí demokratických voleb je zajistit vznik takové reprezentace a zajistit její fungování.

1.3.2. Shoda mezi výkonem moci a očekáváním občanů

Naplnění principu shody ve výkonu moci a očekáváním občanů je do značné míry obtížně dosažitelným ideálem. Přesto však musí moderní společnost o dosažení tohoto cíle neustále usilovat, má-li její vývoj směřovat k posilování jejího demokratického charakteru. Ve volbách sdělují voliči potencionálním politickým elitám, jaká jsou jejich očekávání a jaký program preferují. Zároveň ve volbách hodnotí dosavadní politickou reprezentaci a její výkon při správě veřejných věcí. Volby tedy současně predikují budoucí politický vývoj a zároveň zpětně reflektují dosavadní stav.

S praktickým fungováním tohoto principu se však pojí dva související problémy. Prvním jsou nereálná očekávání voličů. Běžná populace totiž není schopna dostatečné

¹⁶ DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 17

sebereflexe a její nazírání na společenskou realitu je více či méně iracionální. Na tento fakt pak reagují kandidáti na principu populismu, tedy vědomým přitakáním těmto nereálným očekáváním a snahou směnit nesplnitelné předvolební sliby za volební úspěch. Tento jev je patrně nevyhnutelný, ale jeho míra je současně mírou politické kultury. Ve společnostech s nízkou politickou kulturou tento proces postupně graduje, protože nesplnění minulých předvolebních slibů se kandidáti snaží kompenzovat dalšími, ještě lákavějšími a o to více nereálnými. Naopak ve vyspělých a kulturnějších společnostech se uplatňují mechanismy korigující populismus na přijatelnou úroveň, například pozitivní vliv médií, odborné veřejnosti a jiné. Dlužno dodat, že odpovědnost za míru tohoto problému leží z větší části na straně volených elit.

1.3.3. Politická stabilita

Vznik politické reprezentace a legitimizace její moci je pouze počátkem výkonu správy veřejných věcí v daném volebním období. Aby totiž výkon moci byl smysluplný a efektivní, musí volební systém a vlastní volební akt vést k takovému výsledku, který nejen že co nejvěrněji odráží celé názorové spektrum voličů, ale zároveň v obecně přijatelné míře eliminuje roztržičnost a iracionalitu tohoto názorového spektra. Tak jako je v totalitních společnostech typická dominance jediné ideologie a z toho plynoucí extrémní rigidita společenského režimu, tak musí demokratické společnosti čelit opačnému extrému, a sice neakceschopnosti politické reprezentace z důvodu její roztržičnosti nebo z důvodu zcela vyrovnané soutěže dvou rozhodujících stran.

V prvním případě může snaha o maximální míru zastoupení všech minoritních názorů vést k takovým volebním výsledkům, že primární politická reprezentace (např. parlament) není schopna nalézt konsenzus ani při řešení prvořadých politických úkolů (jako je kupříkladu sestavení vlády). Je-li tento konsenzus nalezen, opírá se zpravidla o velmi početnou koalici, jejíž soudržnost je nepřímou úměrou počtu jejích členů a vlastnímu ideologickému rozpětí. V okamžiku změn voličských preferencí nebo při nutnosti realizovat nepopulární politiku, bere tato koalice zpravidla za své.

V druhém případě, dojde-li k patovému výsledku soutěže dvou rozhodujících stran, je výsledek obdobný. Dominantní hráči se vůči sobě vymezují a šance na shodu klesá s intenzitou tohoto vzájemného soupeření. Jsou sice známy případy dlouhodobě fungujících velkých koalic, jako například spolupráce socialistů a lidovců v Rakousku, nebo specifický vztah republikánů a demokratů ve Spojených státech, kde strany soutěží o post prezidenta, ale

následně jejich zástupci spolupracují na vládní úrovni. Tyto případy však nejsou pro evropské státy typické.

Důležitou funkcí voleb je tedy nejen zajistit vznik politické reprezentace, ale umožnit, aby tato reprezentace byla stabilní, aniž by tato stabilita byla dosažena na úkor demokratického charakteru společnosti. Politická reprezentace musí být zároveň demokratická a zároveň akceschopná. Do hry tedy vstupuje kontroverzní prvek demokracie, a sice nevyhnutelnost dominance většiny na úkor menšin. V protikladu pak stojí ochrana práv menšin (názorových i jiných), coby měřítko vyspělosti a kulturnosti společnosti.

Tato protichůdná kritéria kladou na demokratické volby obtížně splnitelné požadavky, které by měl volební systém harmonicky vyvažovat. A protože je politická stabilita velmi aktuální výzvou, jak v České republice, tak v širším evropském kontextu, zabývá se tato práce volebními systémy právě z tohoto úhlu pohledu.

2. Přehled nepoužívanějších volebních systémů

Výchozím předpokladem smysluplné diskuze o volebních systémech, jejich přednostech, nedostacích a rovněž o jejich dopadech na politickou stabilitu, musí být dobrá znalost jejich technických principů a praktického fungování. Tato kapitola se po velmi stručném historickém úvodu zabývá ve třech podkapitolách popisem tří základních skupin volebních systémů, tj. většinových, poměrných (proporčních) a smíšených. Podrobněji jsou popsány systémy používané v našem prostředí.

2.1. Stručný historický exkurz

Demokratické principy správy společnosti se v historii objevují ve dvou samostatných etapách. Poprvé ve starověkém Řecku a po mnohasetleté přetržce až v moderní západní kultuře.

2.1.1. Antické Řecko

Historicky první vyspělou společností, fungující na základě principů svým způsobem demokratických, byly starověké Athény v období 5. a 4. stol. před n. l. Již samotný pojem demokracie se zrodil zde. Charakteristickým rysem athénské demokracie byla důsledně přímá participace občanů na správě veřejných záležitostí. Tento způsob správy umožňovala jednak relativně malá velikost celého společenství a jednak extrémně úzká definice občanství, která vylučovala z veřejného života cizince, ženy a otroky. „Z celkového počtu asi 200 000 dospělých, žijících v Attice v předvečer Peloponéské války (431 př. n. l.) bylo 80 000 otroků a 25 000 cizinců (metoiků). Občanů mužského pohlaví bylo 20 000 – 35 000, tedy něco mezi desetinou a pětinou dospělé populace.“¹⁷

„První a nejdůležitější institucí byl sněm (ekklesia), jehož členy byli všichni svobodní občané, schopní nosit zbraň, po dovršení věku 21 let. Sněm se scházel alespoň čtyřicetkrát ročně a vykonával zákonodárné, výkonné ale i soudní pravomoci. Svá rozhodnutí sněm přijímal formou přímé, většinové volby. Předpokladem a zároveň charakteristickým rysem athénské demokracie byla skutečnost, že všichni voliči se mohli osobně znát a současně se setkat na jediném shromáždění. Zároveň měl každý jednotlivý volič právo na sněmu vystoupit a přednést vlastní návrh. Druhou důležitou veřejnou institucí v Athénách byl lidový soud

¹⁷ CABADA, L. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 324, ISBN 978-80-86432-63-7

(heliaia), který sestával z 6000 volených zástupců. Tato instituce rozhodovala o trestních žalobách a v občanskoprávních sporech fungoval jako odvolací instance.¹⁸

Je zřejmé, že míra moci, vykonávaná přímo občany, byla velmi vysoká. To bylo na jednu stranu předností, ale současně i nevýhodou tohoto uspořádání. Výsledek hlasování totiž často zkreslil vliv schopných řečníků a demagogů. Již zde tedy fungoval výše zmíněný princip demokracie, podmíněné konsenzuální vůlí všech účastníků politické soutěže, tuto soutěž zachovat jako demokratickou (resp. naopak touto soutěží nedemokraticky nemanipulovat).

Antická demokracie je historicky prvním funkčním uspořádáním společnosti tohoto typu a v budoucnosti byla pro mnohé další inspirací. Současně však už ve své době vykazovala řadu nedostatků. Samotná definice lidu, s právem podílet se na správě veřejných věcí, byla značně diskriminující a vylučovala naprostou většinu populace. Jinými slovy: volební cenzus zahrnoval naprostou většinu obyvatelstva a jednalo se tedy o demokracii v procedurálním slova smyslu, nikoliv ve smyslu spravedlivého společenského zřízení, jak jej chápeme dnes. „Nejvlivnějším soudobým kritikem této formy demokracie byl filozof Platón. Proti principu politické rovnosti vystoupil s odůvodněním, že masa není dost moudrá ani zkušená, aby mohla rozumně vládnout. Svě řešení předložil v Ústavě: vládnutí by se mělo svěřit třídě králů - filozofů, jejichž vláda by byla vlastně jakousi osvícenou diktaturou.“¹⁹

2.1.2. Novodobá historie

Od zániku antických městských demokracií až do 18. století neexistoval stát, jehož společenské zřízení by stavělo na demokratických principech. K renesanci ideálů demokracie dochází až v dílech francouzských osvícenských filozofů, zejména J. J. Rousseaua (1712 – 1778). Rousseau připouštěl, že novodobá společnost nemůže zcela bezesbytku aplikovat starověký vzor demokracie: „Bereme-li výraz demokracie v přísném slova smyslu, pak nikdy pravá demokracie neexistovala a nikdy nebude existovat, protože je proti přirozenému řádu, aby velký počet vládl a malý počet byl ovládán.“²⁰ Naproti tomu však Rousseau považuje lid za zcela svrchovaný a jedině lid označuje za legitimního držitele skutečné moci ve státě. Jako rozhodující označuje Rousseau moc zákonodárnou a požaduje, aby zákonné normy byly vždy přijímány v přímém hlasování. Naopak výkonná moc má být svěřena panovníkovi, který má být svrchované moci lidu, vyjádřené v právním řádu, podřízen.

¹⁸ DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 20

¹⁹ HEYWOOD, A.. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 92, ISBN 978-80-86432-95-5

²⁰ CABADA, L. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 333, ISBN 978-80-86432-63-7

Tyto osvícenské ideály sice nikdy nebyly, a v budoucnu ani nebudou, zcela naplněny, byly však zárodkem rozvoje moderních demokratických systémů a i dnes se jimi často inspirují novodobé požadavky na posilování prvků přímé demokracie. Na sklonku 18. století jsou pak ve Francii, poprvé v Evropě, pořádány volby na základě všeobecného volebního práva, s aplikací většinového volebního systému.

Během následujícího vývoje byla myšlenka takové formy přímé demokracie opuštěna a objevil se koncept *reprezentativní demokracie*, např. v díle britského liberála J. S. Milla (1806 – 1873). „Reprezentativní demokracie je takové ústavní zřízení, v němž lid vykonává prostřednictvím volených zástupců kontrolní moc nad veškerou činností vlády.“²¹ Na rozdíl od současného pojetí, nepřiznával tento teoretik parlamentu jinou než kontrolní funkci a volební právo prosazoval jako všeobecné, ale nikoliv rovné.

K praktickému rozvoji moderních konceptů zastupitelské demokracie v širší míře dochází na přelomu 19. a 20. století. Tento trend se projevil zejména po 1. sv. válce, kdy Evropa prošla zásadními společenskými změnami včetně vzniku nových států. „Demokracie je chápána jako organické spojení politických i sociálních práv člověka... Demokracie je procesem, v němž jsou lidská práva přetvářena v politické instituce a normy (zpravidla ústavu a vždy zákony), regulujícími jak chování těchto institucí, tak i chování jednotlivců.“²² Rozvoj moderních demokracií si pak vyžádal i moderní volební systémy, zejména proporční, ale uplatnění našly i dosavadní většinové. Následující odstavce se věnují popisu těch nejvýznamnějších.

2.2. Většinové volební systémy

Většinové volební systémy jsou historicky starší a v principech jednodušší metodou hlasování. Podstatou všech variant je princip ‚vítěz bere vše‘. „Většinový volební systém je vlastně jakýsi *knock out system* - rozdíl o jeden hlas znamená zisk všeho.“²³ Nejčastěji se aplikují v jednomandátových obvodech, kde počet obvodů odpovídá celkovému počtu mandátů. Typické jsou pro anglosaské země a v kontinentální Evropě se často užívají pro volby do nekolektivních institucí, např. pro volbu prezidenta nebo starosty obce.

Dvě nejčastější formy většinového volebního systému se liší způsobem definice vítězné většiny. Je to *systém prosté většiny* a *systém absolutní většiny*. Variantou k těmto dvěma nejobvyklejším formám je *systém alternativního hlasování*.

²¹ CABADA, L. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 341, ISBN 978-80-86432-63-7

²² KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 33, ISBN 978-80-86946-01-0

²³ tamtéž, str. 55

2.2.1. Volební systém prosté většiny

„Ve volebním systému prosté většiny vítězí ten kandidát, který získá v jediném volebním kole nejvíce hlasů. Vítězná volební většina je zde tedy definována jako aktuálně nejvyšší počet odevzdaných hlasů, bez ohledu na to, že se může jednat o relativně malou část (např. 20 – 30%), vzhledem k celkovému počtu odevzdaných hlasů. Tato skutečnost může vést k paradoxu, kdy se vítězem za všechny volební obvody stane politická strana, která sice získá více vítězství v jednotlivých obvodech, ale celkový počet hlasů, který úhrnem obdrží ve všech obvodech, je menší než u jejího konkurenta. Tento efekt je tím výraznější, čím více je kandidátů.“²⁴

Tento volební systém je velmi jednoduchý a vede k volebnímu výsledku, který je z formálního hlediska vždy jednoznačný. Pokud jde o stabilitu politické reprezentace „nabízí systém jasnou volbu mezi dvěma vládními alternativami..., produkuje jednobarevné, většinové vlády... a produkuje koherentní, jednobarevnou opozici“²⁵ Na druhou stranu je zřejmé, že v praxi se téměř nikdy nenajde taková shoda voličů, aby vítěz reprezentoval jejich reálnou početní většinu.

2.2.2. Volební systém absolutní většiny

Pokusem o určitou eliminaci nevýhody slabého mandátu vítěze voleb je volební systém absolutní většiny, kde vítězí ten kandidát, který získá absolutní většinu všech odevzdaných hlasů. Reálná většina voličů se při první volbě opět většinou neshodne, a proto jsou v tomto systému uspořádána další kola volby, v nichž jsou podmínky upraveny tak, aby volba vedla k jednoznačnému vítězi. Nejčastěji do druhého kola volby postupují ti dva kandidáti, kteří v prvním kole získali nejvyšší a druhý nejvyšší počet hlasů. Existují i jiné možnosti, jak modifikovat podmínky druhého kola tak, aby splnilo svůj účel. „Například ve Francii při volbách zákonodárského sboru postupují do druhého kola všichni kandidáti, kteří obdrželi více než 12,5 % hlasů, ale pro zvolení již není nutná absolutní většina, ale stačí většina relativní.“²⁶

Výhodou systému absolutní většiny je, že při zachování relativní jednoduchosti, získává vítězný kandidát nadpoloviční většinu odevzdaných hlasů a jeho mandát se tedy opírá o silnější podporu. S jistou nadsázkou lze říci, že voliči hlasují v prvním kole ‚srdcem‘, tedy bez obavy z propadnutí hlasu, a v druhém kole ‚rozumem‘, kdy již vybírají s ohledem na

²⁴ DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 22

²⁵ CHYTÍLEK, R. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, str. 114, ISBN 978-80-7367-548-6

²⁶ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 57, ISBN 978-80-86946-01-0

reálnou možnost úspěchu kandidáta. Nevýhodou je, že formální úpravou volebního procesu se nijak nemění původní sympatie voličů k jednotlivým kandidátům. Vítěz tedy získá podporu nadpoloviční většiny, ale za cenu přehodnocení původních priorit části voličů. Tam, kde volba postrádá kandidáty s velmi silnou osobností, je míra přehodnocení původních voličských preferencí vysoká a to opět zeslabuje mandát vítěze.

2.2.3. System alternativního hlasování

„Mezi většinové volební techniky se přiřazuje i systém tzv. alternativního hlasování, který se využívá v Austrálii při volbě poslanců Sněmovny reprezentantů federálního parlamentu. Jedná se sice o volbu v jednomandátových volebních obvodech s požadavkem na získání absolutní většiny hlasů, avšak tento systém nepočítá s realizací více než jednoho volebního kola.“²⁷ V tomto systému volič v jednokolové volbě vyjádří své sympatie k jednotlivým kandidátům formou označení preferencí. Vítězem se stává ten kandidát, který získá nadpoloviční většinu prvních preferencí. V případě, že takový kandidát není, pak se kandidát s nejmenším počtem prvních preferencí vyškrtne a jeho preference se rozdělí mezi ostatní kandidáty podle počtu jejich druhých preferencí. Tento proces se opakuje tak dlouho, dokud některý kandidát nezíská nadpoloviční většinu.

„System alternativního hlasování si klade stejný cíl, jako systém absolutní většiny, tedy silný většinový mandát pro vítěze, ale tohoto cíle dosahuje přepočtem hlasů. Navzdory tomu, že tento systém relativně dobře funguje, používá se jen zcela výjimečně. Důvodem je patrně značná složitost přepočtu, zvýšené nároky na voliče, který by měl ohodnotit všechny kandidáty (jinak systém ztrácí na účinnosti) a rovněž nemožnost politického obchodu s hlasy kandidátů, kteří nepostupují do druhého kola.“²⁸

2.2.4. Vliv většinové volby na politickou stabilitu

Z hlediska politické stability s sebou většinový systém nese dvě důležité souvislosti. Prvním problémem je riziko nedostatečné reprezentace minority. Většinová volba sice ze své podstaty vylučuje patový volební výsledek, ale v závislosti na konkrétní variantě může vést k vítězství kandidáta, s relativně velmi malou podporou vzhledem k celkovému počtu oprávněných voličů. Vítězství je sice vždy formálně jednoznačné, ale ne vždy má vítěz skutečně nadpoloviční podporu. Tento nežádoucí efekt je tím výraznější, čím různorodější je politické spektrum. Z tohoto důvodu se většinová volba zpravidla užívá v zemích s delší

²⁷ ŘÍCHOVÁ, B. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2007, str. 149, ISBN 978-80-7367-348-2

²⁸ DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 24

demokratickou tradicí, kde postupem času politické spektrum konsolidovalo na malý počet stran. Typickým příkladem jsou anglosaské země.

V kontinentální Evropě, kde se více uplatňují proporční systémy, je většinová volba někdy užívána jako doplňující metoda tam, kde je žádoucí doplnit dominantní poměrný systém principiálně odlišným systémem, jako určitou protiváhou. To je druhý aspekt užití většinové volby. Příkladem může být Parlament České republiky, v němž smyslem horní komory je být jistou pojistkou ústavnosti pro případ nestandardního vývoje (kdy kupříkladu dolní komora v důsledku politické krize nebude funkční). Podmínkou však je, aby geneze politické reprezentace v horní komoře byla co nejméně závislá na komoře dolní. Proto je žádoucí volit senátory v jiném volebním systému, v jiných obvodech a v jiných funkčních obdobích, než poslance. Zde tedy plní většinový volební systém stabilizační funkci.

2.3. Poměrné volební systémy

Na přelomu 19. a 20. století, v souvislosti s rozvojem moderní zastupitelské demokracie, rozšiřováním volebního práva a vznikem novodobých politických stran bylo zřejmé, že většinové volební systémy nedokážou zajistit dostatečnou politickou reprezentaci celému relevantnímu politickému spektru. Tam, kde byla názorová škála dostatečně pestrá a současně nechyběla vůle přiznat přiměřenou participaci na moci i menšinám, našly svoje uplatnění poměrné volební systémy. Cenou za proporcionalitu zastoupení více stran je vyšší komplikovanost systému a jistá závislost volebních výsledků na konkrétní volební metodě a nastavení jejích parametrů.

„Mezi hlavní proměnné poměrných systémů patří tyto čtyři:

- velikost volebního obvodu
- matematický postup, který je používán pro převod hlasů na mandáty
- existence a výše uzavírací klauzule
- počet a charakter úrovní, na nichž probíhá distribuce mandátů“²⁹

Velikost volebního obvodu, podle počtu mandátů a počtu voličů, je rozhodující proměnnou, která ovlivňuje míru proporcionality konkrétní volby. Obvykle se volební obvody rozlišují podle velikosti na malé (do 4-5 mandátů), střední (do 9-10 mandátů) a velké (nad 10 mandátů). „Výjimečně stát není rozdělen na regionální volební obvody a nacházíme v něm tedy jediný volební obvod, který je shodný s celkovým počtem členů zastupitelského orgánu

²⁹ CHYTÍLEK, R. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, str. 184, ISBN 978-80-7367-548-6

(např. Slovensko, Nizozemsko, Izrael, Paraguay).³⁰ Obecně platí, že s rostoucí velikostí volebního obvodu roste i proporcionalita. V praxi se ukazuje, že ve velkých volebních obvodech, nad dvacet mandátů, už obvykle rozložení sympatií voličů věrně odpovídá distribuci mandátů.

Metoda přepočtu hlasů na mandáty je dalším významným parametrem. V poměrném volebním systému totiž nemůže platit přímá úměra počtu odevzdaných hlasů a počtu získaných mandátů. Je vždy nezbytné aplikovat nějaký matematický postup, kterým se počet odevzdaných hlasů přepočítá na počet mandátů. Volba konkrétní metody přepočtu má významný vliv na průběh voleb i na samotný volební výsledek. V praxi existují dvě základní metody, a sice *volební kvóta* a *volební dělitel*. Typickými představiteli obou variant *Hareova kvóta* a *d'Hondtův dělitel*. Ostatní metody jsou odvozené varianty z těchto dvou výchozích typů.

Uzavírací klauzule neboli *quorum*, je jedním z nejobvyklejších prostředků, kterým se v poměrném systému brání nadměrnému rozmělnění politické reprezentace. Základní výhoda poměrných systémů, tedy pluralitní zastoupení všech relevantních politických názorů, se totiž při velké pestrosti politického spektra ukazuje jako kontraproduktivní a vede ke vzniku nestabilní a neakceschopné politické reprezentace. Tomuto nežádoucímu efektu se obvykle čelí požadavkem na určitý minimální zisk odevzdaných hlasů, který oprávně danou stranu účastnit se přerozdělování mandátů. V Evropě je nejobvyklejší quorum 2-5% hlasů na celostátní úrovni.

Poslední z důležitých parametrů poměrných volebních systémů je *počet úrovní, na nichž probíhá přepočet mandátů*, tj. počet skrutinií. „Volební systémy, které využívají více úrovní volebních obvodů, většinou sledují dva cíle: 1) chtějí ponechat nepřilíš velké volební obvody pro těsnější kontakt voliče s poslancem, případně obvody respektující správní členění a 2) zároveň zajistit vysokou proporcionalitu celého systému.“³¹ Nejběžnější jsou dva způsoby tohoto přepočtu. Prvním je tzv. *systém zbytkových mandátů*, kde se v prvním skrutiniu rozdělí mandáty pomocí některé z volebních kvót a ve druhém skrutiniu, se přepočítají nepřidělené mandáty na základě zbytkových hlasů, v rámci stejného volebního obvodu. Tento systém se před rokem 2002 používal i v České republice pro volby do Poslanecké sněmovny. Druhým systémem je *systém kompenzačních mandátů*, kde se přidělují kompenzační mandáty, v předem stanoveném počtu, na základě všech hlasů na celostátní úrovni.

³⁰ CABADA, L. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 283, ISBN 978-80-86432-63-7

³¹ CHYTÍLEK, R. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, str. 204, IBSN 978-80-7367-548-6

„Poměrné volební systémy jsou ve světě nejrozšířenější a používají se především ve volbách do kolektivních institucí, jako jsou parlamenty, obecní zastupitelstva apod. Na rozdíl od většinových systémů, využívají mnohem výrazněji role politických stran na úkor individuality jednotlivých kandidátů. Na základě výše uvedeného lze shrnout, že pro poměrné volební systémy je typické, že volby se konají vždy ve volebních obvodech s více mandáty a pro získání mandátu není nutné získat většinu hlasů. Počet získaných hlasů pro úspěšného kandidáta však musí přesáhnout jisté minimum, definované uzavírací klauzulí.“³²

Základní motivací pro aplikaci těchto volebních systémů je proporcionalita zastoupení jednotlivých politických názorů a tím i větší demokratičnost volby tam, kde je širší a různorodé názorové spektrum. Důraz na pluralitu se však může projevit i jako základní nevýhoda poměrného systému, protože může vést ke vzniku nestabilní politické reprezentace. Tomuto nebezpečí se čelí nastavením technických parametrů, z nichž čtyři nejdůležitější byly výše zmíněny. Konkrétních variant poměrných volebních systémů existuje celá řada, nicméně podle základních principů fungování je lze rozdělit do dvou skupin:

- poměrný systém kandidátních listin
- poměrný systém jednoho přenosného hlasování

2.3.1. Poměrný systém kandidátních listin

První typ proporčního volebního systému, *systém kandidátních listin*, je jedním z nejrozšířenějších volebních systémů, v Evropě nejrozšířenější vůbec. I v České republice má rozhodující význam, protože se používá pro sněmovní volby a volby do obecních a krajských zastupitelstev. Charakteristickým prvkem je zde kandidátní listina (tzv. kandidátka), tedy seznam kandidátů, se kterým se daná politická strana uchází o přízeň voličů. Voliči pak hlasují pro některou z těchto kandidátních listin, přičemž většinou mají určitou možnost ovlivnit pořadí kandidátů na listině. Podle tohoto kritéria lze dále rozlišit:

- přísně vázanou kandidátní listinu
- volnou kandidátní listinu
- vázanou kandidátní listinu

Přísně vázaná kandidátní listina nedává voličům žádnou možnost individuálního zásahu, tj. nesmí jména kandidátů škrtnat, doplňovat ani měnit jejich pořadí. Svoboda volby je zde omezena pouze na výběr stranické kandidátky, ale její konkrétní personální obsazení je zcela v rukách politické strany. „Tento typ kandidátní listiny byl užíván v Československu v

³² DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 26

1. a 3. republice. Snad nejvyostřenější pojetí této kandidátní listiny představují volby, v nichž se hlasuje jen o stranických listinách bez jmen kandidátů.³³ Pro aktivní a angažované voliče je taková kandidátka poněkud svazující a volba může být, ve srovnání s jinými typy, vnímána jako méně svobodná. „Na druhé straně přísně vázaná kandidátní listina může usnadnit zvolení zástupců etnických nebo jazykových menšin, případně žen.“³⁴

Volná kandidátní listina naproti tomu umožňuje, aby volič prováděl velmi významné změny jejího obsahu. Příkladem aplikace je volební systém Švýcarska. „Švýcarsko je rozděleno do 26 volebních obvodů, které odpovídají kantonům, resp. polokantonům. Voličům je předložena stranická kandidátní listina, kandidáti však nejsou řazeni na základě stranou určeného pořadí, nýbrž zpravidla abecedně. Pořadí kandidátů určuje až sám volič, který uděluje tolik preferencí, kolik se v jeho obvodu volí poslanců. Některému z kandidátů může dát dva hlasy (kumulovat), jiné vyškrtnout, dopisovat, případně dát své hlasy kandidátům napříč kandidátními listinami více subjektů. Takový způsob hlasování se nazývá panašování.“³⁵ V České republice se volná kandidátní listina používá při komunálních volbách, kde volič smí vyjádřit své preference nejen v rámci jedné kandidátky, ale dokonce napříč celým politickým spektrem.

Vázaná kandidátní listina je kompromisem mezi dvěma předchozími variantami. Neumožňuje sice voličům zásadní úpravy, ale dovoluje upřednostnit některé kandidáty pomocí preferenčních hlasů. Míra vlivu na skladbu kandidátů a v důsledku i na reprezentaci, vzešlou z voleb, je tedy rozdělena mezi politickou stranu a voliče. Množství preferenčních hlasů, kterými volič disponuje a jejich váha (tj. kolik preferencí musí kandidát obdržet, aby se posunul na kandidátce směrem nahoru) je mírou volnosti voliče.

2.3.2. Poměrný systém jednoho přenosného hlasování

Druhým typem poměrného volebního systému je systém jednoho přenosného hlasování, či *Hareův – Clarkův systém*, který vznikl s motivací promítnout, co nejuvěrněji, voličské preference jednotlivých stran, do volené instituce. Volba probíhá jen v jednom kole, přičemž voliči označují své preference jednotlivých kandidátů, bez ohledu na jejich stranickou příslušnost, a to do výše počtu mandátů ve volebním obvodě. „Volič disponuje jedním hlasem (první preferencí), který udělí konkrétnímu kandidátovi (označí jej číslem 1).

³³ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 74, ISBN 978-80-86946-01-0

³⁴ CHYTÍLEK, R. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, str. 209, ISBN 978-80-7367-548-6

³⁵ tamtéž, str. 210

Následně může označit další kandidáty čísla 2, 3, 4... (následující preference), čímž určí, komu má být jeho hlas přenesen, pokud jej kandidát označený v první preferenci nevyužije.³⁶

„Hlasy pro jednotlivé kandidáty se potom přepočítávají podle počtu jednotlivých získaných preferencí, obvykle pomocí tzv. Droopovy kvóty (viz dále). Nejprve se sečtou první preference a mandát obdrží ti kandidáti, kteří překročí kvótu. Zbylé mandáty se přidělí tak, že podle počtu druhých preferencí se přerozdělí jednak zbylé hlasy pro již zvolené kandidáty a jednak se vyškrtne kandidát s nejmenším počtem prvních preferencí a jeho hlasy se rovněž přerozdělí. Nejsou-li opět obsazeny všechny zbylé mandáty, postupuje se analogicky podle počtu třetích a dalších preferencí až do úplného obsazení všech mandátů.

Tento systém zachovává poměrné zastoupení a současně umožňuje voličům hlasovat individuálně, pro jednotlivé kandidáty podle jejich kvalit, bez ohledu na jejich stranickou příslušnost. Označením preferencí konkrétních kandidátů je voliči umožněno nehlasovat pro jednotlivce, kteří mu nevyhovují, byť jsou na kandidátce politické strany, se kterou sympatizuje.

Navzdory tomu, že se tento systém považuje za jeden z nejpřesnějších, pokud jde o věrný odraz názoru veřejnosti do její politické reprezentace, používá se jen zřídka, vzhledem ke své složitosti a obtížné srozumitelnosti pro řadového voliče.³⁷

2.3.3. Metody přepočtu získaných mandátů – volební kvóta

Bez ohledu na to, jaká z uvedených variant poměrného systému se používá, je vždy nutné přepočítat odevzdané hlasy na mandáty, protože přímá úměra počtu hlasů a počtu mandátů není prakticky možná. Zvolená metoda přepočtu pak zákonitě ovlivní výsledek, což je svým způsobem paradoxní, protože smyslem poměrných systémů je právě eliminace zkreslení, typického pro většinovou volbu, a co nejvěrnější odraz názorového spektra společnosti do složení reprezentace. Podle principu výpočtu lze rozlišit dvě základní skupiny metod:

- metody volebních kvót (při nichž výpočet probíhá obvykle v několika následných krocích – skrutiniích)
- metody volebního dělitele (při nichž se mandáty rozdělí jednou matematickou operací)

Volební kvóta (nebo také volební číslo) je nejmenší počet hlasů, který strana musí získat, aby obdržela jeden mandát. V prvním skrutiniu je jednotlivým stranám přiděleno tolik

³⁶ CHYTÍLEK, R. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, str. 220, ISBN 978-80-7367-548-6

³⁷ DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 29

mandátů, kolikrát je počet získaných hlasů, dělitelný volebním číslem. Volební číslo může být před volbami stanoveno fixně (pak se počet mandátů odvíjí od počtu odevzdaných hlasů) nebo častěji je fixně stanoven počet mandátů a pak se po volbách vypočítá velikost volebního čísla v závislosti na volební účasti (resp. na celkovém počtu odevzdaných hlasů).

Nejjednodušší je tzv. *Hareova kvóta*, jejíž autorství je připisováno anglickému právníkovi Thomasi Hareovi (1806 – 1881). Jedná se o prostý podíl počtu odevzdaných hlasů a počtu mandátů. Když V je počet získaných hlasů a S počet mandátů, které mají být obsazeny, pak volební číslo je:

$$Q = V / S$$

V závislosti na velikosti volebních obvodů se obvykle nerozdělí všechny mandáty. Zbytky jsou tím větší, čím menší jsou volební obvody. Z důvodu eliminace tohoto nežádoucího efektu byla zavedena *Hagenbach-Bischoffova kvóta*, kde se počet mandátů pro účel výpočtu zvětší o jeden. „Tato formule byla pojmenována podle Eduarda Hagenbach - Bischoffa, univerzitního profesora v Basileji, který ji předložil v souvislosti se svými návrhy na skrutinium listin v roce 1888.“³⁸ Analogicky k předchozímu je tedy volební číslo:

$$Q = V / (S + 1)$$

Variantou Hagenbach-Bischoffovy kvóty je *Droopova kvóta*, což je tentýž podíl plus jedna. Volební číslo lze tedy vyjádřit:

$$Q = (V / (S + 1)) + 1$$

Další používanou kvótou je *Imperiali kvóta*, resp. *posílená Imperiali kvóta*. „Tyto formule jsou pokračováním modifikace Hareovy kvóty, avšak za použití silnějších prostředků, než tomu bylo u Hagenbach-Bischofa. V těchto modifikacích se počet mandátů zvětšuje o dva nebo dokonce o tři. Princip je tedy shodný jako u Hagenbach-Bischoffovy kvóty, ale praktickým důsledkem je ještě větší množství mandátů, které lze rozdělit již v prvním skrutiniu. Tedy:

$$Q = V / (S + 2), \text{ resp. } Q = V / (S + 3)$$

U těchto volebních kvót již reálně hrozí, že bude v prvním kole přepočtu přiděleno více mandátů, než se jich ve skutečnosti rozděluje. Ovšem tam, kde kandiduje velké množství politických stran a současně zde není omezení v podobě vysokého kvora, mohou verze Imperiali kvóty velmi dobře fungovat.

³⁸ CHYTÍLEK, R. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, str. 191, ISBN 978-80-7367-548-6

Bez ohledu na typ kvóty, vždy zůstává po prvním skrutiniu menší či větší zbytek nepřidělených mandátů. Tyto mandáty se přidělují v druhém skrutiniu za použití následujících metod:

- metoda největšího absolutního zbytku
- metoda největšího průměru
- další skrutinium na vyšší úrovni

Metoda největšího absolutního zbytku přidělí zbylý mandát právě té straně, která má největší množství nevyužitých hlasů. Tento princip zvýhodní malé strany v malých volebních obvodech. „Umožňuje ale tzv. Alabamský paradox, tj. situaci, kdy strana ve větším zastupitelském sboru získá při stejném množství obdržенých hlasů méně mandátů.“³⁹

Metoda největšího průměru přidělí dodatečný mandát té straně, která vykazuje největší průměrný počet hlasů na získání jednoho mandátu v prvním skrutiniu. Tato metoda, na rozdíl od předchozí, zvýhodňuje velké strany.

Odlišným přístupem je přidělení zbylých mandátů v *dalším skrutiniu*, většinou na *vyšší úrovni volebního obvodu*. Nepřidělené mandáty se převedou na vyšší, sekundární, případně i terciární úroveň (regionální nebo celostátní) a zde se provede další skrutinium, za použití některé z běžných metod. Takto byly rozdělovány mandáty ve sněmovních volbách v ČR před rokem 1998.

2.3.4. Metody přepočtu získaných mandátů – volební dělitel

Základní nevýhodou metod volební kvóty, tedy nutnost relativně složitého, druhého skrutinia, řeší *metody volebního dělitele*, které dovolují přidělit veškeré mandáty během jediné matematické operace. Mandáty se přidělují postupně, na základě aktuálních průměrů počtu hlasů a nástrojem tohoto přepočtu je předem definovaná řada dělitelů, jejíž konkrétní podoba pak charakterizuje jednotlivé metody. Těmi jsou především:

- d'Hondtova metoda
- modifikovaná d'Hondtova metoda
- Imperiali metoda
- Sainte-Laguého metoda
- Huntingtonova metoda
- Dánská metoda

³⁹ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 69, ISBN 978-80-86946-01-0

Základní a nejrozšířenější metodou je *d'Hondtova metoda*, která vychází ze zásady belgického profesora Viktora d'Hondta (1841-1901), že „není spravedlivé, aby jakákoliv strana obdržela mandát dříve, dokud má nižší průměrný počet hlasů na jeden mandát, než kterákoliv jiná strana.“⁴⁰ Řadou dělitelů je zde prostá posloupnost přirozených čísel (tj. 1, 2, 3, 4... atd.). Těmito děliteli je postupně dělen počet hlasů odevzdaných pro každou stranu a tyto podíly jsou pak za všechny strany seřazeny sestupně podle velikosti. Každému podílu je pak přidělován jeden mandát, dokud nejsou rozděleny všechny.

Od výchozí d'Hondtovy metody je odvozeno několik dalších metod, které užívají odlišné řady dělitelů. Účinek konkrétní řady dělitelů na vlastní volební výsledek pak vždy buď zvýhodní velké strany, tj. vede k nižší míře proporcionality, nebo naopak zvýhodní malé strany a tím posiluje zastoupení minorit s rizikem dezintegrace politické reprezentace. S ohledem na otázku politické stability je třeba připomenout, že ani metody nejméně proporční nevylučují riziko volebního patu, třeba i v soutěži velmi malého počtu stran.

Z původní d'Hondtovy metody vychází tzv. *modifikovaná d'Hondtova metoda*, která řadu dělitelů, tj. řadu přirozených čísel, mění pouze dílčím způsobem. Příkladem může být Česká republika, kde byla hodnota prvního dělitele zvýšena z 1 na 1,42 (tj. $\sqrt{2}$). Jednalo se o „kompromis pro volby do Poslanecké sněmovny mezi původně požadovaným dělitelem Imperiali (navrhovaným ODS) a d'Hondtem (preferovaným ČSSD).“⁴¹ Následně byl tento postup pro parlamentní volby nahrazen klasickou d'Hondtovou metodou, ale udržel se v komunálních volbách. Jiná modifikace byla zvolena v Estonsku, kde se řada přirozených dělitelů umocnila na 0,9 vyjma prvního (konkrétní hodnoty pak jsou 1; 1,87; 2,69; 3,48 atd.).

Ještě silnější modifikací, oslabující malé strany, je *metoda Imperiali*, která dělení číslem 1 přímo vynechává, tj. dělí počty odevzdaných hlasů posloupností 2, 3, 4, 5 atd. Tato metoda výrazně zvýhodňuje velké strany na úkor malých.

Jako neutrální, vůči velkým i malým stranám, lze označit *metodu Saint-Lagüevou*, která dělí řadou přirozených lichých čísel (1, 3, 5, 7...). Opět však lze nalézt modifikovanou variantu, která má pomoci zvýšení prvního dělitele (zde konkrétně z hodnoty 1 na 1,4) znesnadnit přístup malých stran k prvnímu, mnohdy jedinému mandátu.

Huntingtonova metoda využívá posloupnosti dělitelů v algebraickém tvaru $\sqrt{(n(n-1))}$, kde n je přirozené číslo (1; 2; 3; 4...). „V nemodifikované variantě pak výsledná posloupnost dělitelů sestává z hodnot 0; 1,41; 2,45; 3,46... Důsledkem je, že hodnota prvního podílu počtu hlasů všech stran se limitně blíží nekonečnu. Spíše než korektní matematická interpretace je

⁴⁰ CHYTÍLEK, R. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, str. 195, ISBN 978-80-7367-548-6

⁴¹ tamtéž, str. 199

z politologického hlediska důležitý praktický důsledek, a sice že první podíly všech stran jsou stejné a každá strana, bez ohledu na počet získaných hlasů, obdrží alespoň jeden mandát. Tento zajímavý paradox vzešel z požadavku zákonné úpravy ve Spojených státech, kde má mít každý stát alespoň jednoho zástupce ve Sněmovně reprezentantů, bez ohledu na počet obyvatel. V praxi se však tento model při volbách politických stran nepoužívá a zavádí se modifikovaná varianta, kde se první nulový dělitel nahrazuje hodnotou 0,66. Využívá se tak velmi dobré proporcionality této metody, ovšem bez zmíněného nežádoucího efektu.⁴²

Dánská metoda dělí čísla 1, 4, 7, 10 atd., což výrazně zvýhodňuje malé strany. Jedná se o jeden z nejméně proporcionálních systémů. Požívá se v Dánsku a to pouze pro přidělování kompenzačních mandátů.

2.4. Smíšené volební systémy

Jak většinové, tak poměrné systémy s sebou vždy nesou určité nevýhody. Většinová volba vede k formálně jednoznačnému výsledku, který by měl zaručit stabilnější politickou reprezentaci, ale na druhou stranu nezaručuje dostatečné zastoupení minorit. Vítěz voleb se tedy v praxi může opírat o relativně malou voličskou podporu, což může vést k nestabilitě. Naproti tomu proporční systém sice zajišťuje věrnější odraz širšího názorového spektra voličů, ale současně může vést k rozměnění sil, jehož důsledkem může být opět politická nestabilita. Určitým pokusem o kompromisní řešení může být zavádění většinových prvků do proporčních systémů. Jde o modifikaci posloupností volebních dělitelů tak, aby byly zvýhodněny velké strany, nebo volba vhodné metody přepočtu v druhém skrutiniu.

Další cestou, která se rozvíjela v 90. letech 20. století, jsou smíšené volební systémy, kde principy většinové i poměrné existují v rámci jednoho systému rovnocenně vedle sebe. „Není stanoveno, jaký musí být poměr mezi proporční a většinovou složkou smíšeného volebního systému, ale panuje shoda, že odlišně musí být voleno alespoň 5% mandátů.“⁴³ Podle toho, zda jsou obě složky na sobě závislé či nikoliv, lze smíšené volební systémy rozdělit do dvou základních skupin:

- smíšené volební systémy s nezávislou kombinací složek
- smíšené volební systémy se závislou kombinací složek

Do první skupiny náleží *koexistenční, navrstvující a fúzní systém*, do druhé pak *kompenzační a supersmíšený systém*.

⁴² DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 34

⁴³ CABADA, L. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 283, ISBN 978-80-86432-63-7

2.4.1. Koexistenční systém

Koexistenční systém je nejjednodušší variantou smíšeného systému s nezávislou kombinací složek, v němž se aplikuje většinová nebo proporční volba v daném volebním obvodu na základě určitého parametru. V Evropě se užívá pouze při volbách do francouzského senátu a volební metoda je zde závislá na velikosti obvodu.

2.4.2. Navrstvující systém

Nejrozšířenějším smíšeným volebním systémem je *navrstvující systém*. Jak většinová, tak proporční složka se zde využívá současně, ve dvou typech volebních obvodů, na celém území státu. Volič má dva hlasy a volí v obou typech obvodů nezávisle na sobě. Systém je výhodný pro velké strany, protože ty často uspějí v obou formách volby.

2.4.3. Fúzní systém

Fúzní systém kombinuje obě složky v rámci jediného volebního obvodu. Získá-li některá kandidátka nadpoloviční většinu hlasů, obdrží automaticky polovinu mandátů. Zbytek je pak rozdělen poměrným způsobem, pomocí d'Hondtova dělitele, mezi všechny strany, včetně vítěze. V případě, že první kolo jednoznačného vítěze nemá, pak se druhého kola účastní všechny strany s více než 10% ziskem a první polovina mandátů je přidělena vítězi druhého kola.

2.4.4. Kompenzační (vyrovnávací) systém

Podstatou *kompenzačního systému* je zvláštní funkce poměrné složky, která vyrovnává ztráty, které daná politická strana utrpěla ve většinové části. Mandáty získané většinovou volbou v jednomandátových obvodech se odčítají od celkového počtu mandátů, které strana získá v proporční části systému. „Vyrovnávací smíšený volební systém patří k populárním smíšeným volebním systémům. Jeho základem je stále platný německý volební systém z roku 1949.“⁴⁴

2.4.5. Supersmíšený systém

Supersmíšený systém je velmi specifickou podobou smíšeného systému, kde se relativně složitým způsobem spojuje více než jedna kombinace většinové a proporční části. Jediným příkladem použití v Evropě jsou volby do Národního shromáždění Maďarska.

⁴⁴ CABADA, L. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, str. 281, ISBN 978-80-86432-63-7

3. Parlamentní volby v předválečném Československu

Úvodem přehledu vývoje volebního systému meziválečného Československa je účelné velmi stručně zmínit počátky ústavnosti na našem území, které spadají do šesti desetiletí, následujících po revolučním roce 1848. Již do tohoto roku se datuje oktrojovaná (tj. panovníkem přijatá) Pillersdorfova ústava, která zcela zachovávala suverenitu panovníka, nicméně předpokládala vznik dvoukomorového říšského sněmu, voleného nepřímo pomocí volitelů. Další vývoj pak přinesl ústavu Kroměřížskou a následující rok pak ústavu Stadionovu, jejíž platnost však skončila v roce 1851 v éře nastupujícího bachovského absolutismu.

Dalším důležitým milníkem byla tzv. Smerlingova ústava (1861), jejíž součástí byla ucelená definice většinového volebního systému, s aplikací zásady absolutní většiny. Dominantní charakteristikou byl stavovský cenzus, založený na systému tří kurií, a sice kurie velkostatkářské, kurie měst a kurie venkova. V těchto skupinách (při souběhu tehdy samozřejmého cenzu majetkového a cenzu pohlaví) byly oprávněným voličům přiznány hlasy o různé váze, odpovídající prestiži jejich společenského postavení. Voliči pak přímo volili členy zemských sněmů a tito pak následně, tj. nepřímo, volili členy centrální Říšské rady.

Z výše uvedeného je zřejmé, že v této rané době se zatím nejednalo o ústavnost a volební systém v moderním slova smyslu, ať už pro konzervaci absolutně svrchované pozice panovníka, či pro nesmírně rozsáhlou aplikaci volebních cenzů. Nicméně trend modernizace byl patrný i v rakouském mocnářství. Významným milníkem byla tzv. dubnová ústava, která do stávajícího volebního systému přinesla dvě zásadní změny. Pro volby do Říšské rady byla zavedena přímá volba a počet kurií byl rozšířen o čtvrtou kurii obchodu a živností, čímž byl do jisté míry omezen rozsah stavovského cenzu. Stále se však nejednalo o všeobecné volební právo. „Pro ilustraci lze uvést, že ve volbách do Říšské rady mělo v Rakousku v roce 1891 volební právo 1 732 057 voličů z celkového počtu 5,7 miliónu mužů starších 24 let, což byla tehdejší hranice plnoletosti.“⁴⁵ Významným pokrokem v tomto směru byla tzv. Badeniho volební reforma z roku 1896, která zavedla pátou, všeobecnou kurii bez majetkového cenzu a zlomem pak byla volební reforma roku 1907, která zrušila celý kuriový systém a zavedla všeobecné, rovné, tajné a přímé volební právo pro muže nad 24 let věku pro volby poslanecké sněmovny Říšské rady. Volby roku 1907 byly organizovány v jednomandátových obvodech,

⁴⁵ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 165, ISBN 978-80-86946-01-0

s užitím dvoukolové většinové volby s požadavkem absolutní většiny a přinesly vítězství sociálním demokratům.

3.1. Švehlův klíč – zrod zastupitelské demokracie v Československu

Pro vznik moderní české státnosti měly velký význam poslední volby, konané v Rakousko – Uherské monarchii před 1. světovou válkou. Proběhly v roce 1911, a pokud jde o systém a volební výsledek, snese tento volební akt srovnání s volbami předcházejícími. První světová válka, porážka Rakousko – Uherska a jeho následný rozpad, sice přerušily na následující dekádu dosavadní společenský vývoj, nicméně vedly ke vzniku nových evropských státních útvarů, mezi nimi i samostatného Československa. Je pochopitelné, že utvářející se politická reprezentace vznikajícího státu svým způsobem navázala na hlavní proudy české politiky z předválečného období. Důležitou roli zde hrál tzv. *Národní výbor*, který vznikl v roce 1916 jako prostředek obhajoby českých zájmů v monarchii. Na jeho aktivity pak 13. července 1918 navázal reorganizovaný *Národní výbor československý*, který lze označit za první politickou reprezentaci nově vznikajícího státu a který vyhlásil vznik samostatného Československa.

Národní výbor československý vznikl dohodou politiků, nikoliv přímým projevem vůle lidu, vzhledem k mimořádným okolnostem té doby. Byla zde však snaha alespoň nějakým způsobem zajistit relativně spravedlivou reprezentaci všech občanů nového státu. Na návrh agrárníka Antonína Švehly nominovaly politické strany členy této instituce na základě výsledků posledních voleb do Říšské rady z roku 1911. „A tak zastoupení v Národním výboru československém získala každá politická strana, která tehdy obdržela alespoň jedno procento hlasů. Po kooptaci deseti členů bylo dosaženo celkového počtu 38 poslanců, z nichž deset bylo sociálních demokratů, devět agrárníků, stejné množství státoprávních demokratů, čtyři byli čeští socialisté, čtyři lidovci, staročeši a realisté získali po jednom mandátu. Předsednictvo Národního výboru československého fungovalo jako vláda.“⁴⁶

V listopadu 1918 vzniklo na stejném principu, tedy opět za užití Švehlova klíče *Revoluční národní shromáždění*, jednokomorová zákonodárna instituce, s celkovým počtem 270 poslanců. Tento orgán zvolil T. G. Masaryka prvním prezidentem a přijal první zákonné normy první republiky, například o zrušení šlechtictví, o osmihodinové pracovní době a zejména první ústavu.

⁴⁶ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 200, ISBN 978-80-86946-01-0

3.2. Demokratické volby první republiky

První československá ústava z 29. února 1920 vytvářela na centrální úrovni zákonodárné Národní shromáždění, složené ze dvou komor, Poslanecké sněmovny a Senátu. Sněmovna měla 300 poslanců, volených na šest let, Senát pak 150 senátorů, volených na osm let. Aktivní volební právo bylo omezeno občanstvím, trvalým pobytem v obci a věkem 21 let (pro sněmovní volby), resp. 26 let (pro senátní volby). Pasivní volební právo pak bylo omezeno občanstvím a věkem 30, resp. 45 let. „Pro obecnost volebního práva však nejvýraznější změnou bylo přiznání volebního práva ženám. Tento fakt, spolu se snížením věkové hranice pro nabytí volebního práva z 24 na 21 let, vedl k tomu, že se například v Čechách roku 1907 dostavilo k volbám 1153 tis. voličů a roku 1920 již 3423 tis. voličů.“⁴⁷ Dlužno však dodat, že účast ve volbách byla koncipována jako právo, ale i jako povinnost.

Ze systémového hlediska se volby konaly v poměrném volebním systému, a to současně do obou komor Parlamentu. Volební obvody byly definovány jako volební kraje, jichž bylo pro sněmovní volby 23 a pro senátní volby 13. Počet mandátů v jednotlivých obvodech byl pevně stanoven a kolísal mezi 6 a 45 (poslanci), resp. 4 a 23 (senátoři). Přepočítání mandátů probíhalo ve třech skrutiniích. První proběhlo na krajské úrovni s použitím Hareovy kvóty. Tento přepočítání zanechával značné množství nerozdělených mandátů, které se pak přidělovaly na celostátní úrovni pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty. Pokud ani po druhém skrutiniu nebyly veškeré mandáty rozděleny, přidělily se zbývající mandáty stranám metodou největšího zbytku. Významným faktorem voleb byla neexistence volební klauzule a aplikace přísně vázané kandidátní listiny s následným imperativním mandátem poslance či senátora.

Vlastní volby proběhly v dubnu 1920, ale nevolilo se v některých periferních regionech, jako bylo Těšínsko, Orava, Spiš, Podkarpatská Rus a další (zde se konaly samostatné volby v roce 1924). Jak sněmovní, tak senátní volby vyhrála Československá sociálně demokratická strana dělnická, se ziskem 26% hlasů ve sněmovních volbách a 28% v senátních volbách. Vítěze voleb následovala Československá strana lidová, Německá sociálně demokratická strana dělnická, Republikánská strana československého venkova, Československá strana socialistická, Československá strana národně demokratická a dalších deset, převážně národnostně orientovaných stran, se ziskem 5% a méně.

Z volebního výsledku je patrné, že snaha o pluralitní zastoupení všech relevantních politických sil a národnostních menšin, slavila úspěch. Nevyhnutným důsledkem však byla

⁴⁷ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 205, ISBN 978-80-86946-01-0

značná politická nestabilita. „Rozdělení sil, které volby přinesly, neumožňovalo vytvoření stabilní vládní koalice. Po zdoluhavých jednáních sice byla obnovena vláda socialistických stran a agrárníků, její působnost byla ovšem pouze dočasná. Sílicí levice v sociálně-demokratické straně přivedila její pád již v polovině září. Představitelé českých politických stran ve shodě s prezidentem Masarykem zaštitili existenci úřednické vlády Jana Černého, jejímž hlavním úkolem bylo potlačení revolučních nálad obyvatelstva živených sociálně-demokratickou levicí. Politický postup vlády zajišťoval neústavní orgán, tzv. Pětka. Jejimi členy byli A. Švehla, A. Rašín, R. Bechyně, J. Stříbrný aj. Šrámek. V přípravách na konflikt s levicí tedy dočasně došlo k obnově všennárodní koalice.“⁴⁸ Tím byly předznamenány přetrvávající obtíže se stabilitou politického systému v meziválečném Československu.

Následující volby v roce 1925, přinesly jen některé dílčí úpravy volebního systému. Bylo mírně upraveno uspořádání volebních krajů a změnil se postup přepočtu hlasů v druhém a třetím skrutiniu. Po dalších kol přepočtu postupovaly jen strany, které v prvním skrutiniu získaly alespoň jeden mandát, a modifikoval se rovněž postup výpočtu. Z hlediska celkového dopadu na politický systém, neměly tyto změny zásadní význam. Ve volbách do Poslanecké sněmovny uspělo opět šestnáct politických stran, jen rozložení sil ve sněmovně bylo rovnoměrnější. Vítězem voleb se stala Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, se ziskem 14% v obou komorách, těsně následována komunisty a s větším odstupem pak lidovci, sociálními demokraty a dalšími stranami. I když obtíže se sestavováním stabilních vlád byly příznačné pro celé období první republiky, „vyjímkou z tohoto trendu byla zejména vláda pravicové koalice v letech 1926 – 1928 pod vedením A. Švehly (tzv. vláda panské koalice), ale i tento kabinet občanských stran zahrnoval osm politických subjektů.“⁴⁹

„Ve volebním období 1925 – 1929 došlo k jediné změně, která se dotkla volebního práva... Z výkonu jak aktivního, tak pasivního volebního práva byli vyloučeni příslušníci ozbrojených sil (vojsko a četnictvo), což znamenalo v této sféře návrat do doby Rakouska – Uherska.“⁵⁰ S přihlédnutím k této úpravě, proběhly volby roku 1929 ve shodném volebním systému a s obdobným výsledkem. Předzvěstí zásadních událostí, vedoucích až k zániku Československa, byly poslední prvorepublikové volby, konané v roce 1935. Samotný volební systém se sice opět téměř nezměnil, ale hospodářská krize a nástup Adolfa Hitlera k moci, výrazně posílil pozici německých stran v čele se Sudetoněmeckou stranou. Vítězem voleb se

⁴⁸ CABADA, L. ŠANC, D. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, str. 28, ISBN 978-80-86898-50-4

⁴⁹ tamtéž, str. 30

⁵⁰ CHYTÍLEK, R. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, str. 280, ISBN 978-80-7367-548-6

sice opět stala Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu, ale jen díky volební geometrii s fixním počtem mandátů, která přinesla tomuto subjektu 45 poslaneckých křesel při zisku 14% hlasů. Naproti tomu Sudetoněmecká strana získala jen 44 poslanců a to přes to, že obdržela 15% hlasů. Nakolik je tento fakt rozhodující pro vývoj v následujících letech, je ovšem otázkou.

3.3. Vývoj a stabilita politického systému první republiky

Vývoj a stabilitu politického systému prvorepublikového Československa určuje několik zásadních okolností. Rozhodujícím faktorem je patrně skutečnost, že se jednalo o tranzitivní společnost na cestě od nedemokratického, rigidního režimu rakouského mocnářství směrem k moderní evropské demokracii. Tento fakt byl motivací se co nejvíce vymezit vůči dosavadnímu politickému systému monarchie. Jestliže volby do vídeňské Říšské rady byly zatíženy velkým množstvím nejrůznějších volebních cenzů a dalších omezení, pak volební právo mladé republiky stavělo na maximální rovnosti a všeobecnosti. Byl-li v Rakousku používán většinový volební systém, pak v Československu byl zaveden systém poměrný. Jestliže národnostní menšiny a jiné minority v Rakousku – Uhersku jen obtížně hájily svá národní práva, pak Československá republika umožnila reprezentaci i těch relativně marginálních politických subjektů. Proto byl československý volební systém zřízen bez volební klauzule a dalších výraznějších omezení plurality. Důsledkem pak bylo, že po celou dobu trvání státu, byla politická reprezentace v zákonodárném sboru velmi zájmově různorodá a sestavování akceschopných vlád podmiňovala existence početných koalic. Lze předpokládat, že nebýt imperativního mandátu a existence mimoústavního seskupení hlavních českých prosystémových stran, tzv. Pětky, nebyl by systém vůbec funkční.

Jiným problémem byla značná nehomogenita území, jak z hlediska národnostního, tak hospodářského. Průmyslově rozvinutý západ a zemědělský, zaostalý východ se nelišil jen ekonomickou úrovní, ale i systémem veřejné správy. Samostatným problémem byla existence velkých národnostních menšin, které byly reprezentovány svébytnými politickými stranami, často na čistě národnostním, nikoliv ideologickém principu (viz např. česká vs. německá sociální demokracie). Tato etnika byla navíc usídlena v příhraničních regionech, kde tvořila lokální majoritu. V takových volebních obvodech by se tedy zjevně neprojevila případná změna volebního systému, pokud by byly výrazněji posíleny většinové prvky.

Celý systém tedy lze označit za politicky málo stabilní, což ovšem byla cena za přechod k demokracii.

4. Československé parlamentní volby v období 1945 – 1989

Obnova Československa po 2. světové válce do jisté míry navázala na prvorepublikovou tradici, nicméně politický systém země opět prošel mimořádným obdobím, kdy fungoval za neobvyklých okolností a nestandardním způsobem. Východiskem byla činnost dvou exilových mocenských center, jednak Londýnského v čele s Edvardem Benešem a rovněž i Moskevského, pod vedením Klementa Gottwalda.

Novou myšlenkou, jejímž významným nositelem byl právě prezident Beneš, byl skeptický postoj k neomezenému politickému pluralismu první republiky, který byl vnímán jako jedna z příčin nestability předválečného politického systému. „Všechny strany sdružené v Pětce prošly do roku 1925 štěpením, některé dokonce několikerým. Místo tolik potřebné ‚mezinárodní‘ koncentrace se zejména české politické strany utápěly v přehnaném frakcionářství. Takto roztržštěné stranické spektrum pak v kritických okamžicích nebylo schopno čelit náporu sjednocených, dobře organizovaných, antisystémových politických stran, ať již německých nebo slovenských.“⁵¹ V reakci na tento stav vznikla dohodou exilových center *Národní fronta*, jako svazek politických stran, aktivně se účastnících protifašistického odboje, jmenovitě Komunistická strana Československa, Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová, Československá sociální demokracie, Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana. Ostatní politické strany v čele a agrární stranou zákon zakazoval jako fašistické nebo kolaborantské.

Dekretem prezidenta Beneše ze srpna 1945 bylo zřízeno jednokomorové, třisetčlenné *Prozatímní národní shromáždění*, které mělo vykonávat zákonodárnou moc podle ústavy z roku 1920. Tato instituce byla obsazena nepřímými volbami, zástupci Národních výborů, na principu stranické parity, tj. každá ze stran Národní fronty obdržela přímo 40 mandátů a ostatní byly určeny pro kulturní a jiné instituce. Nejvýznamnějším úkolem Prozatímního národního shromáždění bylo schválit volební zákon a přivést zemi k volbám.

4.1. Volby 1946 – počátek ústupu demokratického pluralismu

Nový volební zákon byl schválen v roce 1946 a v květnu téhož roku proběhly podle tohoto zákona volby do *Národního shromáždění*. Tato instituce byla, stejně jako Prozatímní národní shromáždění, koncipována jako jednokomorový, třisetčlenný zákonodárný orgán,

⁵¹ CABADA, L. ŠANC, D. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, str. 30, ISBN 978-80-86898-50-4

volený na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva v systému poměrného zastoupení.

Volební systém, jak bylo uvedeno výše, navazoval na prvorepublikovou tradici, ale přinášel některé změny. Věkové omezení aktivního volebního práva bylo dáno sníženou věkovou hranicí 18 let, pasivní volební právo bylo omezeno věkem 21 let. Novinkou bylo omezení nejen občanstvím, ale rovněž i českou, slovenskou nebo jinou slovanskou národností. Opět byla zavedena volební povinnost, což byl vzhledem k omezenému stranickému spektru kontroverzní prvek, jehož poněkud nedemokratický charakter zmírňovalo právo hlasovat prázdným lístkem a tím se de facto zdržet hlasování. Pro politické strany obnovil volební zákon systém přísně vázaných kandidátních listin.

Z organizačního hlediska proběhly volby ve 28 volebních obvodech (na rozdíl od dřívějších 22), v nichž nebyl počet mandátů předem stanoven (opět změna prvorepublikové fixní volební geometrii). V prvním kroku stanovil Ústřední volební výbor státní mandátové číslo, jako podíl celkového počtu odevzdaných hlasů a celkového počtu mandátů, tj. 300. V druhém kroku se rozdělil celkový počet mandátů mezi jednotlivé země jako podíl počtu hlasů, odevzdaných v dané zemi, a státního mandátového čísla (pro českou zemi připadlo 150 křesel, pro zemi Moravskoslezskou 81 křesel a pro Slovensko 69 poslaneckých křesel). Analogicky se postupovalo na nižší úrovni, tedy nejprve bylo určeno zemské mandátové číslo, jako podíl počtu hlasů odevzdaných v dané zemi a počtu zde přidělených mandátů a následně se touto konstantou dělil počet hlasů odevzdaných v konkrétním volebním obvodu, čímž byl stanoven počet mandátů v tomto obvodu. Celkový počet poslaneckých křesel v jednotlivých krajích značně kolísal, od 28 v Praze po pouhé 4 v Karlových Varech. Tento poněkud komplikovaný postup byl nezbytný, protože v okamžiku přijetí volebního zákona nebyly známy demografické parametry v jednotlivých regionech z důvodu odsunu Němců.

Systém přepočtu hlasů na mandáty byl opět modifikací systému prvorepublikového. V prvním skrutiniu proběhl přepočet na krajské úrovni pomocí Hareovy kvóty. Poměrně značné zbytky nepřidělených mandátů se rozdělily ve druhém skrutiniu na zemské úrovni, kam každá strana (na rozdíl od předchozího systému, nikoliv jen strana úspěšná v prvním kole) sestavila novou kandidátku z neúspěšných kandidátů a přepočet proběhl pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty. Zbývající mandáty přidělil Ústřední volební výbor na zemské úrovni metodou největších zbytků.

Výsledky voleb odpovídaly všeobecnému naladění obyvatelstva. V českých zemích vítězí komunisté se 40 % hlasů (93 mandátů) a na Slovensku vítězí Demokratická strana se

získem 62% hlasů, což ovšem díky parametrům volebního systému reprezentuje pouze 43 mandátů.

4.2. Rok 1948 – komunistický převrat a konec parlamentní demokracie

Je zajímavé, že přes všechny snahy definovat volební systém třetí republiky tak, aby generoval stabilní politickou reprezentaci, se tohoto cíle nepodařilo dosáhnout. Ve vládě pod vedením Klementa Gottwalda zasedli zástupci všech stran Národní fronty, nicméně pro další vývoj byla patrně rozhodující křehká levicová většina českých a slovenských komunistů spolu se sociálními demokraty (151 z 300 křesel). Události první poloviny roku 1948 dokládají, že volby k politické stabilitě rozhodně nevedly. Činnost vlády byla provázána mezistranickými konflikty již během roku 1947 a spor o posty nekomunistických policejních ředitelů, které odvolal komunistický ministr vnitra Nosek, by mohl být pouze jednou epizodou z mnoha. V reakci na neochotu ministra vnitra vyhovět vládnímu usnesení a revokovat své předchozí rozhodnutí, podalo 20. února dvanáct nekomunistických ministrů demisi, patrně s vidinou předčasných voleb. V tomto klíčovém okamžiku se sociální demokraté přiklání na stranu komunistů a jejich ministři demisi nepodávají, což je za dané situace rozhodující, protože odstupujících ministrů je menšina a prezident Beneš má možnost demisi přijmout a vládu doplnit novými ministry. To se také 25. února 1948 stalo. Odstupující ministry nahradili komunisté nebo sympatizanti a v březnu 1948 získala vláda důvěru. Nesympatizující poslanci Národního shromáždění rezignovali, případně byli svého mandátu zbaveni na základě institutu imperativního mandátu a KSČ se stala dominantním politickým subjektem na scéně.

Bezprostředně po únorových událostech přistoupili komunisté k budování totalitní společnosti se státostranou v čele. Přirozeným cílem se stali političtí konkurenti v rámci Národní fronty. „Nekomunistické a protikomunistické skupiny ČSL, ČSNS i ČSSD byly v následujících měsících a letech vystaveny kruté perzekuci, justičním procesům, internacím apod. Někteří z politiků byli popraveni (nejznámější je případ Milady Horákové), doživotně internováni (např. lidovečtí politici J. Šrámek a F. Hála, zadržení při pokusu o emigraci), odsouzeni v politických procesech na doživotí či k mnohaletým žalářům. Komunisté zlikvidovali rovněž většinu spolků – ze 60 tisíc jich zbylo méně než 700 a vytvořili monopolní masové organizace, z nichž některé začlenili do systému NF.“⁵² Tento proces vedl k reorganizaci Národní fronty do podoby seskupení politických a společenských institucí

⁵² CABADA, L. ŠANC, D. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, str. 102, ISBN 978-80-86898-50-4

v roli satelitů kolem dominující KSČ. Politické spektrum bylo redukováno na tři subjekty: KSČ, Československou stranu lidovou a Československou stranu socialistickou (dříve ČSNS). Sociální demokraté byli v červnu 1948 sloučeni s komunisty. Smyslem existence nekomunistických stran bylo předstírat politický pluralismus v systému jedné vůdčí strany, nicméně jejich činnost byla pod naprostou kontrolou, počet členů limitovaný a případná opoziční role nepřipadala v úvahu.

Tento vývoj v rámci Národní fronty byl příznačný pro průběh voleb 30. 5. 1948. Nový volební zákon z dubna a rovněž i nová ústava z května 1948 totiž nevnášela do volebního systému žádné převratné novinky. I nadále měly být volby konány jako svobodné, s konkurencí více politických stran, ale v praxi tento ideál nebyl naplněn. Svobodná politická soutěž byla eliminována nabídkou pouze jediné jednotné kandidátky Národní fronty, zcela v režii KSČ. Tato kandidátka pak získala téměř 87 % hlasů. Jakkoliv se tento výsledek jeví zcela příznačný pro nedemokratickou povahu těchto voleb, je zajímavé, že veškeré další volební výsledky, až do roku 1986, byly ještě výraznější, protože kandidátka Národní fronty obdržela v roce 1954 téměř 98 % a v následujících letech vždy více než 99 % hlasů.

Z procesního hlediska se volební systém zásadně nezměnil. Zůstala zachována volební povinnost, přísně vázaná kandidátní listina, 28 volebních obvodů i přepočítání hlasů na mandáty pomocí Hareovy v prvním a Hagenbach-Bischoffovy kvóty ve druhém skrutiniu. Jako protestní volbu bylo možno vhodit prázdný hlasovací lístek.

4.3. Volební reforma roku 1954

Zásadní změnu volebního systému přinesl rok 1954, kdy byl zaveden většinový volební systém s jednomandátovými obvody. Teoreticky se jednalo o dvoukolovou volbu s požadavkem na absolutní většinu hlasů, ale k situaci, kdy by bylo nutné volit v druhém kole, nikdy nedošlo. V této době se režim už nesnažil zachovat zdání liberální volby. „Základní omezení volebního práva bylo obsaženo v části IV (volebního zákona). Podle paragrafu 21 odst. 1 ,kandidáti pro volbu do Národního shromáždění jsou kandidáty Národní fronty jakožto svazku dělníků, rolníků a pracující inteligence‘. Podle odstavce 2 ,shromáždění dělníků, rolníků a ostatních pracujících na závodech, úřadech a vesnicích a shromáždění vojáků a příslušníků ostatních ozbrojených sborů předkládají návrhy na kandidáty Národní

frontě'. Takto byla zásadně omezena možnost navrhnout kandidáty a tím i možnost výběru mezi nimi prostřednictvím voleb.⁵³

Režim tedy systematicky posouval roli a smysl voleb do roviny legitimizace držení moci Komunistickou stranou. Tento aspekt pak umocnila nová *Ústava Československé socialistické republiky*, která zcela nepokrytě uzákonila vedoucí úlohu KSČ ve společnosti. Tímto právním předpisem bylo rovněž zkráceno funkční období poslanců Národního shromáždění na čtyři roky. Zajímavé je, že nový volební zákon zrušil volební povinnost. Tento krok však neměl žádný praktický dopad na svobodu voleb, protože režim dokázal zajistit téměř stoprocentní účast voličů jinými, než formálními prostředky.

4.4. Rok 1968 - federalizace Československa

Všeobecně známé události roku 1968, vrcholící vstupem vojsk Varšavské smlouvy na území Československa a potlačení reformního hnutí, měly dopad i do státoprávního uspořádání země. Počínající občanské iniciativy, např. vznik Klubu angažovaných nestraníků, obnovení Skauta, Junáka nebo Sokola, byly okupací rázně ukončeny a moci se opět chopila monopolní KSČ, vedená normalizační nomenklaturou v čele s Gustávem Husákem.

Ústavní zákon ‚o československé federaci‘ zásadně změnil strukturu zákonodárných institucí. Na centrální úrovni bylo zřízeno dvoukomorové *Federální shromáždění*, sestávající ze *Sněmovny lidu* a *Sněmovny národů*. Do sněmovny lidu se volilo 200 poslanců na pětileté funkční období, volených na federální úrovni, ve zhruba stejně lidnatých volebních obvodech. Smyslem Sněmovny národů bylo vyjádřit rovnoprávnost obou republik, a proto se skládala ze 150 členů, po 75 za každou republiku. Na národní úrovni měly působit *Národní rady*. Obnovením České národní rady byla odstraněna výrazná asymetrie ve státoprávním uspořádání, protože tato instituce zanikla, na rozdíl od Slovenské národní rady, již v roce 1945. Česká národní rada, čítající 200 poslanců, a Slovenská národní rada se 150 poslanci, plnily role národních parlamentů.

Samotný volební systém nedoznal zásadních změn, nicméně první volby se konaly až v roce 1971. Přechnodné, více než dvouleté období, překonal režim pomocí politicky motivovaných kooptací a delegací. Až do voleb roku 1971 tvořili Sněmovnu lidu poslanci, zvolení v roce 1964 do Národního shromáždění. Následně byla českými poslanci nepřímo zvolena Česká národní rada a v třetím kroku zvolili obě národní rady poslance Sněmovny národů. V tomto jednoznačně protiústavním postupu lze spatřit dvě souvislosti. Jednak je

⁵³ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 245, ISBN 978-80-86946-01-0

zřejmé, že vládnoucí garnitura, podpořená přítomností okupačních armád na území státu, nepovažovala na nezbytné legitimizovat svou moc volebním aktem, který by alespoň formálně splňoval náležitosti uložené ústavou. Druhá souvislost je patrně dána nutností režimu vyrovnat se na počátku normalizace s pozůstatky reformního hnutí. Nová právní úprava totiž umožnila „zbavit poslance mandátu za vyjmenovaných podmínek rozhodnutím příslušné parlamentní komory, což přispělo k rozsáhlým čistkám v zákonodárném sboru. V období let 1969 – 1971 přišlo o svůj mandát (v převážné většině ‚dobrovolnou‘ rezignací) 122 poslanců Federálního shromáždění a 95 členů České národní rady.“⁵⁴

Počínaje volbami roku 1971 pak v socialistickém Československu nastává zhruba dvacetileté období zkorumpovaného, nesvobodného a ekonomicky neúčinného systému, který opíral svou stabilitu zejména o naprostou rezignaci občanů. Rigidita režimu se projevila i ve vlastních volebních aktech, které proběhly v letech 1976, 1981 a 1986 bez významných procesních a systémových změn.

4.5. Politická stabilita totalitního Československa – nezávislá na procesu voleb

Výše představený přehled historie voleb a vývoje volebního systému v totalitním Československu výstižně demonstruje specifickou roli voleb v nesvobodném a nedemokratickém režimu. Je zcela zřejmé, že volby za těchto okolností neplní své typické funkce, které byly vysvětleny v první kapitole. Nedemokratické volby nemají generovat politickou reprezentaci, i když některé evropské totalitní systémy (mezi nimi i komunistický režim v Československu) se chopily moci legální, ústavní cestou. Dále je zjevné, že nedemokratické volby nezajišťují shodu mezi výkonem moci a očekáváním občanů, protože tato relace je vládnoucí moci zcela lhostejná. Rovněž i politická stabilita, klíčový aspekt z hlediska tématu této práce, pramení v totalitním režimu z represe a striktního uplatnění autority, nikoliv z pluralitní politické soutěže, jejímž má být volební systém efektivním prostředkem.

Specifickou roli volebního systému v totalitní společnosti ilustruje následující tabulka, se srovnáním některých parametrů volebního a politického systému na našem území, v dosud popsaném období:

⁵⁴ CHYTÍLEK, R. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, str. 290, ISBN 978-80-7367-548-6

Tabulka 1: komparace parametrů politického a volebního systému 1848 - 1989

	Rakousko - Uhersko	1. republika 1918 - 1938	3. republika 1945 - 1948	ČSSR 1948 - 1989
volební systém	většinový	poměrný	poměrný	většinový
stranický systém	vytvářející se	pluralitní	omezený pluralismus	1 státostrana
volební právo	omezené volebními cenzy	rovné, svobodné, přímé	rovné, svobodné, přímé	reálně nesvobodná volba
volební účast	úměrná rozsahu volebního cenzu	vysoká	vysoká	extrémně vysoká
volební povinnost	ne	ano, bez sankce	ano, bez sankce	ano, s nepřímou sankcí
politická stabilita	vysoká	nízká	nízká	vysoká

zdroj: autor

Z uvedeného přehledu je zjevné, že oba nedemokratické režimy na našem území (extrémy jako 2. republika a Protektorát Čechy a Morava nejsou relevantní, protože zde se volby nekonaly vůbec) charakterizoval politický a volební systém s několika společnými znaky. Rozhodující byla v obou případech snaha omezit pluralitní politickou soutěž ať už formou volebních cenů, restrikce stranického systému nebo aplikací většinové volby, která sama o sobě vede k malé míře zastoupení minoritních názorových proudů. Smyslem takového uspořádání bylo udržet u moci stávající vládnoucí elitu a konzervovat společenský režim v takové podobě, jaká této elitě vyhovuje.

Naopak na příkladu první (a do jisté míry i třetí) republiky je patrné, jak vysoká úroveň těch parametrů systému, které jsou charakteristické pro svobodnou politickou soutěž (míra proporcionality, míra svobody pluralitní soutěže atd.) je typická pro demokratickou společnost a naopak. Negativním důsledkem tohoto stavu však může být malá politická stabilita, časté turbulence na politické scéně, relativně velká dynamika společenských změn.

Z hlediska této komparace je třeba nahlížet na nejnovější vývoj v tuzemské politice, protože právě *respekt k politické svobodě v kontextu úsilí o stabilitu*, je klíčovým problémem při současném hledání optimálního volebního systému.

5. Volby v tuzemské politice po roce 1989

Novodobá historie svobodných voleb v Československé resp. České republice se začala psát na samém počátku poslední dekády 20. století jako součást společenských změn po listopadu '89. Tato kapitola mapuje vývoj volebního systému i průběh a výsledky jednotlivých voleb a jejich širších souvislostí. Vzhledem ke skutečnosti, že dominantní roli v tuzemském politickém systému posledních let měly a nadále mají *parlamentní volby*, věnuje se následující text především této oblasti. Ostatní volební akty (krajské, obecní, referenda a další) jsou zmíněny jen okrajově, v míře, která odpovídá jejich vlivu na politickou stabilitu systému jako celku.

5.1. Volby a volební systémy ve federativním Československu

Přechod společnosti k pluralitnímu demokratickému režimu byl nekrvavý, leč poměrně komplikovaný. I když změna režimu neproběhla zcela dobrovolnou transformací v režii stávající vládnoucí elity (jako například v sedmdesátých letech ve Španělsku), přesto je patrná jistá participace dosavadní moci na průběhu událostí. Tato skutečnost se později ukázala významnou, pokud jde o další vývoj společnosti.

V této souvislosti je třeba zmínit leden 1990, kdy proběhla tzv. *rekonstrukce zákonodárných sborů*. Tento termín má původ v procesu federalizace Československa po okupaci roku 1968 a technicky i právně vzato se jednalo o podobný proces. Již v prosinci '89, kdy komunistický parlament zvolil disidenta Václava Havla prezidentem, začaly na výzvu vedení Komunistické strany Československa první dobrovolné rezignace. Tento proces byl formálně podpořen přijetím ústavního zákona č. 14/1990 o odvolávání poslanců. „Na základě rezignací a odvolání byla k 30. lednu dokončena zásadní rekonstrukce Federálního shromáždění. V jejím rámci se 102 poslanci vzdali svého mandátu a 35 poslanců bylo odvoláno. Následovaly kooptace nových poslanců na základě návrhů Občanského fóra a Veřejnosti proti násilí. Výsledkem bylo, že počátkem února 1990 bylo ze 350 poslanců 152 bezpartijních..., tedy převážně z řad OF a VPN, 138 členů Komunistické strany..., po 18 poslancích měla Československá strana lidová a Československá strana socialistická..., pět poslanců bylo ze Strany slobody..., čtyři z Demokratické strany..., tři ze Sociální demokracie..., po dvou z Československé demokratické iniciativy a Křesťansko-demokratické strany... a po jednom mandátu získaly Strana zelených a Maďarská nezávislá iniciativa; šest mandátů ve Federálním shromáždění po této rekonstrukci zůstalo

neobsazeno.⁵⁵ Poprvé od roku 1948 tedy KSČ ztratila nadpoloviční většinu a je pozoruhodné, že tato zásadní transformace v tak krátké době proběhla bez větších problémů, navzdory svému protiprávnímu charakteru.

Nově vznikající vládnoucí elita se však nutně chtěla vymezit vůči praktikám komunistického režimu a vytkla si ambici nahradit co nejdříve kooptovaný parlament legálně zvolenou reprezentací. Rozšířenou proklamací té doby bylo: co nejrychleji dovést zemi ke svobodným volbám. Dlužno dodat, že tento revoluční ideál nezůstal nenaplněn a již v roce 1990 proběhly parlamentní volby, konané podle zcela jiných principů, než volby dosavadní.

5.1.1. Rok 1990 – první svobodné volby

První porevoluční volby se konaly v červnu 1990, podle nově přijatého volebního zákona č. 47/1990 Sb., který hned v prvním paragrafu stanovil, že volby se mají konat na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva, tajným hlasováním, podle zásady poměrného zastoupení. Změna volebního systému z většinového na proporční byla nejvýznamnější úpravou, reflektující úsilí společnosti o nastolení pluralitní politické soutěže. V tomto vývoji lze spatřit paralelu se zrodem prvorepublikové demokracie, která rovněž hledala cestu, jak se vymezit vůči dosavadnímu rigidnímu režimu, pro který byl charakteristický většinový volební systém.

Volební obvody se kryly s tehdejší krajským uspořádáním státu, sestávajícím z osmi krajů. Korum bylo stanoveno na 5 %. Mandáty se přepočítávaly ve dvou skrutiniích. V prvním skrutiniu pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty (s výjimkou voleb do Slovenské národní rady, kde byla použita Hareova kvóta) na úrovni volebních obvodů. Ve druhém skrutiniu již výhradně pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty na úrovni republik. Mandáty, které nebyly rozděleny ani po druhém přepočtu, byly přiděleny postupně těm stranám, které vykazovaly největší zbytek dělení.

První volby v roce 1990 proběhly za mimořádných porevolučních okolností, vyznačovaly se extrémně vysokou volební účastí („v roce 1990 přišlo v České republice ve volbách do zákonodárných sborů k volebním urnám 96,8 % oprávněných voličů, na Slovensku 95,4 % oprávněných voličů“⁵⁶) a znamenaly úspěch stran a hnutí, reprezentujících revoluční ideály. V následující tabulce je přehled politických stran a hnutí, které získaly zastoupení ve Federálním shromáždění.

⁵⁵ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 256, ISBN 978-80-86946-01-0

⁵⁶ tamtéž, str. 268

Tabulka 2: 1990, Volby do Federálního shromáždění - *Česká republika*

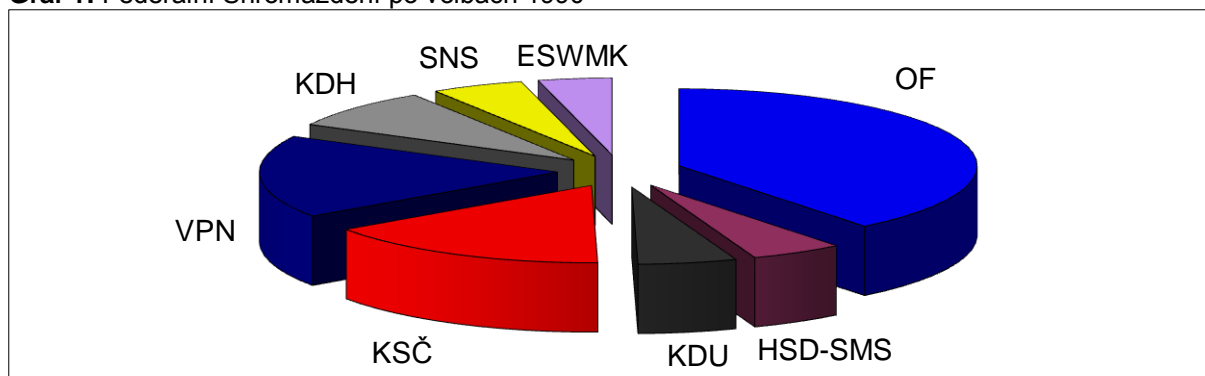
Politická strana, hnutí	Odevzdané hlasy (%)		Počet mandátů			Získané mandáty (%)
	Sněmovna lidu	Sněmovna národů	Sněmovna lidu	Sněmovna národů	Celkem	
OF	53%	50%	68	50	118	59%
KSČ	13%	14%	15	12	27	14%
HSD-SMS	9%	9%	9	6	15	8%
KDU	8%	9%	9	7	16	8%

zdroj: Český statistický úřad

Tabulka 3: 1990, Volby do Federálního shromáždění - *Slovenská republika*

Politická strana, hnutí	Odevzdané hlasy (%)		Počet mandátů			Získané mandáty (%)
	Sněmovna lidu	Sněmovna národů	Sněmovna lidu	Sněmovna národů	Celkem	
VPN	33%	37%	19	33	52	26%
KDH	19%	17%	11	14	25	13%
KSČ	14%	13%	8	12	20	10%
SNS	11%	11%	6	9	15	8%
ESWMK	9%	8%	5	7	12	6%

Zdroj: Český statistický úřad

Graf 1: Federální Shromáždění po volbách 1990

Z výše uvedených volebních výsledků je patrné, že suverénně nejúspěšnější byla politická hnutí, stojící v čele společenských změn, tedy *Občanské fórum* v České republice a *Veřejnost proti násilí* na Slovensku. Za povšimnutí stojí fakt, že v obou republikách se jako vůdčí síly společenského převratu etablovala jiná politická hnutí, což bylo jistým předznamenáním budoucího osudu společného státu. Rovněž míra úspěchu vítězů voleb byla rozdílná. Na rozdíl od českého OF, které získalo velmi výraznou nadpoloviční většinu hlasů, na Slovensku se po bok vítězné VPN připojilo ještě Křesťansko-demokratické hnutí.

Zajímavým fenoménem je pak úspěch KSČ, která získala rovněž velmi významné zastoupení, dokonce v obou republikách. To je důkazem, že tato strana neztratila své věrné voličské jádro a lze to přičíst relativně pokojné povaze společenského převratu a jisté míře participace bývalé vládnoucí elity na průběhu revolučních událostí. Tento jev provází

tuzemskou politickou scénu do současnosti. V následujících tabulkách je ještě přehled výsledků voleb do národních rad, které odráží úspěch stran ve Federálním shromáždění.

Tabulka 4: 1990, Volby do ČNR

Politická strana, hnutí	Odevzdané hlasy (%)	Počet mandátů
OF	50%	127
KSČ	13%	32
HSD-SMS	10%	22
KDU	8%	19

Zdroj: Český statistický úřad

Tabulka 5: 1990, Volby do SNR

Politická strana, hnutí	Odevzdané hlasy (%)	Počet mandátů
VPN	29%	48
KDH	19%	31
SNS	14%	22
KSČ	13%	22
ESWMK	9%	14
DS	4%	7
SZ	3%	6

Zdroj: Český statistický úřad

5.1.2. Rok 1992 – politické strany na místě revolučních hnutí

Druhé federální volby v červnu 1992 proběhly v obdobném právním prostředí. Pro přepočítání mandátů do Slovenské národní rady byla v prvním skrutiniu použita Hagenbach-Bischoffova kvóta, čímž se metoda v rámci federace sjednotila, ale systém jako celek nedoznal významnějších změn. Co se však změnilo, byli aktéři politické soutěže. Politická hnutí *Občanské fórum* a *Veřejnost proti násilí* zanikla a dominantními právními a politickými nástupci se staly *Občanská demokratická strana* a *Hnutí za demokratické Slovensko*. Tyto politické subjekty, v čele se svými vrcholnými představiteli Václavem Klausem a Vladimírem Mečiarom, se staly reprezentanty nového politického vývoje v Československu směřujícímu k rozpadu federace.

Volební účast poklesla o více než 10% (v České republice 85,1%), nicméně stále zůstala velmi vysoká. Ve volbách se rovněž projevil proces přesunu moci a politického vlivu z federální na národní, republikovou úroveň (neúspěch V. Klause v kandidatuře na předsedu federální vlády a jeho jmenování předsedou české vlády, rezignace V. Havla na funkci prezidenta atd.). Volební výsledky byly následující:

Tabulka 6: 1992, Volby do Federálního shromáždění - Česká republika

Politická strana, koalice	Odevzdané hlasy (%)		Počet mandátů			Získané mandáty (%)
	Sněmovna lidu	Sněmovna národů	Sněmovna lidu	Sněmovna národů	Celkem	
ODS-KDS	34%	33%	48	37	85	43%
LB	14%	14%	19	15	34	17%
ČSSD	8%	7%	10	6	16	8%
SPR-RSČ	6%	6%	8	6	14	7%
KDU-ČSL	6%	6%	7	6	13	7%
LSU	6%	6%	7	5	12	6%

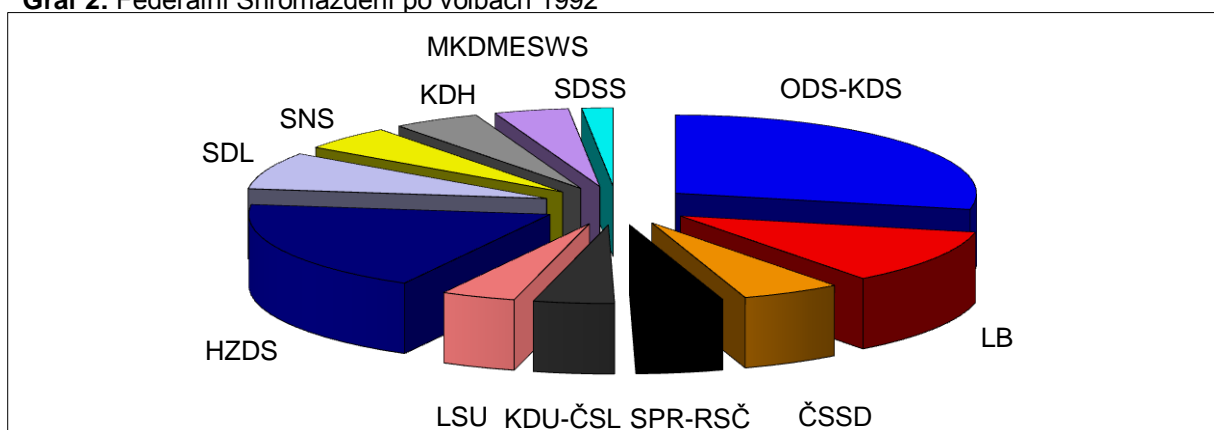
zdroj: Český statistický úřad

Tabulka 7: 1992, Volby do Federálního shromáždění - Slovenská republika

Pol. strana, hnutí, koalice	Odevzdané hlasy (%)		Počet mandátů			Získané mandáty (%)
	Sněmovna lidu	Sněmovna národů	Sněmovna lidu	Sněmovna národů	Celkem	
HZDS	34%	34%	24	33	57	29%
SDL	14%	14%	10	13	23	12%
SNS	9%	9%	6	9	15	8%
KDH	9%	9%	6	8	14	7%
MKDMESWS	7%	7%	5	7	12	6%
SDSS	5%	6%	0	5	5	3%

zdroj: Český statistický úřad

Graf 2: Federální Shromáždění po volbách 1992

Z uvedených dat je vidět, že pokračovatelka Občanského fóra, koalice ODS-KDS zaznamenala pokles voličských preferencí z 40% na 28%. Tento pokles však byl nevyhnutelný, protože úspěch OF v prvních volbách byl mimořádný a za běžných okolností neopakovatelný. Přesto se stala ODS rozhodující politickou silou. „Ekonomická a společenská transformace, která se dosud těšila široké podpoře veřejnosti, byla primárně spojována s ODS.“⁵⁷ Naopak slovenské HZDS vykázalo ve srovnání s VPN dokonce mírné posílení ze 17% na 19%. Pozoruhodný je rovněž výsledek *Levého bloku*, což byla levicová koalice pod vedením KSČM, která opět přesáhla 10%. Stabilita volebních úspěchů komunistů má celou řadu příčin, politických, ekonomických i obecně společenských. Technicky vzato měla vliv i velká členská základna. „Přes masivní úbytek členů po pádu režimu zůstalo v KSČM začátkem roku 1992 stále téměř 355 tisíc členů, tj. zhruba třetina české základny strany z konce starého režimu. Bylo to mnohem více jak ve srovnávací perspektivě s ostatními nástupnickými stranami ve střední Evropě, tak i s jinými českými politickými stranami.“⁵⁸

⁵⁷ CABADA L., ŠANČ D. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2006, str. 124, ISBN978-80-86989-50-4

⁵⁸ HLOUŠEK V., KOPEČEK L. *Politické strany*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010, str. 70, ISBN978-80-247-3192-6

Ve volbách do Národních rad se opět projevil průběh a výsledky voleb federálních s tím, že byly v obou případech očištěny od vlivu sousední republiky.

Tabulka 8: 1992, Volby do ČNR

Politická strana, hnutí	Odevzdané hlasy (%)	Počet mandátů
ODS-KDS	30%	76
LB	14%	35
ČSSD	7%	16
LSU	7%	16
KDU-ČSL	6%	15
SPR-RSČ	6%	14
ODA	6%	14
HSD-SMS	6%	14

zdroj: Český statistický úřad

Tabulka 9: 1992, Volby do SNR

Politická strana, hnutí	Odevzdané hlasy (%)	Počet mandátů
HZDS	29%	48
SDL	19%	31
KDH	14%	22
SNS	13%	22
MKDMESWS	9%	14

Zdroj: Český statistický úřad

Význam ČNR, vzešlé z těchto voleb, byl pro budoucí samostatnou Českou republiku naprosto zásadní, protože po rozpadu federace se tento republikový zákonodárny sbor transformoval na Poslaneckou sněmovnu Parlamentu ČR a stal se tak jedinou zákonodárnou institucí nového státu. „Rozložení sil v ČNR umožnilo vytvořit středo-pravou koaliční vládu ve složení ODS, KDS, KDU-ČSL a ODA, jež disponovala parlamentní většinou 105 hlasů (z 200). Vládní koalice působila po celé funkční období poměrně stabilním dojmem.“⁵⁹

5.1.3. Stabilita politické scény federálního Československa

Zhodnocení funkce volebního systému a jeho vlivu na stabilitu politické scény v porevolučním Československu je obtížné, protože celé období bylo velmi krátké. Konaly se pouze dvoje sněmovní volby a navíc první funkční období poslanců bylo pouze dvouleté. Z technického hlediska je v tomto období rozhodující samotný přechod z většinového volebního systému (který přirozeně vyhovoval vládnoucí KSČ) na systém proporční, který byl podmínkou vzniku pluralitního politického spektra.

Zároveň je zřejmé, že politická pluralita spolu s širokou nabídkou politických subjektů a neustáleností nálad veřejnosti, vedl k značné roztržitosti politického spektra a to vedlo k politické nestabilitě. Značná rozmanitost, velký počet aktivních politických subjektů (postupně dále narůstající), které působily ve vysoké politice, je zřejmý z porovnání grafu č. 1 a č. 2. Rozpad federativního Československa byl patrně důsledkem tohoto vývoje. Jinou otázkou je, nakolik byl tento vývoj zákonitý a nevyhnutelný. Rozpad federace byl ve své době vnímán velmi rozporuplně, ale z dnešního dvacetiletého odstupu a s přihlédnutím k procesu

⁵⁹ CABADA L.a kol. Koalice a koaliční vztahy. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2006, str. 70, IBSN978-80-7380-004-7

celoevropské integrace, již není vždy hodnocen jednoznačně negativně. Nepopíratelným pozitivem zůstává fakt, že k rozpadu federace došlo pokojnou cestou, což v kontextu obdobných událostí té doby (kupříkladu rozpad Jugoslávie) rozhodně nebylo samozřejmé.

5.2. Volby a volební systémy v samostatné ČR

První zákonodárný sbor samostatné České republiky vznikl transformací z dosavadní České národní rady, čímž byla zachována žádoucí právní kontinuita. Personální obsazení této instituce bylo zcela v souladu s principy demokratických voleb (které proběhly v roce 1992) a nebylo tedy nutné, z titulu vzniku samostatného státu, konat volby nové. Základ právní úpravy budoucích voleb však existoval již v okamžiku rozpadu federace.

„Volební systém samostatné České republiky po jejím vzniku 1. 1. 1993 vycházel z Ústavy, kterou přijala již Česká národní rada v prosinci 1992. Parlament České republiky Ústava definovala jako dvoukomorový, sestávající z Poslanecké sněmovny a Senátu. Volby sněmovní se konají podle zásad poměrného zastoupení a volby do Senátu podle zásad většinového systému. Ústava stanovila i novou podobu krajské samosprávy a dalšími právními předpisy bylo předepsáno, že i krajské volby budou probíhat v poměrném systému. Konkrétní podobu volebního systému v zemi dále upravuje řada navazujících právních předpisů, které již byly několikrát novelizovány.“⁶⁰

5.2.1. Volby do poslanecké sněmovny

Dolní komora, tj. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky má 200 poslanců, kteří jsou voleni funkční období čtyř let. Volby se uskutečňují tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva. Aktivní volební právo je omezeno občanstvím, zletilostí a způsobilostí k právním úkonům. Pasivní volební právo předpokládá věk 21 let a přítomnost na kandidátní listině jedné politické strany, hnutí nebo koalice. Kandidatura nezávislých kandidátů se nepřipouští. Zvolený poslanec disponuje volným mandátem a není tak ve výkonu své funkce vázán direktivou své strany, ale současně zde chybí i bezprostřední odpovědnost svým voličům. Z charakteru mandátu vyplývá, poslanec není odvolatelný voliči ani politickou stranou.

„Volebními obvody jsou vyšší územní samosprávné celky, tedy kraje. Oproti dřívějšímu uspořádání se tak počet volebních obvodů zvýšil z osmi na čtrnáct. Počet mandátů v jednotlivých volebních obvodech není předem určen, ale stanoví ho Český statistický úřad

⁶⁰ DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 42

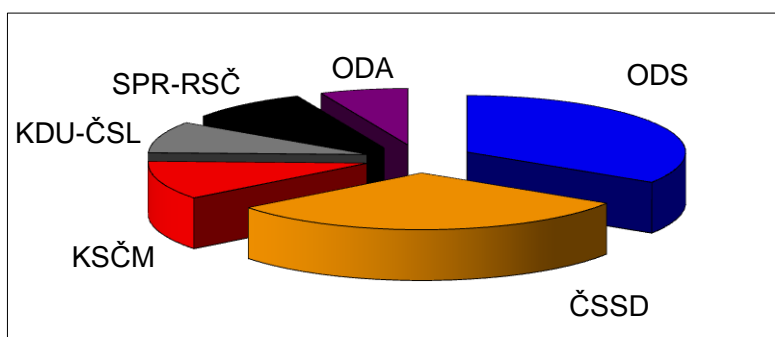
bezprostředně po hlasování. Výpočet se provádí tak, že se sečte celkový počet platných hlasů, které byly odevzdány ve všech volebních obvodech, a vydělí se počtem mandátů, tedy dvěma sty. Tento podíl, zaokrouhlený na jednotky, se nazývá republikovým mandátovým číslem. Jedná se vlastně o základní Hareovu kvótu. Republikovým mandátovým číslem se pak vydělí počet platných hlasů v jednotlivých obvodech a takto vypočtené celé číslo je počtem mandátů v daném volebním obvodě. V případě, že se touto cestou nerozdělí všechny mandáty, případnou tyto mandáty postupně těm obvodům, které mají největší zbytek dělení.⁶¹ Konkrétní metoda přepočtu hlasů na mandáty, hodnoty kvora a další atributy systému jsou popsány dále, protože tyto parametry se v průběhu let měnily.

5.2.1.1. Rok 1996 – dočasný úspěch pravice

Podoba voleb v roce 1995 byla upravena zákonem č. 247/1995 Sb. o volbách do Parlamentu České republiky ze září 1995, který podobně jako za federace, zachoval přepočet hlasů na mandáty ve dvou skrutiniích pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty. Jako kvorum byla stanovena hranice 5% pro jednotlivé strany, 7% pro dvoučlenné, 9% pro tříčlenné a 11% pro čtyř a vícečlenné koalice. Pro přednostní přidělení mandátu bylo nutné získat nejméně 10% preferenčních hlasů. Volební výsledky jsou uvedeny v následujícím přehledu:

Tabulka 10: 1996, Volby do PS

Politická strana	Hlasy (%)	Počet mandátů
ODS	30%	68
ČSSD	26%	61
KSČM	10%	22
KDU-ČSL	8%	18
SPR-RSČ	8%	18
ODA	6%	13

Zdroj: Český statistický úřad

Posoudit konkrétní volební výsledek, resp. vliv volebního systému, lze pouze v kontextu celkové společenské situace. Volební účast ve srovnání s předcházejícími volbami opět poklesla, ovšem stále byla velmi vysoká, konkrétně 76,4%. Vítězem se stala znovu pravicová ODS s téměř shodným výsledkem, jako ve volbách předešlých. Současně však volby ukázaly konsolidaci levé části politického spektra, zejm. nárůst významu ČSSD. „Sociální demokracii se podařilo přesvědčit voliče, že se jedná o jedinou relevantní systémovou opozici, která je schopna nabídnout alternativní přístup k (zejména ekonomické)

⁶¹ DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 42

transformaci republiky.⁶² Dalším jevem byl pokračující pokles významu malých neparlamentních stran, jejichž hlasy získaly velké strany. „Místo 19,11 % hlasů, neúspěšných v roce 1992, se v roce 1996 přerozdělovalo pouze 11,16 % odevzdaných platných hlasů.“⁶³ Paradoxním důsledkem aktuálního volebního systému byla skutečnost, že ačkoliv strany dosavadní koalice obdržely relativně více hlasů (44,1 % proti 41,9 % v roce 1992), získaly méně mandátů (99 proti 105 v minulém období). Vznik menšinové vlády pravicové koalice ODS, ODA a KDU-ČSL umožnila Sociální demokracie, jejíž poslanci se při hlasování o důvěře vzdálili ze sálu sněmovny.

Vláda však nepřežila ani polovinu funkčního období. Je příznačné, že bezprostřední příčinou pádu koaliční vlády nebyla její menšinová podpora ve Sněmovně, ale vnitřní spory. „Vztahy uvnitř koaliční vlády byly narušovány sebevymečováním ODA vůči ODS. ODA takto řešila problém přílišné programové shody s ODS... Druhým zdrojem konfliktů uvnitř vládní koalice byla zvyšující se autonomie politiky KDU-ČSL (posun na ideologické škále směrem ke středu).“⁶⁴

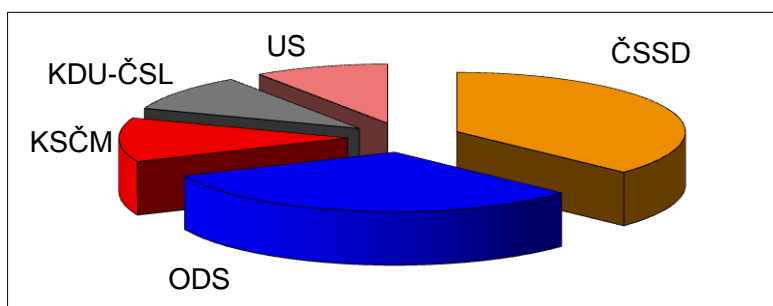
5.2.1.2. Rok 1998 – Opoziční smlouva

Pád vlády vedl k předčasným volbám, které se konaly v červnu 1998, aniž by se jakkoliv změnila zákonná úprava volebního systému. Volební výsledky byly tyto:

Tabulka 11: 1998, Volby do PS

Politická strana	Hlasy (%)	Počet mandátů
ČSSD	32%	74
ODS	28%	63
KSČM	11%	24
KDU-ČSL	9%	20
US	9%	19

zdroj: Český statistický úřad

Z technického a procedurálního hlediska nepřinesly tyto volby nic nového. Z hlediska výsledků posílila levice v důsledku diskreditace pravicových stran. Na pravici voliči přerozdělili své sympatie mezi tradiční ODS a nově vzniklou Unii svobody a dále došlo k odlivu voličů od republikánů v takové míře, že strana nepřekonalala 5 % hranici pro vstup do Sněmovny.

⁶² CABADA L.a kol. Koalice a koaliční vztahy. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2006, str. 70, IBSN978-80-7380-004-7

⁶³ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 312, IBSN 978-80-86946-01-0

⁶⁴ CABADA L.a kol. Koalice a koaliční vztahy. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2006, str. 77, IBSN978-80-7380-004-7

Specifikem tohoto volebního období je skutečnost, že pravicové, resp. středo-pravicové strany, reprezentující bývalou vládní koalici (v personálním smyslu), získaly v těchto volbách malou, ale přesto reálnou většinu 102 mandátů. Přetrvávající osobní spory stranických vůdců však zabránily uzavření koaliční dohody. V důsledku toho došlo k instalaci menšinové levicové jednobarevné vlády ČSSD, která získala důvěru na základě *Smlouvy o vytvoření stabilního politického prostředí v ČR*, uzavřené mezi ODS a ČSSD – tzv. *Opoziční smlouvy*. Předmětem smlouvy byly podmínky existence menšinové socialistické vlády a závazek ODS (v roli opozice) tuto vládu tolerovat. Dosažení této nestandardní dohody, kterou nepředjímal ani právní úprava ani dosavadní tradice, je možné považovat za brilantní úspěch tehdejší ČSSD v čele s Milošem Zemanem. Sociální demokraté, aniž by je k tomu opravňoval volební výsledek, dokázali uchopit výkonnou moc s pouhými 74 poslanci ve dvousetčlenné sněmovně. Opoziční smlouvu lze interpretovat ze dvou úhlů pohledu.

Jednak ji lze vnímat jako výraz nízké politické kultury tehdejší pravicové reprezentace. Pravicový volič patrně očekával, že vznikne většinová vládní koalice v rámci pravé části politického spektra a pochopitelné osobní averze jejich představitelů, plynoucí z předchozích konfliktů, překonají strany nominací nových vůdců. Místo toho však došlo k paradoxu, kdy navzdory většinové vůli voličů, pravice dopomohla k moci levicové Sociální demokracii. Kontroverzní byl zejména závazek opozice neoponovat vládě, což v důsledku znamenalo paralyzovat jeden z nejdůležitějších demokratických kontrolních mechanismů.

Na druhou stranu však nelze nevidět, že Opoziční smlouva svým způsobem splnila svůj původní účel a byla prostředkem k zajištění relativní politické stability, kterou tuzemská scéna dosud neznala a (viděno z časového odstupu) ani v budoucnu nepoznala. Jako jistou analogii lze v této souvislosti vzpomenout prvorepublikovou *Pětku*, tedy neformální a rovněž mimoústavní konglomerát politických sil, bez kterého by však politická scéna předválečného Československa fungovala jen stěží.

Ať je nyní hodnocena jakkoliv, ve své době se Opoziční smlouva stala terčem kritiky jak ze strany konkurenčních politických subjektů (především nově vzniklého seskupení malých stran *Čtyřkoalice*), tak nezávislých iniciativ jako byl *Impuls 99* (v čele s T. Halíkem a J. Pehem) nebo výzva *Děkujeme, odejděte!* Žádná z těchto iniciativ se však na politické scéně výrazněji neprosadila.

5.2.1.3. Rok 2002 – křehká středo-levá většina

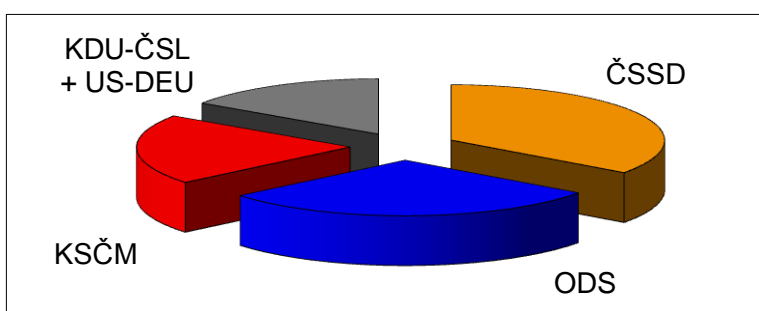
Jedním z bodů Opoziční smlouvy byl závazek signatářů reformovat volební systém tak, aby v budoucnu generoval politické reprezentace s výraznější většinovou podporou. Nový

volební zákon č. 204/2000 Sb. vnesl do volebních pravidel několik změn, z nichž nejvýznamnější byly tři. První úpravou bylo zvýšení počtu obvodů na 35, což mělo zvýšit přirozený práh volebního systému, protože nižší počet rozdělovaných mandátů v jednom volebním obvodu zvýhodňuje velké strany. Druhou změnou bylo zvýšení kvora pro koalice na 10% pro dvoučlenné, 15% pro tříčlenné a 20% pro čtyř a vícečlenné. Smysl tohoto opatření byl stejný. Jako třetí úprava bylo stanoveno, že pro přepočet hlasů na mandáty se bude používat modifikovaná d'Hondtova metoda (s prvním dělitelem 1,42), která umožňuje rozdělit mandáty během jednoho skrutinia, ale především je opět výrazně výhodnější pro velké strany (v modifikované variantě ještě více než v klasické podobě). Volební reforma v této podobě narazila na ostrou kritiku malých politických stran i prezidenta Václava Havla. Na stranu kritiků se přiklonil i Ústavní soud, který zkonstatoval, že míra aplikace většinových prvků ve volebním systému je natolik rozsáhlá, že se dostává do rozporu s ústavním ustanovením o volbách v systému poměrného zastoupení. Praktickým důsledkem bylo zrušení navýšení počtu volebních obvodů a nahrazení modifikované d'Hondtovy metody běžnou nemodifikovanou verzí (s prvním dělitelem 1). V této právní úpravě pak proběhly volby a výsledky byly následující:

Tabulka 12: 2002, Volby do PS

Politická strana	Hlasy (%)	Počet mandátů
ČSSD	30%	70
ODS	24%	58
KSČM	19%	41
KDU-ČSL + US-DEU	14%	31

zdroj: Český statistický úřad

Ve srovnání s předchozími volbami opět poklesla volební účast a to na 58 % a zároveň se zvýšilo se procento přerozdělovaných hlasů na 12,4 %. Nakolik nový volební systém splnil očekávání svých tvůrců je otázkou. V porovnání s předchozími volbami nedošlo k posílení největších stran, ale naopak k jejich mírnému oslabení, a zároveň se výrazně nezměnil vzájemný poměr jejich sil. V oblasti malých stran, došlo v důsledku zvýšení kvora k jejich integraci, nicméně jejich souhrnný volební výsledek byl opět podobný jako v předchozích volbách. „Největší překvapení voleb představoval výsledek KSČM. Nárůst o 7,5 % a o 17 mandátů oproti minulým volbám ukazoval na stabilizaci této strany.“⁶⁵

⁶⁵ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 316, IBSN 978-80-86946-01-0

Z hlediska politické stability, sice došlo k ustavení většinové vlády koalice ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU, ale podpora této koalice ve sněmovně byla velmi vratká, konkrétně šlo o křehkou většinu 101 hlasu. I programová různorodost členů koalice k její stabilitě nepřispívala. Tyto nepříznivé okolnosti limitovaly akceschopnost vlády po celé její funkční období. Po volbách do Evropského parlamentu, které byly pro vládnoucí ČSSD neúspěšné, rezignoval stávající premiér Vladimír Špidla, působení jeho vlády skončilo a vedení sociálních demokratů (a rovněž sestavení nové vlády) se ujal Stanislav Gross. „Grossova koaliční vláda se potýkala s vnitřními problémy od samého počátku své existence“⁶⁶ a její fungování ukončil trapný skandál s nejasným financováním pořízení premiérova bytu. V dubnu 2005 pak byla jmenována již třetí vláda tohoto volebního období pod vedením Jiřího Paroubka.

Už samotný fakt existence tří vlád během jednoho volebního období je výmluvný a dokládá, že parlamentní většina pouhého jednoho hlasu je v tuzemských podmínkách naprosto nedostatečná pro fungování stabilní politické reprezentace. O výrazně stabilizujících účincích nového volebního systému tedy nelze hovořit.

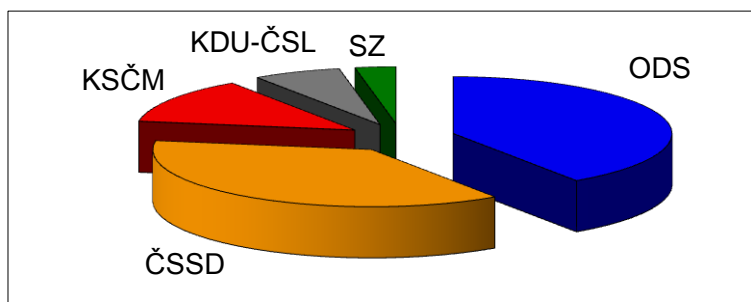
5.2.1.4. Rok 2006 – volební pat

Navzdory všem problémům, proběhly volby v červnu 2006 až po skončení celého předchozího volebního období, aniž by se právní úprava volebního systému změnila. Volební výsledky byly následující:

Tabulka 13: 2006, Volby do PS

Politická strana	Hlasy (%)	Počet mandátů
ODS	35%	81
ČSSD	32%	74
KSČM	13%	26
KDU-ČSL	7%	13
SZ	6%	6

zdroj: Český statistický úřad

Výsledkem voleb bylo naprosto vyrovnané rozložení politických sil v Poslanecké sněmovně. „Levice disponovala rovnou stovkou hlasů a rovněž i pravicové strany spolu s nově příchozí Stranou zelených získaly 100 mandátů. Toto pravo - levé rozložení sil však vychází z poněkud paradoxní pozice Strany zelených, která by vzhledem ke svému programu a rovněž vzhledem k evropské tradici podobných stran, měla patřit spíše k středo-levé části

⁶⁶ CABADA L., ŠANC D. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2006, str. 124, IBSN978-80-86989-50-4

politického spektra. Povolební vyjednávání bylo dosud nejdelší v historii ČR a pravicová vláda koalice ODS, KDU-ČSL a SZ byla umožněna pouze s pomocí dvou sociálně-demokratických poslanců, kteří záhy po volbách opustili řady strany, za kterou byli zvoleni a podpořili pravicovou vládu.⁶⁷

Navzdory tomu, že sněmovna absolvovala celé své funkční období, turbulence na politické scéně dosáhly nebývalé intenzity. Do vztahů vládnoucí pravice a opoziční levice se plnou měrou promítaly osobnostní charakteristiky Mirka Topolánka a Jiřího Paroubka a jejich vzájemná animozita. Opozice se během období 2007 – 2008 celkem čtyřikrát pokusila vyslovit vládě v Poslanecké sněmovně nedůvěru. Pátý pokus, v březnu 2009, slavil úspěch a to přímo v průběhu českého předsednictví Evropské unii. „Kdyby Česká republika nepředsedala Evropské unii a v Senátu nečekala na ratifikaci Lisabonská smlouva, nejspíš by mnoho lidí pocítilo velkou úlevu nad tím, že padla vláda Mirka Topolánka. Byla to vláda od počátku slabá, opírající se o pochybně získané přeběhlíky. Pod koberec české justice opakovaně zametala kauzy, které ohrožovaly její existenci, takže justice kvůli politizaci začala rychle ztrácet důvěryhodnost. Byla to také vláda, jejíž jednotlivé strany se stále více potýkaly s vnitřními spory. Vláda, v jejímž posledním období nebylo jasné, jaká je vlastně její podpora mezi poslanci.“⁶⁸

V dubnu 2009 oznámila (nyní již bývalá) vládnoucí koalice spolu s opozičními sociálními demokraty dohodu o řešení politické krize. Prezidentu republiky měl být jako předseda úřednické vlády navržen Jan Fischer, členy kabinetu měly premiérovi navrhnout jednotlivé politické strany a funkční období této překlenovací vlády mělo trvat až do předčasných voleb v říjnu téhož roku. Tento záměr se podařilo z větší části naplnit, s výjimkou konání předčasných voleb. Poslanecká sněmovna totiž své funkční období zkrátila jednorázovým ústavním zákonem č. 195/2009 Sb. a tento postup byl napaden jedním z poslanců u Ústavního soudu. Ústavní soud stížnosti vyhověl s odůvodněním, že „zpochybnění základních právních jistot z politických důvodů je zpochybněním demokracie a vytváří potenciální nebezpečí nástupu autoritářství a totality. A není nic platné, že autoři tohoto precedentu neměli a nemají ... nic takového v úmyslu, a ... chtějí jen zajistit konání předčasných voleb.“⁶⁹ Navzdory původnímu záměru se tedy předčasné volby nekonaly a Fischerova vláda dovedla zemi až k volbám v řádném termínu, tedy v květnu 2010.

⁶⁷ DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 46

⁶⁸ PEHE, J. *Pád vlády způsobí velké problémy*, 2009 [cit 15.2.2012] dostupné z: <http://www.pehe.cz/zapisnik>

⁶⁹ autor neuveden, *Rozhodnutí Ústavního soudu o Melčákově stížnosti*, 10. 9. 2009 [cit 15.2.2012] dostupné z <http://zpravy.idnes.cz>

Výše uvedený stručný souhrn událostí volebního období 2006 – 2010 je výmluvným dokladem, že přes jisté úsilí reformovat volební systém a dospět k politické stabilitě a kultivaci politické kultury, byly tyto snahy doposud neúspěšné, ba naopak poměry na tuzemské politické scéně se značně vyhrotily.

5.2.1.5. Rok 2010 – nové strany na vzestupu

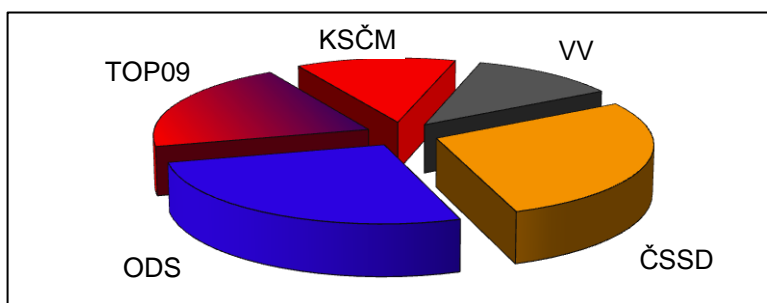
Doposud poslední (k datu vzniku této práce) volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky předznamenalou novou etapu vývoje tuzemské politické scény. V předchozím volebním období vyvrcholila vleklá politická krize, kooperace i korektní soutěž mezi tradičními hráči selhala a situace se ukázala jako neudržitelná. Za tohoto stavu na scénu vstoupily dva nové subjekty, strany *TOP09* a *Věci veřejné*.

Politická strana *Věci veřejné* vznikla v roce 2001 jako politický subjekt s ambicemi v pražské komunální politice. V této roli setrvala strana celé následující desetiletí a její popularita rostla jen velmi zvolna. Až teprve turbulentní události roku 2009 spolu s angažováním populárního investigativního novináře Radka Johna jako předsedy strany a silná, místy až populistická rétorika, vynesly stranu na centrální politickou scénu.

Naproti tomu strana *TOP09* je projektem ‚na zelené louce‘ u jehož zrodu stáli Karel Schwarzenberg (v roli předsedy strany a nositele pozitivního image) a Miroslav Kalousek (coby první místopředseda a ideolog). *TOP09* více méně úspěšně zvládla vlastní rozjezd a své handicap obrátila v přednost. V kampani aktivně využila moderní informační technologie, absence delší historie jí umožnila vystupovat jako strana nezatížená skandály a širší celostátní podporu získala úzkou spoluprací s hnutím *Starostové a nezávislí*, sdružujícím řadu populárních regionálních politiků. S konzervativním programem, zdůrazňujícím nevyhnutelnost nepopulární politiky, oslovila pravicové voliče a nabídla tak alternativu k tradiční pravici. Za těchto okolností se v květnu 2010 konaly volby, jejich výsledek byl tento:

Tabulka 14: 2010, Volby do PS

Politická strana	Hlasy (%)	Počet mandátů
ČSSD	28,0%	56
ODS	26,5%	53
TOP09	20,5%	41
KSČM	13,0%	26
VV	12,0%	24

zdroj: Český statistický úřad

Z výsledků je patrné, že se situace na politické scéně změnila. Zřejmý je zejména výrazný odliv voličů od zdiskreditovaných stran ke stranám novým. Nejsilnější hráči (ODS a ČSSD) zaznamenali úbytek v řádu desítek poslaneckých mandátů a malé strany, ať už nové (SZ) nebo tradiční (KDU-ČSL) nepřekročily kvorum a jejich kandidáti nezasedli ve Sněmovně vůbec. Z procedurálního hlediska je pozoruhodné, že k této malé ‚revoluci‘ došlo čistě na základě změn voličských preferencí aniž by se změnil volební systém. Po delším koaličním vyjednávání získala důvěru středo-pravicová vláda ODS, TOP09 a VV, opírající se o doposud nevídanou sněmovní většinu 118 hlasů.

5.2.2. Volby do Senátu

S přihlédnutím k roli Senátu v českém politickém systému, nemá volební systém pro volby do této instituce natolik bezprostřední vliv na politickou stabilitu, jako je tomu u voleb sněmovních. Přesto je však Senát součástí systému ústavních institucí státu a senátní volby jsou nedílnou částí českého volebního systému.

„Senát Parlamentu České republiky má 81 senátorů, kteří jsou voleni na dobu šesti let. Volby se uskutečňují tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva, ovšem na rozdíl od sněmovny, podle zásad většinového systému. Senátorem může být zvolen každý občan, který dosáhl věku 40 let, přičemž může kandidovat i nezávislý kandidát, ať už zcela samostatně, v účelovém sdružení nebo pod záštitou politické strany.

Pro volbu senátorů bylo území státu rozděleno na 81 jednomandátových volebních obvodů, jejichž bližší podoba je stanovena přímo zákonem. Území obvodů se upraví, pokud se počet obyvatel v obvodu změní o více než 15 % vůči průměrnému počtu obyvatel připadajících na jeden senátorský mandát v celé republice.“⁷⁰

Volby se konají periodicky, každé dva roky, vždy do jedné třetiny Senátu. Pro zvolení musí kandidát získat nadpoloviční většinu platných hlasů. Pokud nadpoloviční většinu nezíská některý z kandidátů v již prvním kole volby, pak postupují dva nejlépeší z prvního kola do kola druhého. První senátní volby v listopadu 1996 byly v řadě následujících voleb přirozeně výjimečné tím, že se obsazovaly všechny senátorské posty. To, ve kterých obvodech se volilo na funkční období dvou, čtyř nebo šesti let se rozhodovalo losem.

Vzhledem k možné kandidatuře nezávislých kandidátů (samostatné nebo pod hlavičkou některé politické strany), nelze volební výsledky zobrazit zcela jednoznačně podle politické příslušnosti. Za předpokladu programové a názorové příbuznosti nezávislého

⁷⁰ DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 47

kandidáta a ‚jeho‘ politické strany, jsou v následujícím přehledu mandáty zobrazeny nikoliv na základě členství ve straně, ale podle toho ‚v jakých barvách‘ senátor kandidoval (v tomto smyslu se používá termín *volební strana*). Pro přehlednost jsou číselné výsledky uvedeny nikoliv pouze pro aktuálně volenou třetinu senátu, ale jako celkové složení Senátu po volbách.

Podle rozmanitosti a četnosti politických subjektů, zastoupených v Senátu je možné rozdělit dosavadní historii této komory Parlamentu do třech etap, 1996-2004, 2004-2008 a po roce 2008:

Tabulka 15: 1996, Volby do Senátu

Volební strana	Získané mandáty	Celkem po volbách
ODS	32	32
ČSSD	25	25
KDU-ČSL	13	13
ODA	7	7
KSČM	2	2
DEU	1	1
nezáv. kandidáti	1	1

zdroj: Český statistický úřad

Tabulka 16: 1998, Volby do Senátu

Volební strana	Získané, obhájené mandáty	Celkem po volbách
ODS	9	26
ČSSD	3	23
KDU-ČSL	7	17
US/ODA	6	11
KSČM	2	4

zdroj: Český statistický úřad

Tabulka 17: 2000, Volby do Senátu

Volební strana	Získané, obhájené mandáty	Celkem po volbách
ODS	8	22
KDU-ČSL (4K)	17	19
US/ODA (4K)		16
ČSSD	1	15
nezařazení		4
KSČM		3
nezáv. kandidáti	1	2

zdroj: Český statistický úřad

Tabulka 18: 2002, Volby do Senátu

Volební strana	Získané, obhájené mandáty	Celkem po volbách
ODS	9	26
Klub otevř. demokr.		16
KDU-ČSL	1	15
ČSSD	7	11
nezařazení		8
nezáv. kandidáti		5

zdroj: Český statistický úřad

„V přehledu prvních čtyř volebních period Senátu je vidět, že v tomto období dominovaly v zásadě stejné politické strany jako v Poslanecké sněmovně. Zastoupení tradičních a velkých politických stran bylo relativně vysoké, i když vykazovalo většinou pomalu klesající tendenci. Podíl malých stran byl značně různorodý podle momentální politické situace. Samostatnou kapitolou byl mimořádný volební úspěch koalice čtyř malých stran v roce 2000 v rámci projektu tzv. Čtyřkoalice. Tento volební výsledek byl historicky druhým nejlepším (po úspěchu ČSSD v roce 2008), ale pro malé strany rovněž ojedinělým. Zastoupení KSČM je minimální (v řádu jednotlivých mandátů) stejně jako nezávislých

kandidátů.⁷¹ Další dvě období se nesla ve znamení značného nárůstu pestrosti politické reprezentace zastoupené v Senátu:

Tabulka 19: 2004, Volby do Senátu

Volební strana	Získané, obhájené mandáty	Celkem po volbách
ODS	18	36
4K		16
ČSSD		7
KDU-ČSL	3	6
SNK	1	3
KSČM	1	2
nezáv. kandidáti		2
Nezávislí	1	2
US-DEU, ODA	1	2
SZ	1	1
Cesta změny		1
LIRA	1	1
Evrop. demokraté	1	1
HNHRM		1

Tabulka 20: 2006, Volby do Senátu

Volební strana	Získané, obhájené mandáty	Celkem po volbách
ODS	14	41
ČSSD	6	12
KDU-ČSL	4	11
SNK		3
KSČM		2
Nezávislí		2
nezáv. kandidáti	1	1
Cesta změny		1
HNHRM		1
LIRA		1
Starostové	1	1
ODA		1
SNK-ED		1
SOS	1	1
SZ		1
US-DEU		1

zdroj: Český statistický úřad

V letech 2004 - 2008 se složení Senátu výrazněji změnilo. Do čela této parlamentní komory se vrátila ODS, jako suverénně nejsilnější strana, což patrně souviselo i s úspěchem ODS ve sněmovních volbách roku 2006. Naproti tomu pozice ČSSD, coby nejsilnější opoziční strany v Senátu nadále oslabovala. Na scénu dále vstoupila celá řada dalších subjektů ať už politických stran nebo nezávislých kandidátů. Tento trend se začal projevovat už v roce 2002, kdy vznikl senátní Klub otevřené demokracie, sdružující senátory za malé strany a nezávislé.

Poslední etapa, od senátních voleb 2008, je charakteristická opětovnou konsolidací politického spektra v Senátu. Patový výsledek sněmovních voleb v roce 2006 vedl k dominanci dvou nejsilnějších stran a důsledky nepopulární politiky pravicové vlády předznamenaly drtivé vítězství ČSSD. Po dalších dvou letech následoval tzv. supervolební rok 2010, kdy se konaly společně volby sněmovní, senátní i komunální. Ve sněmovních volbách došlo k odlivu voličů od doposud dominujících stran a tyto zaznamenaly značný úbytek hlasů i získaných poslaneckých mandátů. V senátních volbách se však tento efekt (díky charakteru většinového volebního systému) neprojevil, protože odliv voličských preferencí nebyl dostatečně výrazný, aby nové strany získaly ve volebních obvodech většinu.

⁷¹ DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 48

Poslední senátní volby s sebou přinesly opět soutěž velkých stran a vítězem se stala opět opoziční ČSSD. Tento volební výsledek byl pro opozici velmi významný, protože historicky poprvé získala v senátu většinu, která jí umožňuje relativně účinně oponovat vládní většině ve sněmovně.

Tabulka 21: 2008, Volby do Senátu

Volební strana	Získané, obhájené mandáty	Celkem po volbách
ODS	3	35
ČSSD	23	29
KDU-ČSL		7
KSČM	1	3
SZ		1

zdroj: Český statistický úřad

Tabulka 22: 2010, Volby do Senátu

Volební strana	Získané, obhájené mandáty	Celkem po volbách
ČSSD	12	41
ODS	8	25
KDU-ČSL	2	5
TOP09	2	5
KSČM		2
Severočeši	2	2
Nestraníci	1	1

zdroj: Český statistický úřad

Z výše uvedených dat je zřejmé, situace v Senátu méně přehledná než v Poslanecké sněmovně. Tento stav má celou řadu příčin, např. samotný většinový princip volby, jiný volební cyklus atd. Významný vliv mají i některé konkrétní okolnosti, které se v Poslanecké sněmovně projeví jinak.

Kupříkladu výrazné vítězství Čtyřkoalice v senátních volbách v roce 2000, ve kterém malé politické strany, tvořící Čtyřkoalici, získaly 17 z 27 senátorských křesel, bylo patrně protestní volbou v reakci na Opoziční smlouvu. V Poslanecké sněmovně se však vliv Čtyřkoalice tolik neprojevil, protože její vznik a zánik proběhl v průběhu daného volebního období, aniž se Čtyřkoalice dožila následujících sněmovních voleb. V červnu 1998, kdy byly sněmovní volby, Čtyřkoalice ještě neexistovala. Vznikla až v září 1998 jako reakce malých stran na snahu dvou největších hráčů obejít se bez nich. Během senátních voleb v roce 2000 byla na vrcholu popularity a navzdory většinovému systému, který zvýhodňuje velké strany, zaznamenala nebývalý úspěch. Vnitřní spory však pro toto uskupení znamenaly problémy s vlastní integritou a v během roku 2002 se nejprve snížil počet jejích členů (aby se početná koalice vyhnula riziku neúspěchu v důsledku vysokého kvora) a následně v červnu 2002 zanikla.

Obecně lze říci, že i když je systém senátních voleb jednodušší a měl by politickou scénu spíše integrovat, hraje v senátních volbách roli mnohem více faktorů než ve volbách sněmovních a v důsledku toho je senátní politická scéna značně nepřehledná, což její hodnocení komplikuje.

5.2.3. Ostatní volby

Rozhodující roli na politické scéně České republiky mají volby parlamentní (sněmovní i senátní), jimž se věnovaly předcházející podkapitoly. Důvodem je podstata tzv. parlamentní demokracie, kde má Parlament výsadní postavení, vítěz sněmovních voleb obvykle sestavuje vládu, která pak žádá Parlament o důvěru. V souladu s požadavky na moderní správu demokratické společnosti však není Česká republika striktně centralizovaný stát. V systému veřejné správy existují dvě další nižší úrovně, a sice obecní (resp. městská) a krajská. Tyto dvě roviny regionální a místní samosprávy fungují do jisté míry autonomně a jsou založeny na obdobných základních principech demokratického výběru politické reprezentace, jaké se aplikují u moci centrální. Samostatnou kapitolou jsou pak některé další, zvláštní volební akty. Jedná se o volby do Evropského parlamentu, prezidentské volby a referendum.

5.2.3.1. Krajské volby

Vznik vyšších územních samosprávných celků předepsala již Ústava z prosince 1992, ale první volby do krajských zastupitelstev proběhly až v prosinci roku 2000 a poté se opakovaly v letech 2004 a 2008. Aktuální právní úprava se během let mírně měnila, ale základní principy zůstávají.

„Krajské volby probíhají v systému poměrného zastoupení v jediném volebním obvodu na území kraje, na čtyřleté volební období. Velikost zastupitelstva je určena velikostí kraje, resp. počtem jeho obyvatel. Malé kraje, s počtem obyvatel nepřesahujícím 600 tisíc, mají 45 zastupitelů, kraje s obyvatelstvem v rozmezí 600-900 tisíc mají 55 zastupitelů a ve velkých krajích nad 900 tisíc obyvatel se volí 65 členná zastupitelstva. Aktivní volební právo je omezeno zletilostí, způsobilostí k právním úkonům a bydlištěm na území kraje (platí i pro občany kteréhokoliv ze států Evropské unie).

Vlastní volby probíhají podobnou metodou, jako volby do Poslanecké sněmovny. Volič hlasuje pro vázanou kandidátní listinu politické strany a na rozdíl od sněmovních voleb disponuje čtyřmi preferenčními hlasy. Pro posun kandidáta do čela kandidátky je zapotřebí nejméně 10% preferenčních hlasů, jinak je pořadí kandidátů při obsazování mandátů dáno jejich pořadím na kandidátce. Kvorum je stanoveno ve výši 5% celkového počtu hlasů. Přepočítání hlasů na mandáty probíhá stejně jako ve sněmovních volbách d'Hondtovou metodou s tím rozdílem, že pro krajské volby byla zachována modifikovaná varianta (první dělitel není 1, ale 1,42). Tuto modifikaci pro sněmovní volby zrušil Ústavní soud z důvodu zkreslení volebního výsledku. Tento efekt však při krajských volbách nenastává, protože značná

velikosti volebního obvodu zajišťuje vysokou míru proporcionality volby. Ostatní volené orgány kraje, tedy rada kraje a hejtman, jsou voleny nepřímo, krajským zastupitelstvem.⁷²

5.2.3.2. Komunální volby

Historie obecní samosprávy sahá velmi hluboko do minulosti, ještě do doby existence rakouské monarchie. Po roce '89 již komunální volby proběhly pětkrát, poprvé v roce 1994 a pak periodicky po čtyřech letech v roce 1998, 2002, 2006 a 2010. I zde se uplatňují zásady poměrného zastoupení, v rámci jednoho volebního obvodu na území obce (vyjma velkých měst, kde je obvodů více). V některých ohledech jsou však komunální volby specifické.

Přípustná je velká různorodost kandidatury, jak ve formě stranické kandidátky, tak kandidatura nezávislých kandidátů, případně jejich koalic. I v komunálních volbách se tedy uplatňuje systém tzv. *volební strany*, podobně jako ve volbách senátních. Specifikem je tzv. *panašování*, tedy právo voliče hlasovat pro kandidátku jako celek nebo pro jednotlivé kandidáty z různých kandidátních listin, případně kombinaci obou možností.

Jako metoda přepočtu se původně používala Sainte-Laguého metoda, která přetrvala ještě z doby federativního Československa. V roce 2001 byla ve snaze zvýhodnit velké strany (především ve statutárních městech) zavedena d'Hondtova metoda.

5.2.3.3. Volby do Evropského parlamentu

Euroskeptičtí kritici vytýkají Evropské unii tzv. demokratický deficit, tedy nedostatečnou provázanost evropských institucí s projevem vůle občanů členských států. Tato, do jisté míry oprávněná kritika, pramení z původní povahy evropské integrace, která měla zpočátku charakter spíše diplomatický a ekonomický. Teprve v průběhu dalšího vývoje, dospěla evropská integrace až k podpisu Maastrichtské smlouvy a ke vzniku Evropské unie, jak je známa dnes. Přesto však EU zůstává doposud v podstatě úřednickou strukturou, která má jen velmi nepřímou vazbu k občanům členských zemí. To lze ilustrovat na příkladu Evropské komise, tedy jednoho z klíčových orgánů, jehož personálně obsazují vlády členských zemí, které se zpravidla opírají o důvěru jednotlivých národních parlamentů a teprve tyto jsou přímo voleny občany. Je zjevné, že tato posloupnost delegace moci je natolik dlouhá, že se zde přímá vazba občana s vládnoucí elitou vytrácí. Jinak by tomu mělo být v případě Evropského parlamentu, který má v institucionální struktuře přímo reprezentovat voliče.

⁷² DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010, str. 51

V ČR se konaly dvoje volby do Evropského parlamentu, a sice v roce 2004 a 2009. Při těchto volbách voliči vybírali celkem 24, resp. 22 europoslanců. Samotný proces volby se zakládá tradičně na d'Hondtově metodě při 5 % kvoru. Pokud jde o volební výsledky, vítězem voleb se v obou případech stala ODS a uspěly i další tradiční parlamentní strany (ČSSD, KDU-ČSL, KSČM). Zajímavostí prvních eurovoleb byl úspěch neparlamentních stran Evropští demokraté a Nezávislí, které získaly celkem 5 mandátů a předstihly tak některé strany parlamentní.

Všeobecně nepříznivou okolností voleb do Evropského parlamentu je obvykle velmi nízká volební účast. Problematika EU je běžnými voliči vnímána jako příliš odtažitá od všední reality a komplikovaná. Z tohoto důvodu jsou eurovolby často degradovány na pouhou anketu o vnitropolitických záležitostech dané země, i když jsou tyto volby vlastně jedinou příležitostí, jak se mohou voliči přímo vyjádřit k fungování Evropské unie jako takové.

5.2.3.4. Referendum

Referendum je formou přímé demokracie, která se v evropských demokraciích uplatňuje různou měrou. Příkladem mimořádně rozsáhlé aplikace referenda je Švýcarsko. „Švýcarsko je spolková federativní republika se silnou samostatností a rozhodovací pravomocí jednotlivých kantonů. Do kompetence federace patří zahraniční politika, záležitosti obrany, měny, cel, strategické otázky dopravy, spojů, energetiky, sociálního pojištění. Kantony mají velkou samosprávu a v mnohých oblastech vlastní legislativu, vlastní policii, vzdělávací systém, zdravotnictví, komunální služby, daňový systém... Švýcarsko je známé uplatňováním polopřímé a přímé demokracie. Referendum se koná při veškerých změnách ústavy a ústavních zákonů. Ke spolkovému rozhodnutí je možné svolat lidové hlasování, pokud o to požádá aspoň 8 kantonů anebo 50 000 oprávněných voličů.“⁷³

V ostatních evropských zemích je obvyklejší role referenda, coby mimořádného způsobu jak zajistit jednoznačnou podporu veřejnosti nějakému zásadnímu rozhodnutí. Příkladem může být Slovensko, kde základní pravidla referenda upravuje Ústava a lidové hlasování proběhlo v nedávné době již pětkrát (původ privatizačních peněz, vstup do NATO, zamezení privatizace energetiky, předčasné volby v roce 2000, vstup do EU, předčasné volby v roce 2004). Podmínkou konání referenda je zde petice alespoň 350000 voličů a platnost referenda je podmíněna 50 % volební účastí. Slovensko je příkladem obecné zákonné úpravy referenda, ale současně je třeba konstatovat, že pouze hlasování o vstupu do EU bylo platné.

⁷³ autor neuveden, *Švýcarsko: Vnitropolitická charakteristika*, 15.6.2009 [cit. 5.1.2010], dostupná z: www.businessinfo.cz

„Praxe naznačila, že referendum na Slovensku je obtížně použitelný nástroj demokratického rozhodování. Tuto tezi však nelze zobecnit. Jedno zmařené referendum a to, že o výsledku většiny referend rozhodla neúčast, není problém dané techniky rozhodování, ale konstrukce norem o referendu.“⁷⁴

V České republice se o univerzální zákonné úpravě referenda vedou spory a zatím žádná relevantní politická síla takový předpis neprosadila, i když v obecné rovině je referendum zakotveno v Ústavě. Česká politická praxe zná pouze jeden případ speciálního referenda. Jedinou aplikací bylo hlasování o vstupu ČR do Evropské unie v červnu 2003. Toto referendum bylo uspořádáno na základě speciálního ústavního zákona, proběhlo za uspokojivé volební účasti, přesahující 55 % voličů a přineslo jednoznačný výsledek v podobě 77% souhlasu se vstupem do EU.

5.3. Vývoj volebního systému v demokratické ČR

Předchozí kapitola ukázala, že novodobá volební historie České republiky (zejména v oblasti nejdůležitějších sněmovních voleb) je v převážné většině historií vyrovnaných volebních výsledků a z nich plynoucích obtíží se stabilitou vlád. V roce 1996 vznikla menšinová středo-pravicová vláda s podporou 99 poslanců, která ukončila svou činnost již v polovině svého funkčního období. Z předčasných voleb v roce 1998 vzešla jednobarevná menšinová vláda sociální demokracie, opřena o menšinu pouhých 74 vlastních poslanců a tichou podporu ODS, sjednanou v Opoziční smlouvě. Strany předchozí pravicové vládní koalice sice získaly 102 křesel, ale tato většina byla příliš nevýrazná vzhledem k jejich dosavadním sporům. Následující volby v roce 2002 znamenaly pro vítěznou středo-levou koalici většinu pouhých 101 poslanců, tedy opět výsledek mimořádně těsný. Naprostý volební pat 100:100 v roce 2006 byl už jen vyvrcholením trendu z předchozích let. Až teprve rok 2010 znamenal jistý zlom v podobě středo-pravé většiny 118 křesel, nicméně ukazuje se, že soudržnost koalice je do značné míry limitovaná nezralostí nových politických stran na jedné straně a problematickou minulostí ODS na straně druhé. Systém voleb do Poslanecké sněmovny tedy zjevně neplní jednu ze svých základních funkcí, kterou je geneze stabilních vlád. Opakovaně se tedy na politickou scénu vrací téma změny volebního systému.

První a vpravdě revoluční změna volebního práva na samém počátku novodobé historie tuzemských demokratických voleb proběhla bezprostředně po listopadu '89. Tato změna byla ve srovnání s pozdějšími úpravami zdaleka nejsložitější z hlediska právního,

⁷⁴ KREJČÍ, O. *Nová kniha o volbách*. Praha: Professional publishing, 2006, str. 373, IBSN 978-80-86946-01-0

společenského i technického. Vycházela z celkové reformy původního ústavního pořádku (zrušení vedoucí role KSČ, vznik nebo obnova politických stran a hnutí mimo Národní frontu atd.) a spočívala v principiální změně volebního systému z většinového na poměrný, včetně změnu charakteru poslaneckého mandátu z imperativního na volný, snížení počtu poslanců Sněmovny lidu, zvláštní dvouleté funkční období po prvních volbách a další reformy. V této právní úpravě proběhly první svobodné volby v roce 1990 i volby druhé v roce 1992, které předznamenaly nadcházející rozpad federace a s ním i další vývoj v samostatné ČR.

Nová Ústava, platná od počátku roku 1993, zřídila dvoukomorový Parlament a dosavadní Českou národní radu transformovala na jeho dolní komoru. Významnou změnou byl předpis poměrného systému pro dolní komoru, tj. Poslaneckou sněmovnu, a většinového horní komoru, tedy Senát. Počet osmi volebních krajů pro sněmovní volby byl zachován. Rovněž přepočítání poslaneckých mandátů ve dvou skrutiniích pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty zůstal. Volební systém nově vzniklé ČR tak vlastně převzal systém federální (pro sněmovní volby). Zcela nová byla většinová volba senátorů, která však byla v této době Ústavou pouze nastíněna a její konkrétní úpravu řešil až volební zákon z roku 1995.

„Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v letech 1996 a 1998 vedly k situaci, kdy nebylo snadné sestavit vládní většinu. Jako hlavní problém bylo identifikováno, že volební systém pomocí klauzule sice omezí počet parlamentních stran, ale v parlamentu se chová již neutrálně k velkým i malým politickým stranám.“⁷⁵ V textu Opoziční smlouvy, uzavřené mezi ODS a ČSSD v červenci 1998, se formuloval závazek obou stran řešit problém politické nestability zavedením většinových prvků do volebního systému pro sněmovní volby: „Výše jmenované strany se zavazují předložit do 12 měsíců od podepsání této dohody návrh takových úprav Ústavy a dalších zákonů, které přesněji vymezí kompetence jednotlivých ústavních orgánů, postupů při jejich ustavení, a v souladu s ústavními principy České republiky posílí význam výsledků soutěže politických stran.“⁷⁶ Tuto diplomatickou formulaci přibližuje společné prohlášení obou stran o účelu daného ujednání: „Základním cílem změn je nalezení volebního systému, který významně usnadní vznik funkční většinové vlády složené maximálně ze dvou politických subjektů.“⁷⁷

Podle této dohody byl skutečně přijat zákon 204/2000 Sb., který zaváděl do sněmovních voleb tři důležité změny, které měly výrazně omezit vliv malých stran:

⁷⁵ CHYTÍLEK, R. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, str. 309, IBSN 978-80-7367-548-6

⁷⁶ *Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice*, 9.7.1998, [cit. 20.1.2010], dostupné z: www.vlada.cz

⁷⁷ *Společné prohlášení delegací ODS a ČSSD*, 14.1.2000, [cit. 20.1.2010], dostupné z: www.vlada.cz

- zvýšení počtu volebních obvodů na 35
- přepočítání hlasů na mandáty pomocí modifikovaného d'Hondtova dělitele
- zvýšení klauzule pro koalice na 10% (dvoučlenné), 15% (tříčlenné) a 20% (větší než tříčlenné)

Tuto iniciativu však Ústavní soud (na podnět prezidenta V. Havla) označil za protiústavní s odůvodněním, že je v rozporu s požadavkem Ústavy na poměrné zastoupení stran ve sněmovních volbách. Zrušena byla ustanovení zákona o počtu obvodů a způsobu přepočtu hlasů na mandáty. Kompromisním řešením nakonec byla novelizace původního volebního zákona, která zavedla 14 volebních obvodů na území krajů a přepočítání d'Hondtovým dělitelem v nemodifikované podobě. Za této právní úpravy pak proběhly volby v letech 2002, 2006 a 2010. Přehledné srovnání dosavadního vývoje právní úpravy sněmovních voleb obsahuje následující tabulka:

Tabulka 23: přehled právních úprav volebního systému pro sněmovní volby

Právní úprava	247/1995 Sb.	204/2000 Sb.	64/2001 Sb.	37/2002 Sb.
počet volebních krajů	8	35	zrušeno	14
volební formule	Hagenbach-Bischoffova kvóta	modifikovaný d'Hondtův dělitel	zrušeno	klasický d'Hondtův dělitel
uzavírací klauzule (kvorum)	5% (koalice 7%, 9%, 11%)	5% (koalice 10%, 15%, 20%)	ponecháno	5% (koalice 10%, 15%, 20%)
počet skrutinií	2	1	ponecháno	1
počet preferenčních hlasů	4 hlasy, 10%	2 hlasy, 7%	ponecháno	2 hlasy, 7%

zdroj: ANTOŠ M. WINTR J. Volby, demokracie, politické svobody

5.4. Aktuální perspektivy vývoje volebního systému ČR

Aktuální debatu o budoucím vývoji volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky nyní určují okolnosti vyplývající z předchozího vývoje i ze současné situace na politické scéně. Jedná se zejména o tyto aspekty:

- posilování většinových prvků volebního systému je podle nálezu Ústavního soudu v rozporu s požadavkem Ústavy na volby podle zásad poměrného zastoupení
- posilování pozice velkých stran je kontraproduktivní, protože nevyklučuje patový volební výsledek
- i stávající volební systém vygeneroval v posledních volbách dostatečnou vládní většinu, což ukázalo, že politická stabilita není nutně závislá pouze na proceduře voleb

O relativním neúspěchu tzv. první volební reformy z roku 2000 již bylo pojednáno výše. Stručně shrnuto, účelové posilování většinových prvků do té míry, že volební systém ztratí proporční charakter, bylo shledáno jako protiústavní. Toto principiální stanovisko Ústavního soudu se opírá o jeden z fundamentů současného demokratického režimu, a sice o existenci pluralitní politické soutěže. Tento atribut politického procesu je shledáván natolik zásadním, že jej nelze nijak oslabit, byť s chvályhodným úmyslem zajistit stabilní politické prostředí.

Volby v roce 2006 ukázaly další zajímavý problém související s tendencí posilovat roli velkých politických stran. „Tři stany vládní koalice (ODS, KDU-ČSL a SZ) sice svým ziskem hlasů předčily ČSSD + KSCM o víc než 200 tisíc hlasů, což bylo přes 3 %, avšak ve výsledku získaly stejných 100 mandátů jako zbylé dvě strany. Navíc Strana zelených, která by v situaci čisté poměrnosti měla nárok na 13 mandátů, získala jen 6 křesel.“⁷⁸ Projevilo se tedy, že parametry volebního systému, které posilují pozici velkých stran (např. velikost pražských volebních obvodů znevýhodňující SZ), zapůsobily na obou pólech politického spektra zhruba stejně, přispěly k celkové polarizaci a z hlediska politické stability byl tento efekt naprosto kontraproduktivní.

Samostatnou kapitolou je výsledek posledních sněmovních voleb v roce 2010. Tyto volby totiž ukázaly, že k pozitivnímu výsledku může vést nejen změna volebního systému, ale i změna systému stranického, resp. jeho konkrétních parametrů a aktérů. Uspokojivý vývoj v systému politických stran však nelze nijak predikovat, jednostranně ovlivnit ani formálně upravit. Až budoucí politická praxe ukáže, zda nynější stabilita je výsledkem setrvalého trendu kultivace politické kultury nebo výsledkem pouhé shody okolností.

Nedávná historie zná příklady nových politických stran, které s velkými ambicemi vstoupily na scénu, s jejich příchodem byla spojována velká očekávání, nicméně tato nebyla naplněna a role těchto subjektů skončila v průběhu jediného volebního období. Podobnou roli, jakou ve své době měla Unie svobody nebo Strana zelených, mohou nyní sehrát Věci veřejné či TOP09. Toto nebezpečí je o to větší, oč obtížněji budou tyto nové strany hájit v příštích volbách své pozice. Lze očekávat, že v souvislosti s globálními ekonomickými problémy a nutností realizovat nepopulární politiku, bude situace nových stran velmi složitá.

Všechny tyto okolnosti jsou důvodem trvající diskuze o dalším směřování českého volebního systému. Je pochopitelné, že nejintenzivněji se o druhé volební reformě diskutovalo

⁷⁸ ANTOŠ M. WINTR J. *Volby, demokracie, politické svobody*. Praha: Nakladatelství Leges, s.r.o., 2010, str. 24, ISBN 978-80-87212-62-2

v období 2007 – 2008, tedy po patových volbách 2006, za úřadování pravicové vlády Mirka Topolánka.

V programovém prohlášení této vlády je formulován závazek, že: „vláda navrhne novelu volebního zákona tak, aby volební systém garantoval vyšší míru proporcionality (Hagenbach-Bischoff) a zajistil vítězi voleb tzv. volební prémii v rámci přerozdělení mandátů v druhém skrutiniu, o jejíž podobě bude vedena diskuse.“⁷⁹ Politická reprezentace tedy reflektovala protiústavní a kontraproduktivní charakter posilování většinových prvků a vyšší míru politické stability navrhovala zajistit cestou bonifikace vítěze. „Skupina nezávislých expertů, vytvořená ministrem spravedlnosti Pospíšilem na žádost předsedy vlády Topolánka, v létě 2008 předložila první oficiální návrh variant změny volebního systému ve formě věcného řešení záměru určeného pro další diskuzi. Návrhy se zaměřily zejména na dva cíle: posílení vítězné strany a zároveň poměrný přepočít hlasů nepoškozující malé strany.“⁸⁰ Celkem bylo navrženo šest variant nového volebního systému:

- skotský
- řecký
- tvrdý bonus
- polský
- italský
- holandský

Skotský model rozděluje přidělované mandáty ve dvou skupinách. První skupinu tvoří 175 mandátů rozdělovaných v prvním skrutiniu na úrovni volebních krajů pomocí dělitele Sainte-Laguë. Ve druhém skrutiniu je pak přiděleno 25 mandátů na celostátní úrovni, a to na základě počtu všech odevzdaných hlasů jednotlivým stranám na celém území České republiky. Pro přidělování mandátů vítězi voleb je použit d'Hondtův dělitel, pro všechny ostatní subjekty je použit dělitel Sainte-Laguë. Tento relativně jednoduchý systém zvýhodňuje vítěznou stranu na úkor strany druhé v pořadí.

Řecký model počítá také s dvěma koly přepočítávání. V prvním by se většina mandátů rozdělila podle regionálních výsledků tzv. Hagenbach-Bischoffovou metodou. Ta byla v Česku používána do změny systému v dobách Opoziční smlouvy a více dodržuje poměrné rozdělení mandátů. Odlišná od skotského modelu je bonifikace. Zbytek hlasů by totiž buď připadl celostátně vítězné straně, nebo by si ho rozporcovali vítězové v jednotlivých

⁷⁹ Programové prohlášení vlády, 17. 1. 2007 [cit. 24. 1. 2010], dostupné z: www.vlada.cz

⁸⁰ ANTOŠ M. WINTR J. *Volby, demokracie, politické svobody*. Praha: Nakladatelství Leges, s.r.o., 2010, str. 28, ISBN 978-80-87212-62-2

regionech. Šel by tak nejen na úkor druhé strany, ale i těch menších.⁸¹ Zajímavostí by v českých podmínkách bylo použití velkých volebních obvodů pro první skrutinium, kterými by byly územní jednotky pro potřeby statistiky EU, tzv. NUTS2 (v ČR na území jednoho velkého nebo 2-3 malých krajů). Za nevýhodu se považuje předem neznámá velikost bonusu pro vítěze.

Model *tvrdého bonusu* je specifickou variantou současného volebního systému. Zachovává metodu přepočtu pomocí d'Hondtova dělitele, ale touto cestou rozděluje pouze 185 mandátů. Zbývajících 15 poslaneckých křesel obdrží přímo vítěz. I když d'Hondtův dělitel poněkud zvýhodňuje velké strany, je tento efekt zmírněn velkými volebními obvody na úrovni NUTS2, tak jako v předchozí řecké variantě, což zajišťuje dobrou proporcionalitu volby. Výhodou tohoto systému je předem známá velikost bonusu pro vítěze.

Polský model opět vychází z d'Hondtovy metody, kterou aplikuje ve dvou skrutiniích. V prvním kole je rozděleno 170 mandátů na úrovni regionů NUTS2 a v druhém kole se přiděluje 30 mandátů na celostátní úrovni. Princip bonifikace je zajištěn vysokým kvorem pro druhé skrutinium ve výši 25 %.

O *Italském modelu* lze s úspěchem pochybovat, zda se ještě jedná o proporční volbu. V této variantě volebního systému získává vítěz voleb nejméně 102 mandátů (pokud nezíská více) a zbývající mandáty (maximálně 98) je rozděleno pomocí d'Hondtovy metody.

Holandský model volebního systému využívá pro přepočet hlasů na mandáty jediný celostátní volební obvod, z něhož jsou vypočteny podíly mandátů pro jednotlivé politické strany s tím, že přidělování mandátů konkrétním kandidátům proběhne na nižší úrovni, ve volebních krajích. Dalším znakem tohoto volebního systému je specifický způsob bonifikace vítěze. Systém předpokládá, že subjekt, který ve volbách zvítězí, bude bonifikován degresivním způsobem, tedy tak, že pokud je zisk strany 50 % a více platných hlasů (což je situace, kdy je pro něj snazší sestavit vládu) přidělí se subjektu 0 bonusových mandátů, pokud naopak subjekt získá 30 % a méně platných hlasů, bude sestavování vlády nejobtížnější. Řešením je uplatnění celého bonusu, tzn. 10 mandátů. Konkrétní přepočet zní: subjekt dostane 10 mandátů, pokud získá 30 % nebo méně všech platných odevzdaných hlasů, za každá započatá 2 % nad 30 % se počet přidělovaných mandátů snižuje o 1 mandát. Navrhovaná právní úprava vychází z užití d'Hondtova dělitele. Určitou variantou degresivního bonusu by mohl i v této variantě volebního systému být pevný jednorázový bonus pro vítěze ve výši deseti mandátů.

⁸¹ TOPOLÁNEK M. *Připravujeme tři možné změny volebního systému*, 27. 8. 2008 [cit. 24. 1.2010], dostupná z: www.idnes.cz

Diskuze o výše představených modelech volebního systému dospěla na počátku roku 2009 až na parlamentní půdu, kde vládní koalice, byť ne zcela jednotně, začala prosazovat řeckou variantu. Úsilí o realizaci druhé volební reformy však učinil přítrž pád Topolánkovy vlády v březnu 2009. Úřednická vláda Jana Fischera neměla přirozeně ambici ani mandát pokračovat v jednání o změně volebního systému a sněmovní volby v roce 2010 diskuze prozatím ukončily. Vygenerovaly totiž politickou reprezentaci s výraznější většinou v Poslanecké sněmovně i ve stávajícím volebním systému. Dlužno také dodat, že pozornost politiků i celé společnosti je nyní upřena poněkud jiným směrem, vzhledem k ekonomickým problémům, jimiž se nynější politická reprezentace musí zabývat.

„Snažit se o jakékoli finální závěry ohledně vhodnosti či nevhodnosti aktuálního volebního systému pro Českou republiku by bylo asi předčasné. Politická věda je ochotna věřit analýze volebního systému reflektujícího alespoň troje volby – což se zatím v českých podmínkách nepovedlo.“⁸²

⁸² ANTOŠ M. WINTR J. *Volby, demokracie, politické svobody*. Praha: Nakladatelství Leges, s.r.o., 2010, str. 35, ISBN 978-80-87212-62-2

6. Politický a volební systém Velké Británie

Předchozí kapitoly představily vývoj volebního systému na území České republiky, jeho historii i aktuální podobu, srovnání jeho parametrů v různých obdobích i jeho praktický vliv na stabilitu tuzemské politické scény. Při úvahách o společenskovedních tématech, témata politologická nevyjímaje, se často ukazuje jako užitečná a inspirativní komparace daného problému v kontextu místních podmínek a podmínek odlišného prostředí. Za tímto účelem bude v následujícím textu stručně popsán politický volební systém Velké Británie a následně bude srovnán se systémem v ČR.

Jak je ukázáno dále, Velká Británie je země s velmi dlouhou tradicí většinového volebního systému. Tento systém je pro Británii charakteristický a není zde jen krátkodobým experimentem. Dobrá znalost podmínek, za kterých zde většinový volební systém funguje, může být jistou reflexí nedávných snah zavádět většinové prvky do volebního systému v České republice.

6.1. Vývoj historické tradice britského parlamentarismu

Za symbolický počátek britské parlamentní monarchie se považuje rok 1215, kdy byla sepsána a králem Janem Bezzemkem přijata *Magna charta libertatum* (Velká listina svobod), coby první právní předpis, omezující absolutní moc panovníka. Tento dokument ve své době poprvé formálně upravoval vztah královské moci vůči šlechtě, měštům a církvi, bránil králi vybírat daně bez souhlasu šlechty, zaručoval dodržování zvykového práva, svobodnou volbu biskupů a opatů, zaváděl jednotné míry a váhy a další.

V roce 1265 byl Simonem de Montfortem, svolán první volený anglický parlament, který byl volen všemi majiteli půdy, splňujícími podmínky majetkového cenzu. Dalším historickým dokumentem, potvrzujícím status anglického parlamentu byl *Bill of Rights*, přijatý roku 1689 Vilémem III Oranžským a Marií II. Tímto zákonem byla definitivně vyloučena absolutní moc anglického panovníka a v Anglii tak započal kontinuální vývoj k modernímu parlamentarismu.

V roce 1707 přijal samostatně anglický i skotský parlament zákony o sjednocení, čímž vzniklo Království Velké Británie a samostatné zákonodárné instituce nahradil *Parlament království Velké Británie*, založený důsledně na tradici Anglického parlamentu. Připojením Irského království k Velké Británii roku 1801 pak vznikl *Parlament Spojeného království*, který je přímým předchůdcem současného britského parlamentu.

6.2. Politický systém Velké Británie

Současný politický a správní systém Velké Británie je založen na moderních demokratických principech západní kultury, nicméně v mnoha ohledech se liší od politických systémů zemí kontinentální Evropy. Nejvýznamnějším rozdílem je forma a pojetí ústavy, nicméně i jiné prvky politického systému jsou do značné míry svébytné.

6.2.1. Ústava

Velká Británie je často označována za konstituční monarchii, ale tento pojem je poněkud zavádějící, protože britská ústava (konstituce), ve smyslu kontinentální tradice, vlastně neexistuje. Základním pramenem práva zde není jeden primární, psaný právní předpis, jak jej známe např. z českého právního řádu, ale je jím celá soustava formálních i neformálních norem a pravidel, které jsou všeobecně respektovány. K základním pramenům práva zde patří:

- nepsané právo
- statutární právo
- prerogativy

„*Nepsané právo* (Common law) zahrnuje tradice a zvyky, jež se vžily a jsou všeobecně akceptovány jako výraz historické tradice a kontinuity existence britských institucí.“⁸³ Nepsané právo neboli *právní obyčej* jsou jako pramen práva historicky nejstarší, ale v současných moderních demokraciích velmi vzácné, protože poskytují malou míru právní jistoty. „V kontinentálním právu není právní obyčej pramenem práva (v českých zemích od roku 1811, od vydání rakouského Všeobecného občanského zákoníku, na Slovensku od r. 1950, kdy byl přijat občanský zákoník platný pro celé území československého státu)“⁸⁴

Do oblasti *statutárního práva* (Laws) patří dvě skupiny pramenů, a sice běžné psané právní normy, přijaté parlamentem a dále *soudní precedenty*. Oblast běžných právních předpisů se od kontinentálního práva systémově neliší. Jinak tomu ovšem je u soudních precedentů. „Soudní precedens je druh judikátu, tj. soudního rozhodnutí, které je prvním řešením daného případu, dosud právem neupraveného, závazným pro obdobné případy

⁸³ ŘÍCHOVÁ B. In: DVOŘÁKOVÁ V. a kol. *Základní modely demokratických systémů*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2008, str.99, ISBN 978-80-245-1357-7

⁸⁴ GERLOCH A. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, str. 81, ISBN 978-80-7380-023-9

v budoucnosti.⁸⁵ Tento prvek právního systému je zcela typický pro britskou tradici a lze je nalézt v právních řádech dalších zemí, které mají historickou vazbu na britské koloniální impérium, zejm. ve Spojených státech amerických.

Poslední významnou součástí britské ústavnosti jsou *prerogativy* neboli ústavní zvyklosti (Conventions), které se uplatňují zejména v praktické politice. „Vývoj dnes platných konvencí má kořeny v 18. století. Například roku 1702 slíbila královna Anna, že nebude rozpouštět dolní komoru parlamentu o své vůli a toto pravidlo všichni následující panovníci akceptovali. Tím došlo k přenesení faktického práva rozhodovat o rozpuštění komory z panovníka na ministerského předsedu, byť tato pravomoc formálně panovníkovi zůstala.“⁸⁶ Mezi další významné prerogativy patří zvyklost, že panovník vyhlašuje volby vždy na žádost premiéra, premiér rezignuje, pokud je mu v dolní komoře vyslovena nedůvěra, premiérem je jmenován vždy předseda strany, která zvítězila ve volbách, členy vládního kabinetu jsou vždy poslanci dolní komory parlamentu a další.

6.2.2. Výkonná moc

Výkonná moc ve Velké Británii je systém, který je opět v mnoha ohledech odlišný od uspořádání, jak je známo kupříkladu z České republiky. Britská exekutiva sestává z pěti hlavních součástí:

- panovník
- premiér
- kabinet
- vláda
- státní správa

Panovník je formální hlavou státu, jehož role je principiálně srovnatelná s rolí prezidenta v republikánské formě státu. Rozdílem je, že postavení britské královny, je podepřeno mnohasetletou tradicí, která je společností všeobecně respektována, navzdory některým hlasům, volajícím po zrušení monarchie. Všeobecný společenský konsenzus dovoluje královně formálně držet právo jmenovat všechny státní úředníky, vykonávat zahraniční politiku a další. „Platí však, že se postavení panovníka v průběhu vývoje od 18.

⁸⁵ GERLOCH A. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, str. 77, ISBN 978-80-7380-023-9

⁸⁶ ŘÍCHOVÁ B. In: DVOŘÁKOVÁ V. a kol. *Základní modely demokratických systémů*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2008, str.99, ISBN 978-80-245-1357-7

století postupně změnilo na nepolitické a všechny výše zmíněné pravomoci reálně využívá pouze výjimečně. Za jejich faktickou realizaci odpovídají jednotliví ministři.⁸⁷

Premiér (prime minister) nebo rovněž ministerský předseda, je osobou, která v britském politickém systému disponuje významným podílem na reálné výkonné moci. S ohledem na vysokou míru jeho pravomocí se také hovoří o *premiérském parlamentarismu*, byť jsou jeho práva často formulována jen nepsanými prerogativy. Premiér rozhoduje o personálním složení kabinetu, předsedá vládě, je arbitrem v případě sporů mezi jednotlivými složkami exekutivy, rozhoduje o rozpuštění dolní sněmovny atd. Jeho faktická moc je však podmíněna jeho vedoucím postavením ve vládnoucí straně.

Kabinet (cabinet) je orgánem, který nejvíce odpovídá vládě v kontinentálním pojetí, tedy kolektivní instituci, složené z jednotlivých rezortních ministrů. I zde se uplatňuje řada nepsaných pravidel. Podle těchto zásad jsou členy kabinetu jmenováni zpravidla poslanci dolní komory parlamentu zvolení za aktuálně nejsilnější politickou stranu, obvykle jsou to rovněž členové tzv. stínové vlády, pokud ve volbách uspěla doposud opoziční strana. Kabinet také vystupuje jako kolektivní orgán a jedná na základě konsenzu. V případě, že ztratí většinovou podporu v dolní komoře, rezignuje. Členy kabinetu jsou rovněž představitelé ministerstev s regionální kompetencí, tj. působící v zájmu Skotska, Walesu a Severního Irsku.

Vláda (government) je širší institucí, která zahrnuje přibližně 100 nejvýznamnějších představitelů výkonné moci ve Velké Británii. „Co se funkčního složení vlády týká, jsou jejími členy ministři-členové kabinetu a jejich zástupci, ministři-nečlenové kabinetu a jejich zástupci, tajemníci ministerstev, představitelé významných administrativních institucí politického charakteru a další osoby.“⁸⁸ Celá vláda se nikdy neschází a jako celek ani nejedná.

Státní správa je institucionálním systémem vykonávajícím veřejnou správu země v nejširším pojetí, zahrnující řádově několik set tisíc pracovníků na všech úrovních. Vzhledem k tomu, že britskou tradicí je formulovat psanými zákonnými předpisy jen základní principy a pravidla, je role britské státní správy specifická, protože tyto základní principy (a vůbec celou vládní politiku) prakticky realizuje.

6.2.3. Zákonodárná moc

Zákonodárnou moc ve Velké Británii reprezentuje dvoukomorový *Parlament spojeného království Velké Británie a Severního Irsku*. „Činnost parlamentu probíhá ve dvou

⁸⁷ ŘÍCHOVÁ B. In: DVOŘÁKOVÁ V. a kol. *Základní modely demokratických systémů*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2008, str.101, ISBN 978-80-245-1357-7

⁸⁸ ŘÍCHOVÁ B. In: DVOŘÁKOVÁ V. a kol. *Základní modely demokratických systémů*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2008, str.109, ISBN 978-80-245-1357-7

komorách: Poslanecké sněmovně (House of Commons) a Sněmovně lordů (House of Lords). Jejich role je podobná: tvorba psaného statutárního práva (legislativní role), dohled nad činností vlády (kontrolní role) a diskuze nad zásadními problémy... Obecně platí, že rozhodnutí, přijatá v jedné komoře, musí být přijata i v druhé.⁸⁹ V praxi je však postavení dolní komory zcela dominantní a její role neustále posiluje. „Roku 1949 byla navíc přijata zásada, že projednávání nefinančních zákonů může sněmovna lordů zdržovat jeden rok, finanční zákony pak musí projednat do jednoho měsíce od jejich předložení. V současné době tedy platí, že horní komora disponuje pouze právem odkladným, tj. nemůže zablokovat legislativní rozhodnutí schválená dolní komorou.“⁹⁰

Zcela neobvyklý je charakter horní komory Parlamentu. „Sněmovna lordů má v současné době přibližně 830 členů a existují tři různé typy členství: doživotní lordi (Life Peers), arcibiskupové a biskupové a dědiční lordi (Elected hereditary Peers)“⁹¹ Doživotní lordi jsou jmenováni královnou na doporučení premiéra. Dále ve Sněmovně lordů zasedá 26 anglikánských biskupů a arcibiskupů, kteří předávají členství svému nástupci ve funkci po odchodu do penze (s výjimkou arcibiskupů Canterbury a Yorku, kteří mají doživotní členství). Poslední skupinou jsou dědiční lordi, jejichž práva byla zásadně omezena reformou v roce 1999, při které bylo dědičné členství ve Sněmovně lordů ponecháno pouze 92 osobám.

Na základě principů devoluce byla i zákonodárná moc ve Spojeném království decentralizována. „Ve Skotsku, Walesu a Severním Irsku byla na konci devadesátých let uspořádána úspěšná referenda o decentralizaci. Ta pak vedla z ustavení samostatných parlamentů, resp. shromáždění na základě demokratických voleb... Skotský parlament a Národní shromáždění Walesu převzaly své zodpovědnosti a pravomoci k 1. červenci 1999 a Severoirské shromáždění je následovalo 2. prosince 1999.“⁹²

6.2.4. Soudní moc

Soudní moc ve Spojeném království je vykonávána v souladu s angloamerickou právní tradicí, která se do značné míry liší od kontinentální právní kultury. Angloamerický typ právní kultury „...historicky vznikl ve středověké Anglii zejména na základě common law a equity. Vyznačuje se v současnosti mnohostí pramenů práva, když vedle tzv. psaného práva (statue law, legislation), tvořeného zákony a jinými právními předpisy, se široce uplatňují soudní

⁸⁹ *The two-House system*, [cit. 19. 2. 2010], dostupné z: <http://www.parliament.uk/about/how/role/system/>

⁹⁰ ŘÍCHOVÁ B. In: DVOŘÁKOVÁ V. a kol. *Základní modely demokratických systémů*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2008, str.111, ISBN 978-80-245-1357-7

⁹¹ *Different types of lords*, [cit. 19. 2. 2012], dostupné z: <http://www.parliament.uk/about/mps-and-lords>

⁹² *Devolved Parliaments and Assemblies*, [cit. 19. 2.2012], dostupné z: <http://www.parliament.uk/about/how/role>

precedenty (case law, judge-made law). Ve velké Británii jsou pramenem práva rovněž právní obyčej a právní literatura.⁹³ Na rozdíl od tradice kontinentálního práva, na níž je založen i právní řád České republiky, má ve Velké Británii soudce postavení spoluvůrce práva, protože soudní precedens je významným právním pramenem. Zároveň však platí, že tím není zpochybněna suverenita Parlamentu, protože žádné soudní rozhodnutí nemůže odporovat zákonu. Vzhledem k absenci psané ústavy postrádá britský soudní systém svrchovanou instituci, jako je např. český Ústavní soud, která by byla nadána pravomocí rušit ustanovení zákonných předpisů, přijatých Parlamentem.

6.3. Volební systém

Jak bylo ukázáno výše, dominantním držitelem moci ve Velké Británii je Parlament Spojeného království. Horní komora této instituce je nevolená, a proto jsou nejdůležitějším prvkem volebního systému volby do Poslanecké sněmovny. Vedle těchto voleb, existují volby do regionálních legislativních sborů, tj. Skotského parlamentu, Národního shromáždění Walesu a Severoirského shromáždění a do Evropského parlamentu.

Přímým předchůdcem současné právní úpravy volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny byl volební zákon z roku 1832, který omezil počty mandátů v tzv. „shnilých baštách“, což byly historické volební obvody s velkým počtem volených poslanců, jejichž význam však výrazně předčila rostoucí průmyslová centra, ovšem bez adekvátního zastoupení ve Sněmovně. Pejorativní přídomek „shnilé bašty“ souvisel s praxí volební korupce, kdy motivací malého počtu voličů bylo možno dosáhnout výrazného volebního úspěchu. Dalším mezníkem byl rok 1867, kdy bylo volební právo rozšířeno na střední společenské vrstvy pomocí zmírnění majetkového cenzu. Rok 1872 znamenal uzákonění tajného hlasování, rok 1918 pak zrušení majetkového cenzu pro muže a částečné přiznání volebního práva ženám (od třiceti let věku). Ke sjednocení věkové hranice pro výkon aktivního volebního práva na 21 let, bez ohledu na pohlaví, došlo o deset let později. Tato hranice pak byla ještě jednou snížena na 18 let, a to v roce 1968. Významným je rovněž rok 1948, kdy byla uzákoněna povinnost upravovat v deseti až patnáctileté periodě velikost volebních obvodů, dojde-li k významné změně v počtu obyvatel.

Z hlediska procedurálního se pro volbu poslanců tradičně používá *jednokolový většinový systém* v jednomandátových volebních obvodech. Tento systém vykazuje typické výhody a nevýhody, jaké byly obecně popsány v kapitole o typologii volebních systémů.

⁹³ GERLOCH A. *Teorie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, str. 114, ISBN 978-80-7380-023-9

Z principiální podstaty generuje takový systém téměř vždy jednobarevnou politickou reprezentaci s většinovou podporou v Poslanecké sněmovně (koaliční vláda byla ve Velké Británii od 2. sv. války pouze dvakrát, v letech 1974 a 2010). Zároveň však z podstaty systému vyplývá, že nezaručuje dostatečnou proporcionalitu zastoupení. „V praxi to znamená, že k vítězství v daném volebním obvodě může v případě účasti více než dvou kandidátů stačit méně než polovina celkového počtu hlasů (v letech 1945–79 bylo takto obsazeno 30% míst v parlamentu).“⁹⁴

Funkční období Poslanecké sněmovny je stanoveno jako maximálně pětileté, ale je spíše pravidlem než výjimkou, že jsou volby vypsaný dříve. „...v praxi premiéři často vyvolávají volby již po čtyřech letech, především pokud jej jejich vláda dostatečně populární. Neriskují tak možnou ztrátu podpory v posledním roce vlády... Není bez zajímavosti, že od roku 1945 do roku 2010 volby v pátém roce od konání předcházejících proběhly jen šestkrát (ze sedmnácti případů), z čehož jen dvakrát obhájila mandát dosavadní vláda.“⁹⁵

Volební systém do regionálních parlamentů, tedy skotského, velšského a severoirského, se od systému centrálních sněmovních voleb v některých ohledech liší. Ve Skotsku a Walesu se volí zhruba dvě třetiny poslanců shodným způsobem, jako do Westminsteru, ale zbývající třetina je volena v systému poměrného zastoupení, prostřednictvím stranických kandidátních listin. Poslanci Severoirského shromáždění jsou voleni v systému jednoho přenosného hlasu, kdy volič na kandidátce vyznačí pořadí svých preferencí a není-li již jeho hlasu třeba pro zvolení nejvíce upřednostňovaného kandidáta, je tento hlas přesunut ke kandidátovi následujícímu. Regionální parlamentní volby jsou však svou váhou v centrální politice a krátkou historií (od roku 1998, resp. 1999) relativně méně významné.

6.4. Stranický systém

Charakter britského volebního systému a zejména jeho dlouhá a kontinuální tradice má zásadní vliv na stranický systém v zemi. Stranický systém Velké Británie bývá považován za typický příklad systému dvou stran tzv. *bipartismu*. Mechanismus voleb totiž determinuje jak genezi politických reprezentací, tak i chování voličů, kteří jsou motivováni vybírat mezi dvěma nejsilnějšími kandidáty v daném volebním obvodě, protože jen ti mají reálnou šanci na

⁹⁴ ŘÍCHOVÁ B. In: DVOŘÁKOVÁ V. a kol. *Základní modely demokratických systémů*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2008, str.128, ISBN 978-80-245-1357-7

⁹⁵ HLOUŠEK V. KOPEČEK L. ŠEDO J. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, str. 87, ISBN 978-80-87474-23-5

zvolení. Pozitivní dopady na politickou stabilitu a negativní důsledky na míru zastoupení menšinových názorů byly zmíněny výše. Ve skutečnosti toto uspořádání rovněž podléhá jistým změnám a vývoji, byť je ze své podstaty velmi rigidní. V některých obdobích má politická scéna charakter spíše systému jedné dominantní strany (např. čtyři po sobě jdoucí volební období 1979 – 1997, kdy Británii vládli konzervativci pod vedením M. Thatcherové a následně J. Majora, nebo období dominance labouristů v letech 1997 – 2010 pod vedením T. Blaira). Zcela novou je pak současná situace, kdy poprvé od 2. sv. války nevládne v Británii jednobarevná většinová vláda (pomineme-li krátkou epizodu z roku 1974, kdy vládli menšinově labouristé), ale koaliční vláda konzervativců a liberálů pod vedením D. Camerona. Za rozhodující hráče na britském politickém kolbišti lze označit:

- Konzervativní stranu
- Stranu práce
- Liberální demokraty

Konzervativní strana (The Conservative and Unionist Party) „vznikla po přijetí zákona o volební reformě v roce 1832, a to ze strany toryů (Tory Party), která se formovala již na sklonku 17. století jako politický spojenec krále.“⁹⁶ Konzervativci hájí tradiční společenské a individuální hodnoty, což se ovšem nevyklučuje s respektem k moderním principům ekonomické liberalizace a volného trhu. Voliči Konzervativní strany jsou z větší části příslušníky středních a vyšších tříd. Strana dominovala politické scéně zejména v meziválečném období a také v osmdesátých a devadesátých letech, kdy dokázala pod vedením Margaret Thatcherové smířit ekonomický liberalismus s konzervativním požadavkem na silnou roli státu, což oživilo britské hospodářství. V současnosti je strana leaderem vládní koalice s liberály.

Strana práce (Labour Party, New Labour) je naopak významnou evropskou levicovou stranou, jejíž vznik se datuje do roku 1900 a která reprezentuje zájmy středně a nízkopříjmových voličů. V poválečném období realizovala strana významné sociální reformy, vč. znárodnění klíčového průmyslu a položila v Británii základ sociálního státu. Problémy britské ekonomiky v sedmdesátých letech vedly k odlivu voličů a labouristy vystřídali u moci konzervativci. V sedmdesátých a osmdesátých letech hraje Labour Party opoziční roli. „Poté následoval u labouristů obrat. V ekonomické oblasti přijali v první polovině devadesátých let 20. století liberální program, rezignovali na státní zásahy do ekonomiky a zaměřili se na

⁹⁶ ŘÍCHOVÁ B. In: DVOŘÁKOVÁ V. a kol. *Základní modely demokratických systémů*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2008, str.139, ISBN 978-80-245-1357-7

vytvoření příznivého podnikatelského prostředí. Důraz položili na maximalizaci investic do vzdělání a výzkumu a představu směřování k sociální rovnosti nahradili snahou o odstranění sociálního vyloučení... Transformaci strany rámovalo přijetí nového označení *New Labour*, což její šéf Tony Blair spojil s představou *třetí cesty*, jež v podstatě představovala určitou syntézu demokratického socialismu a liberalismu.⁹⁷

Poslední politickou stranou, která nedosahuje významu předchozích dvou, nicméně její role není marginální, jsou *Liberální demokraté* (Social and Liberal Democrats). Tato strana vznikla v roce 1988 spojením *Liberální strany* (Liberal Party) a *Sociálně demokratické strany* (Social Democratic Party). Liberálové v současné podobě existují relativně krátce, ale Liberální strana měla dlouhou historii, srovnatelnou s konzervativci, a dominovala britské politické scéně v devatenáctém století. Vznik Sociálně demokratické strany je spojen s posilováním levicového směřování Labour Party na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, na něž reagovala část labouristů založením vlastní strany. Program sociálních demokratů je zaměřený na reformy, například na zavedení volebního systému poměrného zastoupení, což je pochopitelné s ohledem na jejich malou šanci zasednout v Parlamentu. Tento program se promítl i do sloučené strany Liberálních demokratů

6.5. Perspektiva vývoje – neúspěšné referendum o změně volebního systému

Ani tak stabilní politický systém, jako je ten britský, se nevyhne úvahám o reformě. V historickém okamžiku, kdy ve vládě zasedli liberálové jako koaliční partner konzervativců, bylo zřejmé, že debata o budoucí podobě volebního systému se posune z roviny akademických diskuzí do praktické politiky. Referendum o této věci se konalo v květnu 2011, spolu s místními a regionálními volbami. „Toryové na referendum přistoupili pod nátlakem liberálů, pro které bylo podmínkou vstupu do vládní koalice. Vinou současného systému má menší koaliční strana stabilně mnohem méně poslanců, než odpovídá její celostátní podpoře. V posledních parlamentních volbách obdrželi liberálové 23 % hlasů, ale ve finále získali pouze 57 ze 650 křesel. To je pouze 8 % poslaneckých mandátů. K tomu přidejme paradox, že ačkoli si ve srovnání s předchozími volbami v roce 2005 o 1 % hlasů polepšili, ztratili tři křesla. Konzervativci, kteří vyhráli ziskem 36 % hlasů, dosáhli na 307 poslanců, tedy 47 %

⁹⁷ HLOUŠEK V. KOPEČEK L. *Politické strany*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010, str. 31, ISBN 978-80-247-3192-6

křesel. Podobně si vylepšili skóre také labouristé, kteří ziskem 29 % hlasů obdrželi 258 křesel a obsadili 40 % sněmovny.⁹⁸

Očekávání liberálů se však nenaplnila. „Britové drtivou většinou odmítli změnit způsob, jak jsou poslanci voleni, což je trpkým zklamáním pro Nicka Clegga... Oficiální místa sdělila, že v historicky druhém celonárodním referendu volilo 19,1 milionu voličů, tedy 41%, což je vyšší než očekávaná volební účast. Konečný výsledek byl: pro – 32,1 % voličů, proti – 67,9 %“⁹⁹ Tento nezdar byl navíc umocněn neúspěchem v regionálních volbách. Je tedy zjevné, že si britská společnost zachovává svůj konzervativní charakter.

⁹⁸ HANA K. *Británie: Revoluce volebního systému ohrožuje koalici*. 5.5.2011 [cit. 23.2.2012], dostupné z: <http://www.euroskop.cz/46/18899>

⁹⁹ autor neuveden, *Vote 2011: UK rejects alternative vote* 6.5.2011 [cit. 23.2.2012], dostupné z: <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics>

7. Komparace současných politických a volebních systémů ČR a Velké Británie

V předcházejících kapitolách byl představen přehled volebních systémů České republiky a Velké Británie, jejich historie a rovněž i stručná analýza jejich funkce a dopadů na praktickou politiku s důrazem na stabilitu politického systému. Z textu je zřejmé, že systémy obou zemí jsou značně odlišné, což odpovídá zásadně odlišné historické zkušenosti i různé povaze uspořádání státu. Následující stručná komparace si klade za cíl poukázat na tyto odlišnosti (se zřetelem na pokusy reformovat volební systémy obou zemí), ale současně i najít některé společné prvky, které mohou poukázat na možnosti vzájemné inspirace při úvahách o budoucí podobě volebních systémů.

7.1. Většinové systémy – anglosaská konzervativní tradice

Většinový volební systém, zejména pak jeho jednokolová varianta, je nejjednodušším a historicky nejstarším způsobem volby. Z podstaty věci tedy plyne, že je charakteristický pro dlouhodobě fungující demokracie (jako je ta britská) případně pro demokracie, které jsou britskou tradicí ovlivněny (Spojené státy Americké, země Commonwealthu). Základní nevýhoda většinového volebního systému, tedy nedostatečné zastoupení menšinových názorových proudů, není v těchto společnostech fatálním problémem, protože velmi dlouhým a především *kontinuálním* vývojem bez revolučních zvrátů se převažující společenská poptávka po reprezentaci nejrůznějších ideologií zredukovala na dva či tři dominantní názorové směry.

Tento stav však není dogmatem, které by britští voliči respektovali vždy a zcela bezvýhradně. Celková podpora pro dvě dominantní politické strany totiž v posledních desetiletích klesá. V určité části společnosti se projevuje pochybnost, zda rigidní politický systém dokáže ještě reprezentovat zájmy voličů. Od sedmdesátých let se na scénu vrací nejenom liberálové, kteří pravidelně získávají dvouciferné volební výsledky, ale v souhrnu i ostatní strany (zejména regionálního významu) a nezávislí kandidáti. Dalším problémem je klesající volební účast, jako projev skepse určité části populace vůči tradičnímu politickému systému.

V následující tabulce je zpracován přehled volebních výsledků všech voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu Spojeného království v poválečném období, s grafickým zvýrazněním vládní strany v daném volebním období:

Tabulka 24: Přehled poválečných volebních výsledků ve Velké Británii

rok	Conservative party		Labour party		Liberal Democrats		ostatní	
	mandátů	% hlasů	mandátů	% hlasů	mandátů	% hlasů	mandátů	% hlasů
1945	213	39,8	393	47,8	12	9,0	22	2,8
1950	298	43,5	315	46,1	9	9,1	3	1,3
1951	321	48,0	295	48,8	6	2,5	3	0,7
1955	344	49,7	277	46,4	6	2,7	3	1,2
1959	365	49,4	258	43,8	6	5,9	1	0,9
1964	303	43,4	317	44,1	9	11,2	1	1,3
1966	253	41,9	363	47,9	12	8,5	2	1,7
1970	330	46,4	287	43,9	6	7,5	7	3,1
1974 únor	297	37,9	301	37,1	14	19,3	23	5,7
1974 říjen	277	35,8	319	39,2	13	18,3	26	6,7
1979	339	43,9	268	36,9	11	13,8	17	5,4
1983	397	42,4	209	27,6	23	25,4	21	4,6
1987	376	42,3	229	30,8	22	22,6	23	4,3
1992	336	42,8	271	35,2	20	18,3	24	3,8
1997	165	31,5	418	44,4	46	17,2	29	6,9
2001	166	31,7	413	40,7	52	18,3	28	9,3
2005	197	32,3	356	35,2	62	22,0	31	10,5
2010	307	36,0	258	29,0	57	23,0	28	12,0

zdroj: ŘÍCHOVÁ B. In: DVOŘÁKOVÁ V. *Základní modely demokratických systémů*

Z uvedeného přehledu jsou patrné výše popsané atributy britské politické scény, tj. na jedné straně *střídání dvou hlavních politických stran u moci* (a s tím spojená vysoká míra politické stability), ale na straně druhé rovněž *rostoucí sklon k jistému vzdoru části společnosti vůči neměnnému uspořádání politické scény*. To se nejmarkantněji projevilo ve výsledku posledních voleb v roce 2010, kdy po desetiletích jednobarevných vlád byl vítěz voleb nucen hledat koaličního partnera. Zároveň je však třeba zkonstatovat, že reformní tendence jsou v Británii zatím jen menšinovým postojem, jak ukázalo nedávné referendum o změně volebního systému z většinového na alternativní.

7.2. Poměrné systémy – záruka demokratických hodnot mladých demokracií

Zcela jiná situace panuje v prostředí evropské kontinentální politiky, zejména pak v tranzitivních společnostech, jako je Česká republika. Zde se jako rozhodující ukazuje historická zkušenost *diskontinuity vývoje* (projevující se náhlými společenskými zvraty a změnami politického režimu) a dále *zkušenost s totalitními režimy*. Oba tyto faktory vylučují setrvalé a dlouhodobé směřování společnosti k žádoucímu demokratickému uspořádání.

Z toho rovněž plyne, že společnosti jako je česká, jsou velmi citlivé na jevy, které by, třeba jen potenciálně, mohly ovlivnit demokratický charakter politického režimu. Z tohoto důvodu se jako priorita jeví zachování politického pluralismu, jakožto mechanismu, který udržuje demokratický charakter společnosti. Podmínkou pluralitního zastoupení různých politických směrů je poměrný volební systém. Nevyhnutelným důsledkem však je velmi malá stabilita politických reprezentací.

Níže uvedená tabulka obsahuje stručný přehled všech vlád, které žádaly o důvěru v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky od data jejího vzniku, coby samostatného demokratického státu, s grafickým zvýrazněním stranické příslušnosti ministerského předsedy:

Tabulka 25: Přehled vlád ČR

Vládní období	Předseda vlády	Stranické složení vlády	Podpora ve Sněmovně	Charakter vlády
červenec 1992 - červenec 1996	Václav Klaus (ODS)	ODS, KDU-ČSL, ODA, KDS	105	minimální vítězná koalice
červenec 1996 - leden 1998	Václav Klaus (ODS)	ODS, KDU-ČSL, ODA	99	menšinová koalice
leden 1998 - červenec 1998	Josef Tošovský (bezpartijní)	KDU-ČSL, US, ODA, nestraníci	61	polopolitická menšinová vláda
červenec 1998 - červenec 2002	Miloš Zeman (ČSSD)	ČSSD	74	jednobarevná menšinová vláda
červenec 2002 - srpen 2004	Vladimír Špidla (ČSSD)	ČSSD, KDU-ČSL, US-DEU	101	minimální vítězná koalice
srpen 2004 - duben 2005	Stanislav Gross (ČSSD)	ČSSD, KDU-ČSL, US-DEU	101	minimální vítězná koalice
duben 2005 - září 2006	Jiří Paroubek (ČSSD)	ČSSD, KDU-ČSL, US-DEU	101	minimální vítězná koalice
září 2006 - leden 2007	Mirek Topolánek (ODS)	ODS	81	menšinová vláda (bez důvěry)
leden 2007 - květen 2009	Mirek Topolánek (ODS)	ODS, KDU-ČSL, SZ	100	menšinová koalice
květen 2009 - červenec 2010	Jan Fischer (bezpartijní)			úřednická vláda
od července 2010	Petr Nečas (ODS)	ODS, TOP09, VV	118	standardní koalice

zdroj: HLOUŠEK V. KOPEČEK L. ŠEDO J: *Politické systémy*

Z tohoto přehledu je zřejmé, jak málo stabilní byla politická scéna v České republice za posledních dvacet let. V tomto období fungovalo v ČR celkem deset vlád (z toho dvě úřednické) a jedna vůbec nezískala důvěru. Naprostá většina těchto vlád byla koaličních a měla jen zcela minimální menšinovou podporu Sněmovny. Ve srovnání s tím vládlo ve Velké Británii (ve stejném období) pouze pět vlád, z toho čtyři většinové a jen jedna koaliční.

7.3. Většinový versus poměrný volební systém – přednosti a nedostatky

Předchozí dvě podkapitoly shrnuly praktický vliv rozdílných volebních systémů na společenskou realitu ve Spojeném království a České republice. Tento stručný přehled nemá být v pravém slova smyslu objevným, protože předkládá všeobecně známá fakta. Na druhou stranu se výklad odlišností obou systémů ukazuje být užitečným v debatě o možné změně volebního systému v České republice, zejména v kontextu pokusu o tzv. první volební reformu z roku 2000, jejíž těžiště spočívalo právě v zavedení většinových volebních prvků do českého volebního systému. Následující tabulka shrnuje specifika obou systémů zcela názorně:

Tabulka 26: Srovnání vybraných prvků politických systémů UK a ČR

Atribut politického systému	Velká Británie	Česká republika
Charakter vývoje demokracie	kontinuální, cca 200 let	diskontinuální, cca 20 let
Státní zřízení	parlamentní monarchie	republika
Hlava státu	královna	prezident, od roku 2013 volený přímo
Stranický systém	bipartismus	multipartismus
Volební systém do <i>dolní</i> komory Parlamentu	většinový jednokolový	proporční
Volební systém do <i>horní</i> komory Parlamentu	žádný	většinový dvoukolový
Stabilita politických reprezentací	vysoká	nízká
Tendence reformy volebního systému	zavedení proporčních prvků	zavedení většinových prvků

zdroj: autor

Z těchto elementárních dat je zřejmý zásadní rozdíl v podmínkách fungování politického systému obou společností. Smyslem tohoto srovnání není snaha rozhodnout, který

systém je lepší a který horší. Takový objektivní soud nelze vůbec vynést. Účelem výše přednesené komparace je ukázat, že oba systémy jsou rozdílné a to nejen svou principiální podstatou, ale zejména vnějšími podmínkami, za nichž fungují, ať už jde o podmínky historické, společenské nebo politické.

Většinový volební systém je funkční ve společnosti s dlouhodobou demokratickou tradicí, vysokou úrovní politické a konsolidovaným stranickým systémem s omezenou nabídkou tradičních politických stran. Za těchto podmínek determinuje většinový systém stabilní politickou scénu, aniž by s sebou nesl riziko zpochybnění základních demokratických hodnot.

Naproti tomu proporční volební systém klade daleko větší důraz na politický pluralismus, což je výchozí hodnota pro zachování demokratického charakteru mladé tranzitivní společnosti. Cenou za tento charakter volebního systému jsou nutné obtíže při genezi politických reprezentací a jejich dlouhodobou stabilitou. Řešením mohou být některé specifické úpravy volebního systému, ale zejména trvalý růst úrovně politické kultury, což je ovšem v podmínkách mladé demokracie požadavek poněkud kontroverzní.

Závěr

Tato práce si kladla za cíl přispět k diskuzi o budoucím vývoji volebního systému v České republice v kontextu s požadavkem na vyšší stabilitu politického systému země. Výchozím prostředkem k dosažení tohoto cíle byl úvodní výklad o podstatě a principech fungování nejrozšířenějších volebních systémů a zhodnocení jejich vlivu na politickou stabilitu. Ambicí textu bylo přednést tuto problematiku komplexně, ale současně srozumitelně a přehledně.

Na teoretický výklad pak navázal praktický historický přehled všech významných volebních aktů, konaných na českém území (s důrazem na volby sněmovní), počínaje vznikem prvorepublikového Československa, vč. stručných komentářů a analýza vlivu toho kterého volebního systému na stabilitu politického systému. Širší časový rámec umožnil provést komparaci jednotlivých období, zejména pak vzájemné porovnání etap demokratického a totalitního režimu.

Jako vnější reflexe posloužila deskripce politického systému Velké Británie a jeho komparace s politickým systémem tuzemským, opět s důrazem na funkci volebního systému a jeho vlivu na politickou stabilitu. V užším smyslu bylo účelem srovnání britského a českého systému reagovat na nedávné tendence části tuzemské politické elity, zavádět do volebního systému ČR většinové prvky.

Ze zhodnocení všech přednesených historických, faktografických i statistických údajů a jejich analýzy vyplývá stanovisko autora, ve kterém definuje, bez nároku na objektivní platnost, svůj postoj k probíhající diskuzi o budoucí podobě volebního systému v České republice. Ve stručnosti jej lze shrnout takto:

Politická scéna v České republice se v posledních dvaceti letech vyznačuje značnou nestabilitou, což je zřejmé ze srovnání se stabilním vývojem tradiční demokracie, jakou je kupříkladu Velká Británie. Tato nestabilita má své kořeny v povaze proporčního volebního systému, ale i v nezralosti české společnosti a nízké úrovni politické kultury. Současně však nelze ztrácet ze zřetele, že poměrný volební systém je zárukou existence pluralitní politické soutěže a tím i zachování demokratického charakteru společnosti.

Česká politika má svou zkušenost i s většinovými volebními systémy, leč nikoliv dobrou. Tento systém byl charakteristický zejména pro politický režim poválečného totalitního Československa a vysoká míra politické stability byla v tomto případě nástrojem k legitimizaci a udržení moci vládnoucí Komunistické strany. V nedávné minulosti byl ze strany dominantních politických hráčů rovněž učiněn pokus o zavedení většinových prvků do

stávajícího volebního systému, ale ani tato aktivita se nesečkala s úspěchem. Částečně byla shledána jako neústavní a zároveň vedla paradoxně k naprostému volebnímu patu v roce 2006, což byl z hlediska politické stability nejméně příznivý volební výsledek poslední doby.

Hledání rovnováhy mezi mírou pluralismu a mírou politické stability je nezbytně spojeno s nalezením odpovědi na otázku: *Co je prioritou současného politického vývoje – stabilita nebo zachování demokracie?* Vzhledem k nezralosti české společnosti je nezbytné upřednostnit zachování hodnot demokracie a tendence k autoritativní koncepci politického, potažmo volebního systému je třeba odmítnout jako příliš rizikové.

Tento postoj ovšem nemá být chápán jako rezignace na snahu nalézt volební systém s přirozeným sklonem k politické stabilitě. V tomto ohledu se jeví jako smysluplnější úvahy o *zavedení proporčního volebního systému se dvěma skrutinii a prémie pro vítěze*. Má-li být systém kvalitativním posunem vpřed a nikoliv jen účelovým nástrojem zvýhodňujícím některou politickou stranu, měl by splňovat tato základní kritéria: 1) *jednoduchost*, tedy předem stanovenou velikost bonusu a nekomplikovanou metodu přepočtu) 2) *dobrou proporcionalitu prvního skrutinia*, což zaručí spravedlivou reprezentaci menšin - přepočet kvótou Hagenbach-Bischoff nebo Sainte-Laguë, spíše než volebním dělitelem. Tyto požadavky splňuje výše představená *Skotská varianta volebního systému*, přičemž zde připadá v úvahu její modifikace v podobě aplikace volebních obvodů nikoliv na úrovni krajů, ale na úrovni regionů NUTSII.

Dovětkem tohoto doporučení však musí být konstatování, že chování žádného volebního systému nelze spolehlivě predikovat a jedinou skutečně perspektivní cestou k politické stabilitě je *růst politické kultury* a všeobecná kultivace společnosti.

Seznam použité literatury a pramenů

- ANTOŠ M. WINTR J. Volby, demokracie, politické svobody. Praha: Nakladatelství Leges, s.r.o., 2010, ISBN 978-80-87212-62-2
- CABADA, Ladislav, ŠANC David. *Český stranický systém ve 20. Století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, ISBN 987-80-86898-50-4
- CABADA, Ladislav a kol. *Koalice a koaliční vztahy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, ISBN 987-80-7380-004-7
- CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, ISBN 987-80-86432-63-7
- DZOBA, L. *Volební systémy, jejich charakteristiky, vývoj, přednosti a limity*. Praha: UJAK, 2010
- GERLOCH A. Teorie práva. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007, ISBN 978-80-7380-023-9
- HEYWOOD, Andrew, *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, ISBN 987-80-86432-95-5
- HLOUŠEK V., KOPEČEK L. Politické strany. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010, ISBN 978-80-247-3192-6
- HLOUŠEK V. KOPEČEK L. ŠEDO J. Politické systémy. Brno: Barrister & Principal, 2011, ISBN 978-80-87474-23-5
- CHYTÍLEK, R. Volební systémy. Praha: Portál, 2009, ISBN 978-80-7367-548-6
- KREJČÍ, Oskar, *Nová kniha o volbách*. Příbram: Professional Publishing, 2006, ISBN 987-80-86946-01-0
- KRUPÍČKA, J. Renesance rozumu. Praha: Český spisovatel, 1996, ISBN 978-80-202-0618-3
- ŘÍCHOVÁ, Blanka, *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2007, ISBN 987-80-7367-348-2
- ŘÍCHOVÁ B. In: DVOŘÁKOVÁ V. a kol. Základní modely demokratických systémů. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2008, ISBN 978-80-245-1357-7

Internetové zdroje

- BBC: <http://www.bbc.co.uk>
- Hospodářské noviny – online zpravodajství: <http://www.idnes.cz>
- Internetový portál zpravodajství Českého rozhlasu: <http://www.rozhlas.cz/zpravy>
- Internetový portál vlády České republiky: <http://www.vlada.cz>
- Internetová politicko-společenská revue Centra pro studium demokracie a kultury: <http://www.revuepolitika.cz>
- Informační centrum vlády: <http://icv.vlada.cz>
- Internetový portál Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR: <http://www.psp.cz>
- Oficiální portál pro podnikání a export BusinessInfo: <http://www.businessinfo.cz>
- Politický zápisník – Jiří Pehe : <http://www.pehe.cz/zapisnik>
- UK Parliament website: <http://www.parliament.uk>

Seznam tabulek a grafů

Tabulka 1: Komparace parametrů politického a volebního systému 1848 - 1989	45
Tabulka 2: 1990, Volby do Federálního shromáždění - <i>Česká republika</i>	48
Tabulka 3: 1990, Volby do Federálního shromáždění - <i>Slovenská republika</i>	48
Tabulka 4: 1990, Volby do ČNR	49
Tabulka 5: 1990, Volby do SNR	49
Tabulka 6: 1992, Volby do Federálního shromáždění - <i>Česká republika</i>	49
Tabulka 7: 1992, Volby do Federálního shromáždění - <i>Slovenská republika</i>	50
Tabulka 8: 1992, Volby do ČNR	51
Tabulka 9: 1992, Volby do SNR	51
Tabulka 10: 1996, Volby do PS + graf	53
Tabulka 11: 1998, Volby do PS + graf	54
Tabulka 12: 2002, Volby do PS + graf	56
Tabulka 13: 2006, Volby do PS + graf	57
Tabulka 14: 2010, Volby do PS + graf	59
Tabulka 15: 1996, Volby do Senátu	61
Tabulka 16: 1998, Volby do Senátu	61
Tabulka 17: 2000, Volby do Senátu	61
Tabulka 18: 2002, Volby do Senátu	61
Tabulka 19: 2004, Volby do Senátu	62
Tabulka 20: 2006, Volby do Senátu	62
Tabulka 21: 2008, Volby do Senátu	63
Tabulka 22: 2010, Volby do Senátu	63
Tabulka 23: přehled právních úprav volebního systému pro sněmovní volby	69
Tabulka 24: Přehled poválečných volebních výsledků ve Velké Británii	85
Tabulka 25: Přehled vlád ČR	86
Tabulka 26: Srovnání vybraných prvků politických systémů UK a ČR	87
Graf 1: Federální Shromáždění po volbách 1990	48
Graf 2: Federální Shromáždění po volbách 1992	50

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Lukáš Dzoba

Obor: Evropská hospodářskosprávní studia

Forma studia: kombinovaná

Název práce: Volební systémy a politická stabilita

Rok: 2012

Počet stran: 82

Počet titulů české literatury a pramenů: 14

Počet internetových zdrojů: 10

Vedoucí práce: doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc.